

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YEMÎNÎ'NİN FAZÎLET-NÂME ADLI
ESERİNDE HZ. ALİ TASAVVURU

ORHAN TOKAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ

Aralık-2023
BATMAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Orhan TOKAT tarafından hazırlanan “Yemînî’nin Fazîlet-nâme Adlı Eserinde Hz. Ali Tasavvuru” adlı tez çalışması 01/12/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Kenan BOZKURT

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Berivan CAN

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Osman PAKMA
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Orhan TOKAT

04.01.2024

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YEMÎNÎ'NİN FAZÎLET-NÂME ADLI ESERİNDE HZ. ALİ TASAVVURU

Orhan TOKAT

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ

2023, 170 Sayfa

Jüri

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ
Üye Doç. Dr. Kenan BOZKURT
Üye Dr. Öğr. Üyesi Berivan CAN

İslam, inanç bakımından birçok fırkanın ortaya çıktığı bir dindir. Bu inançlardan biri Alevîliktir. Bu inanca göre Hz. Ali, Hz. Muhammed'e vasî ve onun ile aynı nurdan yaratıldığı için kıyamete kadar devam edecek olan velayet makamının önderidir. Hz. Muhammed'den sonra insanların en faziletlisi olduğu inancına sahip bu disipline uygun olarak Türk edebiyatı içinde zamanla yüzlerce sanat eseri üretilmiştir. Bu eserlerden biri de Dervîş Muhammed Yemînî'nin Fazîlet-nâme'sidir.

Hz. Ali, dar kapsamda dini-tasavvufî edebiyatta genel kapsamda klasik dönem edebiyatında önemli bir yere haizdir. Türk edebiyatında Hz. Ali hakkında birçok müstakil eser yazılmış olmakla birlikte, benzetme ve telmih gibi sanatlara başvurularak çeşitli eserler içinde de kendisine yer verilmiştir. Hz. Ali; ekseriyetle kahramanlığı, cesareti, ilim sahibi olması ve Hz. Peygambere yakınlığı ile Türk edebiyatına konu olmuştur.

16. yüzyıl şairlerinden Dervîş Muhammed Yemînî'nin Fazîlet-nâme'si de Hz. Ali'nin faziletlerini konu edinen bir eserdir. Genel itibarıyla didaktik bir eser olan Fazîlet-nâme, on dokuz bölümden oluşmaktadır. On dokuz bölümde Hz. Ali tasavvuru, konu bağlamına uygun başlıklar altında incelenmiştir. Bu başlıklar altında Hz. Ali hem bir insan hem de doğüstü güçlere sahip biri olarak tasavvur edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Dervîş Muhammed Yemînî, Fazîlet-nâme, Tasavvur, Alevîlik.

ABSTRACT

MS THESIS

IN THE BOOK OF FAZÎLET-NÂME OF YEMÎNÎ, HZ. ALÎ THOUGHT

Orhan TOKAT

**INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES OF BATMAN UNIVERSITY
THE DEGREE OF MASTER OF SOCIAL SCIENCE OF IN TURKISH
LITERATURE AND LANGUAGE**

Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ

2023, 170 Pages

Jury

Advisor Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ

Juror Title Doç. Dr. Kenan BOZKURT

Juror Title Dr. Öğr. Üyesi Berivan CAN

Islam is a religion in which many sects have emerged in terms of belief. One of these beliefs is Alevism. According to this belief, Hz. Ali, he is the caliph of Muhammad and the leader of the tutelage that will continue until the end of time because he was created from the same light as him. In line with this discipline, which is believed to be the most virtuous after Muhammad, works about Muhammad were produced in Turkish literature over time. One of these works is Dervish Muhammed Yemînî's Fazîlet-nâme.

Hz. Ali has an important place in religious-sufistic literature in a narrow sense and in classical period literature in general. In Turkish literature, although many independent works have been written about Hz Ali, he has also appeared in various works using arts such as simile and allusion. Hz. Ali is mostly known for his heroism, knowledge and it has become the subject of our literature due to its closeness to the Prophet.

The work called Fazîlet-nâme by Dervish Muhammed Yemînî, one of the 16th century poets, is also a work that describes the virtues of Hz Ali. Fazîlet-nâme, which is generally a didactic work, consists of nineteen chapters. In nineteen chapters, Hz. Ali's vision has been examined under headings appropriate to the context of the subject. In these depictions, Hz. Ali is envisioned as both a human and someone with supernatural powers.

Keywords: Hz. Ali, Dervish Muhammed Yemini, Fazilet-nâme, Thought, Alevism.

ÖN SÖZ

İslam tarihinde müstesna bir yere sahip olan Hz. Ali, gerek Hz. Muhammed döneminde gerek ilk üç halife döneminde gerekse de kendi hilafeti döneminde Müslümanlar nezdinde ayrı bir yere sahiptir. Hz. Muhammed'in amcaoğlu ve damadı olması, Hayber fethindeki kahramanlığı, Sakaleyn hadisi, Gadir-i Hum'da öne çıkması, Kurân-ı Kerîm sayfalarının cem edilmesindeki rolü, Cemel ve Sıffin Savaşları'ndaki önderliği gibi birçok sebep, onun önemli bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. Yine Şî'a'nın "vasî" ve "mevla" kavramlarına yüklediği anlamlar, Hz. Ali'yi çok daha farklı bir konuma getirmiştir.

Hz. Ali, tüm Müslümanlarca ve bilhassa ona taraf olduğunu ilan eden mezheplerce İslam dininde belli bir konuma oturtulduğu için önemi artmış ve bu öneme binaen hakkında birçok manzum ve mensur eser meydana getirilmiştir. Klasik Türk edebiyatı ve Alevî-Bektaşî edebiyatı içerisinde de onun hakkında fütüvvetname, menakıpname, erkanname, cenkname gibi müstakil edebî türler yazılmış; nefes, kaside nazım şekillerinde onun övgüsü yapılmış; diğer nazım şekillerinde de çeşitli söz sanatları vasıtasıyla onun ismi ve sıfatları edebiyata konu olmuştur.

Yemînî'nin 16. yüzyılda Fars edebiyatından mensur bir eseri, kendisinden de eklemeler yaparak manzum formatta Türkçeye tercüme ettiği ve Hz. Ali'nin üstün vasıflarını ve faziletlerini anlattığı Fazîlet-nâme'si, klasik Türk edebiyatı döneminde yazılmış önemli bir eserdir.

Yazıldığı döneme göre sade bir dille yazılan eser, on dokuz bölümden oluşmaktadır. Konunun merkezinde Hz. Ali sevgisi ve onun doğaüstü olaylar karşısındaki davranışları yer almaktadır. Bu olaylar anlatılırken okuyuculara nasihatlar verilmektedir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, genel olarak didaktik bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda bir savaş tasvirinde veya doğaüstü bir canavarı yenmenin anlatıldığı bölümlerde eser, epik özellikler gösterir. Bunun yanında eserde satirik tarzda bazı bölümler de vardır.

Eserin ve Hz. Ali'nin şahsiyetinin önemine binaen çalışılan bu tezde Hz. Ali tasavvuru incelenmiştir. Tez; Giriş, iki bölüm ve Sonuçtan oluşmaktadır. Tezin "Giriş"inde Hz. Ali hakkında genel bilgi verildikten sonra, Hz. Ali tasavvurunun

oluşmasında etkili olan tarihî hadiseler açıklanmıştır. Müellifin mensup olduğu Alevîlik inancı hakkında kısa bilgi verildikten sonra klasik Türk edebiyatı ve Alevî-Bektaşî edebiyatında Hz. Ali'nin yeri hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Tezin “Birinci Bölüm”ünde Dervîş Muhammed Yemînî'nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra Fazîlet-nâme tanıtılmıştır. Yemînî'nin hayatı hakkında bilgi verilirken mensup olduğu mezhep ve mahlası açıklanmıştır. Fazîlet-nâme tanıtılırken; fazîlet kelimesinin anlamı belirtilmiş, Fazîlet-nâme'nin kütüphane nüshalarındaki isimleri, telif sebebi, kaynağı, vezni, şekil özellikleri, muhtevası, dili ve üslubu hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin “İkinci Bölüm”ünde, “tasavvur” kelimesi hakkında bilgi verildikten sonra, Hz. Ali'nin kitapta tespit edilen lakapları alfabetik şekilde sunulmuştur. Daha sonra gerçek bir insanın efsanevî bir karaktere dönüşmesindeki temalar değerlendirilmiştir. Hz. Ali tasavvuruna uygun bu temalar başlıklar halinde belirlenmiş ve başlıklar altındaki beyitler açıklanmıştır.

“Sonuç”ta tarihî hadiseler neticesinde ortaya çıkan inancın yarattığı Hz. Ali karakterinin belli kavramlar etrafında Fazîlet-nâme’de nasıl tasavvur edildiği ortaya konmuştur.

Seçilen beyitler, Yusuf Tepeli'nin “Yemînî'nin Fazîlet-nâme'si (İnceleme-Metin-Gramatikal İndeks)” isimli doktora tezinden alınmıştır. Örnek olarak seçilen beyitlerin mezkûr tezdeki beyit numaraları gösterilmiştir.

Yusuf Tepeli'nin doktora tezindeki beyitler içerisindeki bazı kelimelerin yazımında tasarrufta bulunulmuştur. Yusuf Tepeli'nin “i” şeklinde gösterdiği seslenme edatı eğer vezni bozmamışsa “ey”, “vilâyet” kelimesi “velâyet” şeklinde değiştirilmiştir.

Tez içindeki beyitlerin daha iyi anlaşılabilmesi için tezin sonuna Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerden oluşan “Sözlük” eklenmiştir.

Tez çalışması sürecinde desteklerini esirgemeyen ve çeşitli konularda fikir alışverişinde bulunduğum tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Zahir SÜSLÜ ve Doç. Dr. Kenan BOZKURT'a ve de Yemînî'nin Fazîlet-nâme'sini tanımamı sağlayan Ruken ÖNAL'a teşekkürü borç bilirim.

Orhan TOKAT
BATMAN-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
1.GİRİŞ	1
1.1. Hz. Ali Hakkında Genel Bilgi.....	1
1.2. Hz. Ali Tasavvurunun Oluşmasının Tarihsel Arka Planı	4
1.2.1.Alevîlik İnancı	8
1.3. Klasik Türk Edebiyatında Hz. Ali	10
1.4.Alevî-Bektaşî Edebiyatı	15
1.4.1. Diğer Ulu Ozanlar.....	17
2.DERVÎŞ MUHAMMED YEMÎNÎ VE FAZÎLET-NÂME’Sİ	23
2.1. Dervîş Muhammed Yemînî	23
2.1.1. Şairin Mezhebi.....	23
2.1.2. Şairin Mahlası	25
2.2. Fazîlet-nâme’nin Tanıtımı	26
2.2.1. Fazilet Kelimesinin Anlamı	26
2.2.2. Fazîlet-nâme’nin Telif Sebebi	27
2.2.3. Fazîlet-nâme’nin Kaynağı.....	28
2.2.4. Eserin Nüshalardaki İsimleri	28
2.2.5. Eserdeki Aruz Kalıpları	29
2.2.6. Eserin Dili	30
2.2.7. Fazîlet-nâme’nin Muhtevası	32
2.2.8. Eserin Üslubu.....	41
3.FAZÎLET-NÂME’DE HZ. ALİ TASAVVURU	49
3.1.Tasavvur Kelimesinin Anlamı	49
3.2. Hz. Ali’nin Fazîlet-nâme’de Geçen Lakapları.....	51
3.3. Fazîlet-nâme’deki Hz. Ali Tasavvuru.....	58
3.3.1. Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’e Vasî Olması ve Velâyet Nûrunun Şahı Olması	59
3.3.1.1. Hz. Ali’nin Manevî Kudret Sahibi Olması ve Hz. Muhammed’in Mucizesinin Delili Olması	65
3.3.1.2. Hz. Ali’nin İlminin Sınırsız Olması.....	73
3.3.1.3. Hz. Ali’nin Cömert Olması	77
3.3.1.4. Hz. Ali’nin Cesaret ve Kahramanlığı.....	82
3.3.1.5. Hz. Ali’nin Şefâ’at Sahibi Olması	91
3.3.1.6. Hz. Ali’nin Medhinin Sınırının Olmaması	96

3.3.1.7. Hz. Ali'nin Doğumundan İtibaren Günaha Bulaşmamış Olması	99
3.3.1.8. Hz. Ali'yi Sevmenin Gerekliliği	100
3.3.1.9. Hz. Ali'yi Sevmeyenlere Lanet Edilmesinin Gerekliliği	102
3.3.1.10. Hz. Ali ve Hz. Muhammed Arasındaki Yakınlık.....	108
3.3.1.11. Hz. Ali ve Diğer Peygamberler Arasındaki Yakınlık	118
3.3.1.12. Hz. Ali İle Cebrail Arasındaki Yakınlık	126
3.3.2. Hz. Ali'nin İçinde Bulunduğu Olağanüstü Olaylar	129
3.3.3. Hz. Ali'nin Olgun İnsan Davranışları Sergilemesi	145
SONUÇ	152
SÖZLÜK.....	155
KAYNAKLAR	165
ÖZGEÇMİŞ	170

1.GİRİŞ

1.1. Hz. Ali Hakkında Genel Bilgi

Hz. Ali, Abdülmenaf oğlu Haşim oğlu Şeybet'ül-Hamd Abdülmuttalib'in oğlu ve Rasulullah'ın babaları Abdullah'ın kardeşi Ebu Talib'in oğludur (Gölpınarlı, 2005: 18). Hz. Ali doğduğunda ailesi ona Mekke'de bilinen bir isim olan Ali adını vermiştir. Ali, ulüv mastarından gelmektedir. Ulüv, kısaca irtifa/yükseklik demektir. Ayrıca hâkim olma, galebe etme, kılıçla vurma, bir işe gücü yetme, suûd, yükselme, bineğe binme, tecebbür, tekebbür, büyüklenme, şerefli olma, ilave, artırmak gibi manaları da vardır (Sarıcık, 2010: 24). Künyesi Ebu Turab (Toprağın Babası), lakabı Haydar (Aslan, yiğit)'dir. Halifeliğin babadan oğula geçmesine başlamadan önce seçimle iş başına gelen halifelerin dördüncüsü ve sonuncusudur (Özbay ve Reca, 2010: 12).

Hz. Ali'nin, hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (M. 600) doğduğu rivayet edilmektedir. Kendisinin Kâbe'de doğduğuna da inanılmaktadır. Babası Ebû Tâlib, Annesi Fâtıma'dır. Hz. Ali'nin aynı ana babadan olan Talib, Akil, Cafer adında üç erkek; Ümmühani (Hind), Cümane, Reyta ve Esmâ adlarında dört de kız kardeşi vardır (Sarıcık, 2010: 25). Hz. Ali hicretin ikinci yılının sonlarında Hz. Muhammed'in kızı Fatıma ile evlenmiştir. Bu evlilikten birer yıl ara ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin dünyaya gelmiştir. Ayrıca Zeynep ve Ümmü Gülsüm adında iki kız çocukları olmuştur. Hz. Ali, Hz. Fatıma ölünceye kadar başka kadınla evlenmemiştir. Hicretin on birinci yılında vefat etmesinden sonra başka hanımlarla evlenmiş ve onlardan da çocukları olmuştur (Sarıcık, 2010: 510). Onun oğullarından Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere “şerif”, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere “seyyid” denmiştir.

Hz. Ali, Hz. Muhammed'e ilk tabi olan Müslümanlardandır. O, Müslüman olduğunda yaşının henüz 9, 10 ya da 11 olduğu rivayet edilir. Cahiliye dönemi Araplarında puta tapıcılık söz konusu idi. Hz. Ali, hiç puta tapmamış bu münasebetle kendisine “kerremellahü vechehu” yani “Allah yüzünü ak etsin” ifadesiyle yüceltmede bulunulur (Gültekin, 2012: 18). Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber'de Hz. Muhammed'in yanında savaşa katılmış, sancaktarlığını yapmış ve bu savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermiştir (Güfta, 2015: 198).

Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan ettiği yıl itibariyle, Hz. Ali'nin hayatını üç safhaya ayırmak mümkündür. İlk safha, Peygamber ile geçen dönemdir. Yirmi üç yıl Peygamber ile birlikte cihat etmiştir. Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber'de Hz. Muhammed'in yanında savaşa katılmış, sancaktarlığını yapmış ve bu savaşlarda büyük

kahramanlıklar göstermiştir (Güfta, 2015: 198). Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı da o yazmıştır. Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi ona verilmiştir. İkinci safha, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın yirmi beş yıllık hilafeti dönemidir. Hz. Ali, bu dönemde herhangi bir idarî görev almamış, bu dönemdeki savaflara katılmamıştır (Fırlalı, 1989: 372). Üçüncü safha, kendisinin hilafetinden vefatına kadarki safhadır. Hz. Ali'nin iktidar yılları, 30 yıl kadar süren Raşid Halifeler döneminin yaklaşık dört buçuk yıllık (656-661) en karışık dönemi olmuştur. Dördüncü halife Hz. Ali, Hz. Osman'ın eyaletlerden gelen bir grup tarafından Medine'de öldürülmesinin ardından hilafete gelmiştir. Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Hz. Ali'nin hilafete gelme şekli, daha sonra kendisine karşı olanlar tarafından kullanılmıştır (Demircan, 2014: 199). Hilafetleri zamanında, Cemel ve Sıffin Savaşları'ndan, Hakemeyn Olayı'ndan ve nihayet Nehrevan Muharebesi'nden sonra, hicretin kırkıncı yılı Ramazan ayının on dokuzuncu günü, Kufe Mescidi'nde, sabah namazında, Haricilerden Abdurrahman b. Mülcem tarafından kılıçla yaralanmış ve saldırıdan sonra yirmi birinci gecede 661 yılında Kufe'de vefat etmiştir (Gölpınarlı, 2005: 36).

Hz. Ali, siyasi kimliğinin yanı sıra vefatından sonra önemli bir dinî motif ve mitolojik kahraman da olmuştur (Demircan, 2014: 134). Hz. Ali tarih boyunca hiçbir insanda toplanması mümkün olmayacak muhtelif ve hatta zıt boyutları bünyesinde toplamış tek kahramandır. O hem basit bir işçi gibi elinde hiçbir alet olmadan o sıcak topraklarda elleriyle su kuyuları açan bir kişidir, hem bir hakim (filozof) gibi düşünen biridir. Hem bir kahraman gibi kılıç sallayan bir savaşçı, hem de bir siyasetçi gibi önderlik eden biridir. Hem bir babadır, çok vefalı bir dosttur, hem de örnek bir eştir (Şeriatî, 2005: 131).

Hz. Ali; esmer, kısaya yakın boylu, sakalı beyaz, geniş ve sık, saçlarının ortası dökük, karnı genişçe ve şişman, yiğit, cömert, sabırlı, iyiliksever, dünyaya değer vermeyen bir kişi idi. Onun edebiyatımızda gerek kahramanlık ve gerekse velilik ve imamlık yönleriyle birçok benzetmelere konu edildiği görülür. Atı Düldül ve çatal uçlu kılıcı Zülfikar dolayısıyla da çokça anılan Ali "Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfekâr" müfrediyle de iktibas sanatının başlıca kaynaklarından birini oluşturur (Pala, 2008: 19).

Yiğitliği ve cesareti, savaşlarda gösterdiği başarıları ile İslam âleminin örnek şahsiyetleri arasında yer alır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği gece, Hz. Ali'yi kendisini öldürmeye gelecek müşrikleri oyalamak ve yokluğunu gizlemek maksadıyla

Mekke’de bıraktığında o, Hz. Peygamber’in yatağında yatacak kadar büyük bir cesaret örneği göstermiştir (Gültekin, 2012: 18). Tasavvuf klasiklerinde Hz. Ali en değerli ilim olan tevhid ve marifet ilminde ve bu ilimlerle yapılan amellerde mutasavvıfların piri, sufilere yol göstermede en önde gelen rehberidir. Bu açıdan tasavvufta özel bir yeri vardır. Hidayete erenlere öncülük eden ve hidayete vesile olandır. Velilerin rehberidir (Akkaya, 2019: 86). Hz. Ali ibadet, yalnızlık ve inziva timsalidir. Öyle ki irfani düşüncenin, riyazet çekenlerin, sufi silsilelerinin ve tüm hayatlarını riyazet ve ibadetle geçiren kutupların kahramanı ve sembolüdür (Şeriati, 2005: 105).

Kendisinin sahip olduğu dinî, siyasî, kültürel ve sosyal kimlik Hz. Ali’yi etkisi günümüze kadar devam eden önemli simalardan biri haline getirmiştir. Bundan dolayı onun farklı kimlik ve kişiliklere sahip birisi olarak tasvir edilmesi ve bazen birbirinden farklı Alilerin tahayyül edilmesi normal karşılanmalıdır. Onu bazen bir sufi, bazen bir cengâver olarak izlemek bazen de ilahlaşabildiğini görmek mümkündür (Demircan, 2014: 9). Bu konu üzerinde fikrini ifade eden Ali Şeriati, onun hakkında konuşmanın hem çok önemli hem de oldukça zor bir iş olduğunu belirtir. Zira yazara göre Ali sadece tarihî bir şahsiyet değildir. Aynı zamanda mucizevi bir kişiliktir. Dolayısıyla Hz. Ali’yi farklı yönleriyle incelemek ve tanımak gerekir (Şeriati, 2005: 17).

Irène Mélikoff, Hz. Ali’nin değerlendirilirken sadece tarihî bağlamda ele alınmasının doğru olmadığını belirtir. Ona göre Hz. Ali, tarihî bir şahsiyet olmanın ötesine geçmiş biridir. Alevî nefeslerinden bazılarında¹ Hz. Ali’nin tıpkı Zeus gibi göğün ve yıldırımın tanrısına dönüştüğünü ifade eder (Mélikoff, 2007: 101).

Hz. Ali, İslam tarihi içerisindeki çoğu kaynakta övgüyle yer almakta; bu kaynaklarda onun örnek davranışlarına, faziletlerine sıkça rastlanmaktadır (Şenyurt, 2020: 188). Hz. Ali, ona nisbet edilen şiirler ve sözleriyle edebiyatımızda konu edildiği gibi bizatihi kendisi de Türk-İslam edebiyatının konularından birisi olmuş, edebiyatımızda Hz. Ali medhi sadedinde müstakil eserler kaleme alınmıştır (Yıldırım Sarıkaya, 2004: 22). Türk İslam kültürü ve edebiyatında, Hz. Muhammed’den sonra en çok önem verilen ve bahsedilen ismin Hz. Ali olduğu söylenebilir (Şener, 2021: 107). Ali, peygamberimizi istisna tutarak söylemek gerekirse en büyük insani şahsiyettir (Şeriati, 2005: 36).

¹ “Şâh-ı merdân cûşa geldi, sırrı aşkâr eyledi / Yağmuru yağdıran menem diye Ömer’e söyledi / O dem şimşek yaladı yedi semâ gürlledi / Hem sâkidir, hem Bakidir, Nûr-ı Rahmânım Ali” (Sefil Ali’ye ait bir nefes)

1.2. Hz. Ali Tasavvurunun Oluşmasının Tarihsel Arka Planı

Tarihte birçok medeniyet gerçek olmadığını bildiği halde efsaneler ve kahramanlar üretmiştir. Bu anlamda sıradan bir gerçekliğe sahip olunan bir kişi seçilmiş ve ona ideal bir insanda olması gereken özellikler yüklenmiştir. Böylece olağanüstü güçlere sahip, hiç yenilmeyen ve hiçbir yerde zaaf göstermeyen kahramanlar yaratılmıştır (Şeriati, 2005: 66).

Tarihî dönemlerde yaşanan birtakım gerçek olaylar zaman içerisinde bazı menkıbelerle birleştiğinde ortaya insanların hemfikir olduğu semboller çıkar. Hz. Ali’yi de bu bağlamda örnek göstermek mümkündür. Kendisinin sahip olduğu tarihsel gerçeklikler ve daha sonra ortaya çıkan menkıbeler, onu bir sembol hâline getirmiştir. Hz. Ali’nin zaman içerisinde gerçeklikten uzaklaşmasının önünü açan menkıbelerin oluşum süreci, Hz. Ali’nin içinde bulunduğu tarihî olaylar irdelenerek anlaşılabilir.

Bunlardan Hz. Muhammed’in peygamberliği dönemindeki bazı hadiseler ve onun vefatından sonra özellikle imamet ve hilafetin kimin hakkı olduğu meselesi, üçüncü halife Hz. Osman’ın katledilmesi, Hz. Ali’nin Hz. Osman’ın katillerini bulmada ağır hareket ettiği iddiaları, Cemel Savaşı, Siffin Savaşı, Hakem Olayı, Hz. Ali’nin tarafındayken onun görüşlerine katılmadıkları için Hz. Ali’den ayrılan Haricîler’in Hz. Ali ile savaşı, Hz. Ali’nin oğulları ve torunlarının Muaviye ailesi tarafından katledilmesi gibi tarihî gerçeklikler, İslam tarihi içerisinde inanç bakımından farklı mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hz. Ali’ye tarihî ve dinî misyon yükleyen bu mezheplerden en önemlisi Şîîliktir. Bu mezhep, Hz. Ali’nin haklılığını savunmuş, hilafetin ve imametinin onun ve çocuklarının hakkı olduğuna inanmıştır. Bu nedenlerden dolayı Şîîlik’teki Hz. Ali tasavvuru, diğer inanç gruplarından farklıdır.

Bu mezhebe göre Hz. Ali ve ailesini müstesna bir yere konumlandıran hadiselerden biri, Ehl-i beyt ve Âl-i Abâ kavramlarıdır. Sünnî ve Şîî hadis kitaplarında yer alan bir rivayete göre, Hz. Peygamber Ümmü Seleme’nin evinde iken, Ahzab Suresi’nin “*Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister*” meâlindeki ayeti nâzil olmuş, bunun üzerine Peygamber Hz. Ali’yi, Fâtıma’yı, Hasan ve Hüseyin’i abasının altına alarak, “Allahım, benim *ehl-i beytim* işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!” diye dua etmiştir. Bunu gören Ümmü Seleme “Yâ Resûlullah! Ben de onlarla beraber miyim?” diye sormuş, Resûlullah da, “Sen yerinde dur, sen zaten hayırla birliktesin” cevabını vermiştir. Bu hadisten yola çıkarak Şîîler, Ehl-i Beyt’in beş kişilik Âl-i Abâ’dan ibaret olduğunu savunurken Sünnîler, Ehl-i Beyt’e Peygamber eşlerini, kızlarını ve Selman-ı Farisî gibi kimseleri de dahil etmiştir

(Uludağ, 1989: 306). Şîa telakkisi Ehl-i Beyt'in Âl-i Abâ olduğunun tesbitini *mübâhele* olayına bağlarlar. Hz. Peygamber, Necranlı Hristiyan heyetiyle yaptığı münazara sırasında nazil olan Âl-i İmran Suresi'nin 61. ayetinin gereğini yerine getirmek üzere, heyet üyelerine yalancı ve haksız olan tarafa beddua etmeyi teklif etmiş ve Necranlılar'ın kabul etmekten çekindiği bu teklife en yakın akrabasıyla katılmaya hazırlanmıştır. Bu yakın akraba Ali, Hasan, Hüseyin ve Fâtıma'dan ibarettir. Konuyla ilgili rivayetlerin çoğunda bunların arasında Hz. Ali'nin ismi geçtiği halde, bazı Sünnî kaynaklar Hz. Ali'yi buraya dahil etmemişlerdir (Uludağ, 1989: 306). Şîîler bu hadiseyi özellikle Hz. Ali'nin diğer ashaptan üstün olduğu ve herkesten önce hilafete hak kazandığı konusunda önemli bir delil saymıştır (Fayda, 2020: 424). Sünnî ve Şîî mezhepleri hem Ehl-i Beyt'in kimlerden oluştuğu hem de hilafet hususunda ihtilafa düşmüştür.

Kuran-ı Kerim'de Hz. Ali ile ilişkilendirilen bir diğer sure, İnsan Suresi'dir. Bu surede geçen “Hel eta” ayeti Hz. Ali ile ilgili yazılan eserlerde başvurulan bir ifadedir. Rivayete göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hastalanır. İyileşme sürecinde Hz. Ali ve Hz. Fatıma üç gün oruç tutarlar, fakat tam iftar yapacaklarken ilk gün bir fakirin, ikinci gün bir yetimin, üçüncü gün de bir esirin gelip onlardan yardım dilemesi üzerine sadece su ile iftar ve sahur yaparlar. Nitekim açlıktan dayanamayacak seviyeye gelen bu aile, Hz. Muhammed'in yanına geldiğinde Cebrail gelerek Hz. Muhammed'i müjdelere ve ilgili ayetleri vahyeder. Bu ayetler şöyledir: “Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar. Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) “Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, dehşetli, çetin bir günde rabbimizden korkarız” (İçli, 2023: 16). Şîî ve Sünnî kaynaklar bu ayetin Hz. Ali ile ilişkisi konusunda farklı görüştedirler.

Hz. Ali'nin *imameti* bağlamında Şîî çevrelerin sürekli dile getirdiği bir olay da Tebük Seferi'dir. Rivayete göre bu sefere giderken Hz. Muhammed Hz. Ali'yi kendi yerine vekil bırakmıştır. Hz. Ali savaşa katılmayı istemişse de Hz. Peygamber onu ikna etmiştir. Bu esnada Hz. Muhammed'in “Harun'un Musa'ya yakınlığı ne ise senin de bana yakınlığın öyledir; yalnız benden sonra peygamber gelmeyecektir.” sözünü söylediği de ifade edilir (İçli, 2023: 19).

Yine Veda haccından sonra *Gadır-ı Hum* denilen yerde Hz. Peygamber'in “Ben kimin velisi isem Ali de onun velisidir.” bağlamındaki sözüne atfen Hz. Ali'nin *imameti*

ve velayetinin tayin edildiği gibi görüşler, Şîî çevrelerince sürekli vurgulanmıştır (İçli, 2023: 19).

İslam tarihinde 628 yılında yaşanan *Hayber'in Fethi* olayı, Hz. Ali tasavvurunun oluşmasındaki bir diğer tarihî olaydır. Müslümanlar ile Benî Nadîr Yahudileri arasında geçen mücadele Müslümanların zaferiyle sonuçlanmıştır ve bu olay Arap kabileleri arasında büyük bir tesir yaratmıştır (Hamîdullah, 1998: 22). Hz. Ali'nin bu savaşta gösterdiği kahramanlıklar daha sonraki yıllarda çeşitli menkıbelerle birleşerek hem halk edebiyatında hem de divan edebiyatında anlatılagelmiştir.

Asıl ve önemli ihtilaflar ise Hz. Muhammed'in vefatından sonra gün yüzüne çıkmıştır. Hz. Ebubekir'in halifelğe seçilmesinin ardından Hz. Ali'nin eşi Fatma'ya bazı arazileri vermeyi reddetmesi Şîî inancına mensup kişiler tarafından hoş karşılanmamıştır. Üçüncü halife Hz. Osman zamanındaki birtakım faaliyetler, İslam toplumundaki görüş ayrılıklarını giderek büyütülmüştür. Nitekim Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra gelen dördüncü halife Hz. Ali döneminde birçok sorunun altyapısı oluşmuş durumdadır. Hz. Muhammed'in amcaoğlu ve damadı olan Hz. Ali, üzerinde ihtilaf edilen bir tarihte, Medine'de halifelğe getirilmiştir. (Laoust, 1999: 26).

Şam valisi Muaviye, Hz. Ali'yi Hz. Osman'ın katillerini bulmada ağır davrandığı gerekçesiyle suçlamıştır. Peygamberimizin eşi Hz. Aişe ve ona inananlar ile yapılan *Cemel Savaşı*, artık sorunların şiddet yoluyla halledilmesi sonucunu doğurmuştur. Hz. Ali ve Muaviye'nin karşılaştığı *Sıffin Savaşı* ile de İslam toplumundaki ayrılıklar belirginleşmeye başlamıştır. Bu savaş sırasında Hz. Ali'nin bazı kararlarını kabul etmeyen *Haricîler* adında bir grup ortaya çıkmıştır. *Nahrevan Savaşı*'nda bu grubun ayaklanması bastırılmış ve isyancıların iki lideri öldürülmüştür (Laoust, 1999: 29). Daha sonraki dönemlerde Hz. Ali, bu gruba mensup olan Abdurrahman bin Mülcem tarafından şehit edilmiştir.

Bütün bu yaşananlar, İslam toplumundaki insanların farklı görüşler temelinde ayrılmasına neden olmuştur. “Şîî” ve “Sünnî” adını alan ve günümüzde de varlığını devam ettiren iki büyük grup kendi referanslarına göre hareket etmişlerdir. Şîî inancını benimseyenler, Hz. Ali ve çocuklarını mazlum olarak kabul ederler. Birçok probleme rağmen onun İslam toplumundaki barışı tesis etmek için çaba sarf ettiğini düşünürler.

Hz. Ali hayatını kaybettikten sonra Kufeli olan Abdullah b. Sebe, Hz. Ali'ye olan sevgisini aşırı boyutlara taşıyarak Hz. Ali'nin peygamber olduğunu söylemiştir. Bununla kalmayıp ona ulûhiyetin hulûl ettiğini iddia etmiştir (Laoust, 1999: 31). Ortaya atılan bu fikir, sonraki yıllarda da taraftar bularak gündemde kalmaya devam etmiştir.

Dinî ve edebî eserlerde Hz. Ali anılırken onunla beraber “iyi” ve “kötü” figürler de ön plana çıkar. Bu kötü figürlerin başında *Muaviye* ve oğlu *Yezid* gelir. Şiilik, Muaviye karşısında çok sert bir tavır takınır. Onu, Hz. Ali’ye karşı düşmanca tutumlar içerisinde olmak, hutbede ona lanet ettirmek, Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyti’ne karşı savaşmakta her zaman fevkalade aşırı gitmiş olmak ve oğlu Yezid’e iktidar yolunu hazırlamak için İmam Hasan’ı zehirletmiş olmakla suçlar (Laoust, 1999: 35). Daha sonra Kerbelâ Vak‘ası ile beraber Emevî düşmanlığı hızla yayılmış, Hz. Ali ve evlâtlarına karşı duyulan siyasî taraftarlık zamanla bir sistem haline gelmiştir (Öz, 2010: 112).

Safevi Devleti ve onun ideolojik yapılanması da Şîî düşüncesi için önemlidir. Şah İsmail’den önce öldürülen birçok üyenin son halkası babası “Haydar”dır. Metinlerin bir kısmında geçen Haydar, Safevilerin devletleşmesi sürecindeki tarikatın piridir. Bu bağlamda bu kimse, Hz. Ali’nin “Haydar” sıfatını taşıyan bir kişilik olarak önemini korur (İçli, 2023: 22). Ayrıca Safeviler, kendileri ile Sasani İmparatorluğu arasında soy olarak da bir bağlantı kurarlar. Onların bu görüşüne göre Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin ile Sasani İmparatoru III. Yezdicerd’in kızı evlenmiştir. Böylece Hz. Ali ve “İmamlar” yoluyla gelen üstün ruhanî otorite ile eski İran monarşi geleneğinin Safevilerde birleştiği şeklinde bir meşruiyet oluşturmuşlardır (Akyol, 1999: 115).

Şîî inancındaki en önemli basamaklardan biri, On İki İmam’a bağlılıktır. Onlara göre Allah ve Peygamber tarafından tayin edilen ilk “imam” Hz. Ali’dir. Ondan sonra Hz. Ali soyundan 11 tane daha imam gelmiştir. Şîilere göre bu imamların sözleri peygamberlerinki gibidir. Onlar Allah’tan ilham alırlar, günah işlemezler. (Akyol, 1999: 139). Sünnîlik de on iki imama saygı duymakla birlikte, on iki imamı Şîilikteki gibi görmez.

Gerek peygamber gerek halifeler ve sonrasındaki tüm bu tarihî hadiseler, bir yerden sonra tarafgirliğin ve aşırılığın etkisiyle gerçeklikten kopmaya başlamıştır. Hz. Ali’ye duyulan sevgi ve tarafgirlik gerçeklerin menkıbelerle birleşerek Hz. Ali’nin şahsında efsanevî bir kişiliğin doğmasına sebebiyet vermiştir. İslam tarihi içerisinde farklı inanç guruplarının Hz. Ali ile ilgili ihtilafı görüşleri, farklı bir Hz. Ali tasavvurunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

1.2.1.Alevîlik İnancı

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde Alevî kelimesi “Hz. Ali’ye bağlı olan kimse” Alevîlik kelimesi de “Alevî olma durumu” olarak geçer (TDK Sözlük).² Kelimenin sözlük anlamından anlaşıldığı üzere Alevîlik, Hz. Ali’ye mensubiyetle ilgilidir. Bu mensubiyet, aynı soydan gelmiş olmakla açıklanabileceği gibi; siyasî, dinî, tasavvufî ve itikadî bir aittikle ilgili de olabilir (Ocak, 1989: 368-369). Alevî kelimesi; İslam siyasî tarihinde hilafete karşı gelindiği durumlarda siyasî, tarikatların silsilelerini Hz. Ali’ye dayandırdıkları durumlarda tasavvufî bir terim olarak kullanılmıştır (Ocak, 1989: 369).

Bununla birlikte Alevî teriminin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha, “Hz. Ali hakkında beslenen inançlara” dairdir. Genellikle “*Şiîler ve Şîa*” içinde yer aldıkları kabul edilen bazı mezhepler, Alevî nisbesini alırlar. Nitekim Zeydiyye, İsnâaşeriyye gibi mutedil Şiîler’in yanında Beyânîyye, İsmâîliyye ve Bâtîniyye mensupları Alevî diye bilinirler. Yine Nusayrîlik ve Kızılbaşlık da itikadî olarak Alevî olan mezheplerdir (Ocak, 1989: 369).

Geniş ve kapsamlı bir isme şamil olan Alevî tabiri yerine, tarihî süreç içinde çeşitli sebeplerden ve farklı görüşlerden dolayı farklı isimler kullanılmıştır. Bu isimlerden Kızılbaş ismi bir görüşe göre Alevî kelimesinin yerine 15. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanmıştır (Üzüm, 2022: 546). Kızılbaş tabiri Osmanlı döneminde bu inanca sahip kimseleri aşağılamak maksadıyla söylenmiştir (Üzüm, 2022: 546-547). 19. yüzyıla gelindiğinde kendileri için insan suretinde tanrısallığı simgeleyen Ali’ye derin saygıyla bağlılıkları dolayısıyla *Alevî* adı *Kızılbaş* sözcüğünün yerini almıştır (Mélîkoff, 2007: 16).

Bu inanışı benimseyenler esas kişiliğini Ehli Beyt’te aramaktadır. Ehli Beyt sevgisi her şeyin üstündedir. Bu nedenle Hz. Ali, tartışmasız Ehli Beyt nizamının sembolüdür ve inanç sisteminin özünü oluşturur (Türkdoğan, 2004: 634). Bu temelden hareketle kendisi ile ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. *Cenkname*, *Düvazname*, *Tuheful-Ukul*, *Nehcül-Belağa*, *Mevlid*, *Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzîn* bunlardan bazılarıdır. Ayrıca onu sevenler ve onun erdemlerini bir disiplin haline getirenler, ortaya koydukları düşünceleri bir inanç sistemi haline dönüştürmüştür. Bu inanç sistemi çeşitli ritüellerle birleşerek toplumsal düzende bir yere oturmuştur.

İnancı şekillendiren bu yaşam ritüellerinde esas olan konu, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin sevgisidir. Nitekim Hz. Ali bir namaz vaktinde camiye giderken aldığı bir darbe ile şehit

² <https://sozluk.gov.tr/> Türk Dil Kurumu Sözlükleri Erişim Tarihi: 20.05.2022

edilmiş, oğlu Hz. Hüseyin de Kerbela’da hayatını kaybetmiştir (Eyuboğlu, 1991: 51). Hz. Ali ve soyunun sevgisi üzerine bina edilen bu inanç, Hz. Ali’yi önceleyen, onu peygamberin varisi kabul eden bir inançtır. *Hz. Ali*, Emevî siyasetinin zorbalığına kurban giden oğlu *Hüseyin*, Peygamber soyundan gelip adaleti sembolize eden *on iki imam*, Ehl-i beyt’e dost olanlara dostluğu, düşman olanlara düşmanlığı simgeleyen *tevellî* ve *teberrî* prensibi bu inancın ana simgeleridir.

Alevîler ile çoğu zaman aynı bağlamda zikredilen bir diğer kesim Bektaşîler’dir. Bektaşîler ve Alevîler, aynı kökenden; her iki topluluk da, Anadolu’ya yeni taşınmış, Selçuklu ve daha sonra Osmanlı şehir merkezlerinde öğretilmekte olan inançları henüz içselleştirememiş göçebe Türkmenlerin yaşattıkları bir halk inancı biçimlenişinden gelmektedir (Mélíoff, 2007: 20). İlk Osmanlı sultanlarıyla aynı çevreden gelen çok sayıda Bektaşî derviş, Osmanlı Devleti ile beraber Trakya ve Balkanlar’ın fethine katılmıştır. Bu dervişler inanç için savaşta öne geçmişler ve fethedilen yerlerde zaviyeler, tekkeler kurmuşlardır. Göçebe yaşamı bırakıp yerleşik yaşama geçmişlerdir ve düzenli bir tarikat yaşamı kurmuşlardır. Balkan halklarının inanç değiştirmelerinde bu Bektaşîler etken olmuştur. Bölgedeki Müslüman nüfus, çoğunlukla Bektaşîliğe bağlıdır (Mélíoff, 2007: 15). Bunların yanında Osmanlı ordusundaki Yeniçeriler, Bektaşî dervişlerin tarikatına bağlanmışlardır. Bu askerler, yabancı ögelerden, erken yaşlarda devşirilmeydiler ve bu sebeple de kolonileştirici dervişlerin manevi ve ahlaki korumaları altına alınmaları uygun görülmüştür (Mélíoff, 2007: 52).

Irène Mélíoff’a göre Bektaşîliğin ve onun günümüzde Alevîlik adı verilen biçimlenişinin esin kaynağı Hacı Bektaş’tır. Bektaşîlik de Alevîlik de XIII. yüzyılda yaşamış bir halk ermişi olan Hacı Bektaş Veli’ye dayanmaktadır. Kendisi 13. yüzyılda Moğol saldırılarından kaçarak Anadolu’ya gelen bir derviştir. Osmanlı Devleti Avrupa’da toprak kayıpları yaşadıkdan sonra, Alevîlik Anadolu’da daha baskın hale gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra da göçer topluluklar halinde yaşayan, Anadolu bozkırlarında ve köylerinde yüzyıllarca toplum dışına itilerek yaşayan Alevîler, kentlere göç etmeye başlamışlardır. Birçoğu da maddî imkânlarını daha iyi bir seviyeye çıkarma amacıyla Avrupa’ya göç etmiştir (Mélíoff, 2007: 13).

Alevî-Bektaşîlere göre Alevîlik İslamiyet’in ruhudur, şekle değil şeklin arkasındaki öze yöneliktir. Zahir değil, batına dönüktür. İbadet onun hayatının ayrıcalıklı anlarında değil, bütünündedir (Soyver, 1996: 96). Alevîlikteki tasavvuf anlayışı diğer görüşlerden farklı değildir. Bu anlayış “vahdet-i vücud” görüşünü benimser. Bu düşünceye göre kâinattaki her şey Allah’ın tecellisi ve tezahüründen ibarettir, ama Tanrı’nın aynısı

değildir. Varlık, Tanrı'nın özünden fışkırarak oluşmuştur (Soyver, 1996: 97). Hoşgörü, kural-dışılık, dinler üstülük, ve insan severlik, Alevî-Bektaşî felsefesinin temelidir. Alevî inancı, yeniden bedenleşme ile birlikte Tanrı'nın insan suretinde tecelli ettiği inancına dayanmaktadır. Tanrı, insan suretiyle tecelli edişinde, Ali adını almadadır (Mélíhoff, 2007: 17).

Alevîlik, Anadolu coğrafyasında 13. yüzyıldan itibaren çeşitli tarikatlar aracılığıyla yayılmıştır. İslamiyet'in içerdiği bazı özellikler ve Orta Asya kültüründen gelen birtakım kültürler, Alevîlik inancında birleşmiştir (Eyuboğlu, 1991: 18).

Bu geleneği besleyen bir başka temel dinamik de oluşumun mürşid-mürîd ilişkisine dayanmasıdır. Bu açıdan da bir tasavvuf ekolü olarak nitelenebilir. Alevîlikte Tanrı bir maksattır. İnsan-ı kâmil, Tanrı'ya ulaşmada bir köprüdür. Alevî-Bektaşîliği günümüze taşıyan en önemli kurumlardan bir tanesi dedelik, pirlik, mürşitliktir (Soyver, 1996: 99). Alevî topluluğunda “dede”nin statüsü üst düzeydedir ve hakim-i mutlakdır. Dedeler, genellikle seçim değil silsile takip ederler. Bu da Hz. Peygambere kadar uzanır. Bu açıdan bakıldığında dedeler bir anlamda seyittirler (Türkdoğan, 2004: 511).

Bütün bunlarla beraber Alevîlik inancının tam olarak hangi çerçevede olduğu konusuyla ilgili tartışmalar devam etmektedir. Bu inanış tarzının yazılı bir kaynağa dayanmaması da bir belirsizlik doğurmuştur. Günümüz Alevîliğinde inanç sisteminin unsurları ve kaynakları belirgin değildir. Kökenleri ya da kökeni tarihin derinliklerinde olan sorunlar, teorik bir sistematığa oturtmak, oldukça zorlu bir çabayı gerektirir, çünkü Alevîlikle ilgili elde edilen bilgiler çoğunlukla sözlü anlatıma dayanır (Soyver, 1996: 89).

1.3. Klasik Türk Edebiyatında Hz. Ali

Klasik Türk edebiyatında Hz. Ali çeşitli yönleriyle eserlere konu olmuştur. Özellikle cesareti, kahramanlığı, ahlak ve ilim sahibi olması gibi özellikleri bakımından edebiyatta önemli yer tutar. Divanların özellikle din ve devlet büyüklerini övmek üzere kaleme alınan kaside bölümlerinde bu ilgiyi görmek mümkün olmakla beraber terakib-i bend, terci-i bend, gazel gibi birçok nazım şekillerinde de onun çeşitli üstünlüklerinden bahsedilir.

Hz. Peygamber'den sonra onun halifeliğini yapan Hz. Ebu Bekir (ö. M. 634), Hz. Ömer (ö. M. 644), Hz. Osman (ö. M. 656) ve Hz. Ali (ö. M. 661) için klasik edebiyatta çehâr-yâr veya çehâr-yâr-ı güzîn adlarıyla övgü dolu eserler kaleme alınmıştır. Bu eserler manzum, mensur ve manzum-mensur karışık bir yapıya sahiptir.

Özellikle manzum olanlara divanlar başta olmak üzere, mesnevî, na't, medhiye, hilye ve menâkıbnâme gibi türlerde geniş bir şekilde rastlanmaktadır (Karakuş, 2021: 1088).

Türk edebiyatında Hz. Peygamber'in vasıflarının anlatıldığı manzumelerin ardından dört halife için de yazılan övgü manzumelerinin bulunması, çehâr-yâr-ı güzîne verilen kıymeti de açıkça göstermektedir. Hilafet yolunu devam ettiren ve bu yolu güzel ahlaklarıyla süsleyen bu dört halife, Türk edebiyatının da önemli temalarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle şairler, ayrı başlıklar altında veya manzumelerin içerisinde onların ahlaki vasıflarını, sıfatlarını ve Hz. Peygamberle ilgili olaylarını anlatarak onlara olan hürmetlerini göstermişlerdir (Kurt, 2015: 111).

Hz. Ali, dinî-tasavvufî Türk edebiyatı içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Hem Hulefâ-yı Râşidîn'i konu edinen hilye, menkıbe, mevlid gibi pek çok türde, hem de Hz. Ali ve onun sıfatlarını işleyen müstakil eserlerde onun konu edildiği görülmektedir (Kurt, 2015: 121).

Şairler, memduhlarını överken tarihî ve efsanevi şahsiyetlerden, olağanüstü güçlere sahip masal kahramanlarından da yararlanırlar, onların üstün niteliklerine gönderme yaparak övülen kişinin şahsiyetinde bu kahramanları ve varlıkları bütünleştirirlerdi. Hz. Ali de sahip olduğu özellikler dolayısıyla kasidelerde övülen kişinin benzetileni olmuş, onun üstün nitelikleri övülen kişide yaşatılmıştır (Gültekin, 2012: 21).

Türk edebiyatında Hz. Ali'nin kahramanlığını, faziletlerini, ilmini, irfanını en iyi anlatanlar divan şairleri olmuştur (Güfta, 2002: 70). Bâkî, Kanuni Sultan Süleyman için "*ilm ü irfân-ı Ali*", Nef'î Şeyhülislam Muhammed Efendi'yi "*Ali-ilm*", Hâzık ise Çıldır Valisi Yusuf Paşa'yı "*Bû Hasan-dâniş*" sıfatlarıyla Hz. Ali'ye benzetmişlerdir (Güfta, 2022: 80). Divan şiirinde Hz. Ali'nin dini ilimlere hâkimiyeti ittifakla kabul edilmiştir. Şairler ona keskin bir kavrama kabiliyeti, yüksek bir sezgi gücü, zor problemleri çözebilecek bir ilim gücü bahşedildiğini teslim etmişlerdir (Güfta, 2002: 79).

Bu başlık altında özellikle farklı yüzyıllardan seçilen şairlerin divanları ele alınmıştır. Örnek olarak 15, 16, 17, 18 ve 19. yüzyıllarda kaleme alınan Şeyhî, Necatî Bey; Hayâlî, Fuzûlî, Hatâyî; Nef'î; Şeyh Gâlib ve Yenişehirli Avnî Bey'in divanları seçilmiştir. Bu divanların kasideler bölümünde Hz. Ali'nin ne ölçüde yer aldığı ve nasıl tasvir edildiği değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Şairlerin Kasidelerinde Hz. Ali'nin Ünvan ve Lakapları³

	Necatî Bey	Şeyhî	Fuzûlî	Hayâlî Bey	Hatâyî	Nef'î	Şeyh Gâlib	Yenişehirli Avnî Bey	Toplam
Resûl-i Haydar								1	1
Âl-i 'abâ		1			1		2	2	6
Âl-i Ahmed-i Muhtâr			1						1
Murtazâ		1	3	1	9	1	1	1	17
Hayber				1		1			2
Halîfe-i Râbi'			1						1
Hazret-i Haydar								2	2
Esedullâh								2	2
Gazanfer	1								1
İmâm	1					1			2
Şecâ'at ma'deni					1				1
Evlâd-ı 'Alî			2						2
Server-i merdân				1					1
Necef			2		1				3
Emîrû'l- mü'minîn			1		2				3
Çâr-yâr			2				1		3
Şeh-şâh	1				5				6
Sâkî-i Kevser	1				2			1	4
'Alî	2	4	3		14	7		5	35
Şîr-i Hudâ					2		1	1	4
Bu'l-Hasan		1			1				2
Haydar	1	1	2		7	5		13	29
Düldül					1	1		1	3
Haydar-i Kerrâr			1		3	4		2	10
Ehl-i beyt			2					1	3
Şâh-ı velâyet			1		2				3
Zülfikâr			1	1	3	1	2		8
Kanber			2		7				9
Yezdân					1				1
Şâh-ı Merdân	4		2	1	4			1	12
TOPLAM	11	8	26	5	66	21	7	33	

³ Tablo oluşturulurken Hz. Ali ile ilgili en sık kullanılan ünvan ve lakaplar seçilmiştir.

Araştırma sonucunda, şairlerin Hz. Ali'ye dair unsurları farklı şekillerde kullandıkları görülmüştür. Divan şairleri Hz. Ali için “Şâh-ı merdân, Murtazâ, Haydar, Zülfikâr” gibi klasik hale gelmiş ifadeleri daha sık kullanmışlardır. Bununla beraber ona olan sevgilerini dile getirmek için çeşitli tamlamalar oluşturmuşlardır. Söz konusu şairlerin kasidelerinde Hz. Ali ile ilgili lakap ve ünvanlar şu şekildedir:

Necatî Bey, Hz. Ali için yazdığı “Na’t-i Alî” isimli kasidesinde “Şâh-ı merdân” tabirini 4 defa kullanmıştır. Tablodaki lakap ve ünvanlar haricinde, naatta şu ifadelere de yer vermiştir:

Pîşvâ-yi evliyâ (velilerin lideri), sırr-ı pinhân (gizli sır), kâşif-i ilm-i ledün (İlahi sırların kâşifi), dürr-i deryâ-yi İlâh (İlahi okyanusun incisi), gevher-i kân (maden cevheri), nûr-i imân (imanın nuru), kible-i cân (canın kiblesi), sâhib-i lûtf u kerem (kerem ve lütuf sahibi), gevher-i cân (canın cevheri), şâh-ı cümle kâ’inât (bütün kâinatın lideri).

Şeyhî yazdığı kasideleri daha çok Germiyan beyi II. Yakub ve Sultan II. Murad için yazmıştır. Bu kasidelerde Memduhlarını överken Hz. Ali’yi kendisine benzetilen unsur olarak kullanmıştır. Kasidelerde 4 defa ‘Alî tabirini tercih etmiştir. Tablodaki lakap ve ünvanlar haricinde “mahbûb-ı evliyâ (velilerin sevgilisi), “mahsûs-i lâ-fetâ (*Lâ fetâ* ünvanına sahip)” ifadelerini de kullanmıştır.

Hz. Ali’den övgüyle bahseden şairlerden olan **Fuzûlî**, kasidelerinde 26 defa onunla ilgili tabirlere yer vermiştir. Hz. Ali’yi anlatırken Murtazâ, Şâh-ı Merdân, Necef, Ehl-i beyt gibi ifadelere daha fazla yer vermiştir.

Hayâlî Bey, yazdığı kasidelerinin çoğunda Kanuni Sultan Süleyman’ı övmüştür. Tablodaki şairler içerisinde Hz. Ali’ye ait unsurları sayıca en az kullanan şair olmuştur.

İncelenen kasidelerde tarzı Yemînî’ye en çok benzeyen şairin **Hatâyî** olduğu söylenebilir. Hatâyî, kasidelerinin hemen hepsinde Hz. Ali ve On İki İmam’ı öven betimlemelerde bulunmuştur. ‘Alî redifli 4 kasidesi vardır. Bu kasidelerdeki redifler aynı olduğu için bir defa sayılmıştır.

Hz. Ali için kullanılan klasik tabirlerin yanında tablodaki unsurlar haricinde “pîşvâ-yı enbiyâ (nebilerin öncüsü), kutb-ı dîn (dinin kutbu), kible-i mihrâb u minber (mihrabın ve minberin kiblesi), hem-râz-ı peyember (peygamber’in sırdaşı), sâki-i ebrâr (iyilik yapanların sakisi), sırr-ı Hak (Hakk’ın sırrı), mahrem-i esrâr (sırların kendisinde saklı olduğu kimse), kâtil-i küffâr (kâfirlerin katili), sikke-i dinâr (değerli para), akl-ı kâmil (olgun akıl), dâniş-i bisyâr (çok bilgili), sırr-ı hidâyet (hidayet sırrı), sırr-ı evliyâ (velilerin sırrı), ibn-i ‘amm-i Ahmed-i Muhtâr (Seçilmiş olan Ahmed’in/Hz. Muhammed’in amcasının oğlu)” gibi tamlamalar da kullanmıştır. Ayrıca Yemînî’nin

birçok yerde söylediği “Etim etindir” / “Lahmüke lahmi” ifadesi Hatâyî divanında da geçer.

Hatâyî, kendisini Hz. Ali’nin bir kulu olarak görür ve yardımcısı olan Kanber’e benzetir. Bunların yanında bir kasidede “Deşt-i Erjen” ifadesi geçer. Anter ile olan mücadeleye vurgu yapar. Hayber Kalesi’nin fethine telmihte bulunur. Fazîlet-nâme’de geçen “kimsenin olmadığı zamanlarda Hz. Ali’nin var olduğu” görüşüne gönderme yapılır. Yine Fazîlet-nâme’de geçen “Hz. Muhammed’in Miraç yolculuğunda Hz. Ali’yi görmesi” Hatâyî’nin şiirlerinde de anlatılır.

Hatâyî’nin kasidelerinde Hz. Ali’nin yüz hatları Kuran’ın bir nevi açıklaması gibi görülmüştür. Hz. Ali insanlara ve cinlere can veren, doğa olaylarını yönlendiren, peygamberleri düştükleri zor durumdan kurtaran olağanüstü biri olarak görülmüştür.

İncelenen divanlar içerisinde kaside bakımından Hz. Ali ile ilgili unsurları en fazla kullanan şairlerden biri **Nef’î**’dir. Şair yazdığı kasidelerde genel olarak dönemin padişahı I. Ahmed’i ve IV. Murad’ı övmüştür. Bunların yanında dönemin sadrazamlarına ve şeyhülislamalarına da kasideler yazmıştır. Nef’î kasidelerinde ağırlıklı olarak “Alî ve Haydar” ifadelerini kullanmıştır.

Şeyh Gâlib çoğunu Sultan III. Selim’i övmek için yazdığı kasidelerde bazı telmihlerde bulunmuştur. Memduhunu övmeye; Zülfikâr, şîr-i Hudâ gibi klasik hale gelmiş ifadeleri tercih etmiştir.

Yenişehirli Avnî, Hz. Ali için “Der-Vasf-ı Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet” adında bir kaside yazmıştır. Ayrıca II. Abdülhamid, Sultan Reşad ve V. Murad için yazdığı kasidelerde Hz. Ali’ye göndermeler yaparak memduhlarını övmüştür. Şair sayıca en fazla Haydar ve ‘Alî tabirlerini tercih etmiştir. Bunun yanında “Yed-i ‘ulyâ-yı Cenâb-ı Hallâk (Yaratıcı’nın yüce eli), ciger-i ‘amm-i Hazret (Hazretin/Hz. Muhammed’in amcasının ciğeri), sihr-i Nebî-i Ekrem (Kerem sahibi nebinin/Hz. Muhammed’in sihri), ‘Alemü’s-sırr-i kazâ (Kader sırlarının nişanı)” gibi tabirlere de yer vermiştir.

Bu kasidelerdeki ifadelerin dışında Aynur Kurt’un ilgili makalesinde Hz. Ali için “İlm ıssı (İlim sahibi), âbid ü zâhid (İbadet eden ve dünyaya değer vermeyen), zevcû’l-Betûl (Hz. Fatma’nın eşi)” gibi farklı ifadeler tespit edilmiştir (Kurt, 2015: 122-123).

Sema Gülmez’in yüksek lisans tezi olarak çalıştığı *Hilye-i Cevrî*’de “Mahrem-i râz-ı nebî (Nebî’nin/Hz. Muhammed’in sırlarının mahremi), merd-i güzîn (seçilmiş yiğit)” ifadeleri kullanılmıştır (Gülmez, 2006: 75).

Sema Taşkın'ın yüksek lisans tezi olarak hazırladığı mensur eser *Menâkıb-ı Çeharyâr-ı Güzin* adlı eserde en fazla muhteva Hz. Ali'ye ayrılmıştır. Bu eserde kendisi için en çok “İmâm ‘Alî” sıfatı kullanılmıştır. Ayrıca Fazîlet-nâme’de yer alan Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’in sırtına çıkıp putları kırması olayı ve Hz. Ali’nin yüzüne tüküren kişinin Müslüman olması bu eserde de vardır. Bunların yanında kendisi için “Seyyidi’l-‘Arab (Arapların efendisi), mürüvvet madeni (Yiğitlik madeni), esede’llâhü’l-gâlib (Allah’ın galip aslanı), ser-‘ârifân-ı esrâr-ı ulûhiyyet (İlahlık sırlarını bilenlerin lideri) ifadeleri de kullanılmıştır (Taşkın, 2016: 86).

Bütün bu bilgiler göz önüne alındığında, Hz. Ali’nin tarihî süreçte şairler nezdinde saygın bir konumda olduğu görülmektedir. Başta “cömertlik, yiğitlik, kâmil insan” gibi üstte de bilgisi verilen birçok tabir, bazı şiirlerde Hz. Ali’nin kendisi için kullanılmışken bazı şiirlerde memduhun övgüsü yapılırken kendisine benzetilen unsur için kullanılmıştır. Başta padişahlar, sadrazamlar, şehzadeler, şeyhülislam ve devlet adamlarının bazı yönlerini ön plana çıkarmada Hz. Ali’ye mahsus olan bu tabirlerin benzetme unsuru olarak çokça kullanılması, Hz. Ali’nin klasik edebiyat içerisinde çok önemli bir yer tuttuğunun kanıtıdır.

1.4.Alevî-Bektaşî Edebiyatı

Alevî-Bektaşî Edebiyatının ilk ürünleri incelenirken dönemin siyasî ve kültürel şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir. Anadolu’da birçok bağımsız beyliğin hüküm sürdüğü dönemlerde kırsal kesimlerdeki kültürel egemenliği görmek, konuyu anlamaya yardımcı olacaktır. Bunun yanında bu coğrafyada meydana gelen kültürel ortamda, daha önceki dönemlerde Anadolu’da hüküm sürmüş medeniyetlerin izleri görülebilir.

Alevî-Bektaşî edebiyatı, Türk Halk edebiyatının en geniş parçasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu sahanın incelenmesinde önde gelen bir kaynaktır. Fakat bütün halk edebiyatlarında olduğu gibi, dilden dile aktarılan bir edebiyat oluşu dolayısıyla araştırılıp incelenmesi zorluklar taşımaktadır. Şairlere sonradan yakıştırmalar pek çoktur ve bir eser birden çok kişiye mal edilebilmektedir (Mélíoff, 2007: 75).

13. ve 14. yüzyıllarda düşünsel olarak bir yenilenmenin olduğu söylenebilir. Konar-göçer toplulukların Anadolu’ya yerleşmesiyle beraber bu yenilenme daha da geniş bir yelpazeye dönüşmüştür. Anadolu’daki bu kültürel ortamın oluşmasında Yunus Emre’nin şiirlerinin etkisi önemlidir. Şiirlerinin hem kolay anlaşılması hem de içerik olarak “sevgi dili”ni kullanması birleştirici bir unsur olmuştur. Alevî-Bektaşî

edebiyatının ilk ürünleri 13. yüzyılda verilmeye başlanmış ve bu edebiyatın en parlak dönemi 16. yüzyıl olmuştur (Özmen, 1998: 11). Bu sahada eser veren şairlerden, Alevîlik inancında en popüler olanları yedi ulu ozan noktasına taşınmıştır. Baskın dillerin yanında kendi köyünde ve kentinde kuşkusuz duygularını halkın diliyle anlatan şairler de olmuştur, fakat 13. yüzyıl öncesine ait halk şiirinden günümüze hemen hiçbir şey kalmamıştır (Gölpınarlı, 2004: 7).

Abdülbaki Gölpınarlı, bu edebiyatın kaynağını Yunus Emre'ye dayandırarak şunları ifade eder:

“Alevî-Bektaşîlere ait “meydan, dar, tâlib, muhib, derviş, soru, dolu, cem ve ayn-ı cem, rehber, mürşid, musâhib, mürebbî, âşinâ, meşreb...” gibi terimler vardır. Ehlibeyt sevgisi ve Ehlibeyt düşmanlarına karşı beslenen buğuz, hele Hz. Ali hakkındaki aşırı inanç, mersiyeler, Hacı Bektaş'a, Alevî-Bektaşî ulularına övgüler, bu yolun erkânını belirten sözler, Safevîlere ve bu münasebetle İran'a bağlılık, zâhid ve zâhir denen ve kendilerinden olmayanlara çatış, onların inançlarıyla alay, giyime, kuşama, geleneğe dair şiirler ve nihayet yaşayış aşkı bu zümre edebiyatını ören hususiyetlerdir (Gölpınarlı, 2004: 21).”

Alevî-Bektaşî ozanları, toplumsal olayların acılarını, yarattığı yıkım ve sıkıntıları Allah-Muhammed-Ali ve oniki imam sevgisiyle sararak kendi bireysel acılarını evrensel niteliğe ulaşan “Ehli Beyt” acısıyla birleştirmekte, yoğurup sözle, sazla topluluklarına sunmak suretiyle onların bilinçlerini diri tutmaya çalışmaktadırlar (Özmen, 1998: 14).

Alevî-Bektaşî edebiyatının doğuşu, Anadolu'nun kırsal kesiminde yeni bir evre oluşturmuştur. Kırsal kesimde kullanılan dil ile şehirlerde kullanılan dilin birbirinden farklı olması birtakım sonuçlar doğurmuştur. Kırsal kesimde “sade halk dili”, şehirlerde Arapça ve Farsça ağırlıklı bir dil kullanılmıştır. Bu durum Alevî-Bektaşî edebiyatının ürünlerinin daha çok kırsal kesime hitap etmesi sonucunu doğurmuştur (Eyuboğlu, 1991: 23). Bu edebiyat, bu coğrafyalarda daha geniş bir alana yayılmıştır. Halkın anladığı dilde şiirler yazan şairler, şiirlerini ezgi ile birlikte dilden dile aktarmıştır.

Alevî-Bektaşî şiirinde işlenen konular arasında zamandan yakınma, sosyal sorunlar, softa ve zahitlere eleştiriler, tarikat düsturları ve din dışı gibi hemen her konu mevcut olmakla birlikte en çok işlenen konular arasında tasavvufî konular, Hz. Ali, Ehl-i Beyt sevgisi, Oniki İmama bağlılık, Kerbela ağrıtları, Hz. Ali'nin torunlarına eziyet ve zulümler vardır (Özmen, 1998: 4).

Alevî-Bektaşî edebiyatı, divan edebiyatı geleneği gibi sona ermiş bir edebiyat değildir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de Alevî-Bektaşî edebiyatı varlığını devam ettirmektedir. Bu edebiyata bağlı anlayışla günümüzde de yeni eserler üretilmektedir. Çünkü onları doğuran, besleyen kaynaklar ve koşullar ortadadır, ölmemiş, sönmemiş ve ortadan kalkmamıştır (Özmen, 1998: 5). Allah, Muhammed ve Ali sevgisini önceleyen bu edebiyatın dinî nitelikli ve inançla ilgili olması bu edebiyatın devamının sağlanmasına yardımcı olmuştur. Hz. Ali’yi önceleyen Alevî mezheplerin aşırı tutumları da bu edebiyatın devam etmesindeki bir başka faktördür.

1.4.1. Diğer Ulu Ozanlar

Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamış olan ulu ozanlar, Alevî-Bektaşî edebiyatına önemli katkılar sağlamışlardır. Bu edebiyatın daha iyi anlaşılabilmesi için bu şairlerin kısa biyografileri ve şiirlerinden örnek verilecektir. Bu şairler şunlardır:

Fuzûlî: 16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî, Bağdat’ta doğmuş ve orada öğrenim görmüştür. Yapıtları ve Kerbela olayını işleyen şiirlerinde Hz. Ali’ye ve onun çocuklarına olan bağlılığı görülür. Bu şiirlerinin teması “Hz. Ali sevgisi”dir. Türkçe Divan’ının önsözünde şiirle ilgili görüşlerini belirtirken; şiirin bilgi üzerine kurulmasını, bilime dayanmayan şiirin “temelsiz bir duvar”a benzeyeceğini ifade eder. Fuzûlî hayal dünyasının bütün imkânlarını duygusallıkla beslemiş, geliştirmiştir.

Kendisinin Ali ile çocuklarına, soyuna duyduğu derin sevgi, saygı-bağlılık Alevî-Bektaşî yazınında etkinliğini sürdürmüş, bu nedenle Alevîler arasında “büyükler”den sayılmıştır (Eyuboğlu, 1991: 151).

Murtaza bir dürr-ü deryâ-yı velâyettir kim

Harem-i Kâbe’dir ol dürr-ü yetûmin sedefi

beyitinde Hz. Ali’nin Kâbe’de doğduğuna inandığını gösterir (Gürtunca, 2011: 195). Fuzûlî, özellikle Hadikatü’s-Süeda adlı eseriyle Anadolu’da Ehl-i Beyt ve Hz. Ali sevgisinin oluşumunda çok etkili olmuştur. Şairin manzum eserleri incelendiğinde Hz. Ali ile ilgili onlarca beyte rastlanmaktadır. Mesnevilerinde az da olsa Hz. Ali’yi anan şairin, özellikle kasidelerinde Hz. Ali sevgisi çok açık bir şekilde ön plana çıkar (Yıldız, 2009: 385).

Örnek olması bakımından şiirlerinden birkaçı aşağıda verilmiştir:

Yüz meşakkat çekse kâm-ı dil bulur encâm-ı kâr

Her kimin âlemde mevlâsı Şâh-ı Merdân olur

Bunda bağlamış gazâ şimşîrini sultan-ı Rum
Bunda salmış sâye-i ikbâl Şâh-ı Zülfikâr

Sevâb-ı nafiledir cümle evliyâ vasfı
Velîk vacib oldu vasf-ı Server-i Merdân

Mü'minlerin büyük ağası kim onun için
Te'sis olundu geldi vücuda bütün cihân⁴

Nesîmî: 14. yüzyıl Âzerî Türkçesi edebiyatının en etkili şairi Seyyid İmâdeddin Nesîmî'dir. Nesîmî, aynı yüzyılın son yıllarından başlayarak Âzerbaycan, İran, Irak ve Anadolu'da yayılan Hurûfilik⁵ mezhebi'nin yetenekli şairidir. Hayatı hakkında geniş bilgi yoktur. Halep'de derisi yüzülmek suretiyle öldürüldüğü bildirilmektedir. Her halde bu coşkun ve vecidli şair, inandığı ve duyduğu her heyecanı olduğu gibi söylemekten kendini alamamış, bu arada her çevrenin kolayca hazmedemeyeceği ölçüde cesur, ateşli ve duygu yüklü sözler söylemiştir.

Dâim Ene'l-Hak söyleyem
Hak'dan çü Mansûr olmuşam

ifadeleriyle düşüncelerini belirtirken kendisinin de sonunun bu kadar feci olacağının farkına varmamıştır. Yine kendisinin:

Fâ vü Dâd ü Lâm'a düşdü gönlümüz
Ka'be vü ihrâma düşdü gönlümüz
Aşk-ı bî-encâma düşdü gönlümüz
Câvidânî-Nâme düşdü gönlümüz

gibi tuyuğlarında, bir muamma söyleyişi içinde belirttiği **Fâ, Dâd, Lâm** harfleri, Fazlullah-ı Hurûfî'nin adındaki **Fadl** kelimesini teşkil eden harflerdir. Tuyuğun son dizesindeki Câvidânî-nâme ise Fazlullah'ın şöhretli eserinin adıdır (Banarlı, 2004: 374).

Alevî-Bektaşî edebiyatında Nesîmî'nin yeri, Hurûfilik inancının belli bir merkezde Hz. Ali'ye yakınlık göstermesi nedeniyledir. Özellikle varlığın birliğini savunan görüşte Tanrı ile insan arasında bir özbirlik vardır. Bundan dolayı Hz. Ali'ye tanrısal bir özellik de atfedilir; çünkü "kâmil insan" özelliğinin onda görünür duruma

⁴ Daha ayrıntılı bilgi için Doç. Dr. Alim YILDIZ'ın ilgili makalesine bakılabilir.

⁵ Konuyla ilgili Fatih USLUER'in çalışmalarına bakılabilir.

geldiğine inanılır. Bu inanış Nesîmî'yi Alevî-Bektaşî çizgisine yakınlaştırmıştır (Eyuboğlu, 1991: 112). Bu görüşü destekleyen beyitlerden bazıları şunlardır:

Her neye kim baktın ise anda sen Allah'ı gör
Kancaru kim azm kılsan “semme vechullah”ı gör

Bu ikilik perdesinden geç hicabı ref kıl
Gel bu birlik vahdetinden bak bu ressullahı gör

Hacc-ı ekber kılmak istersen gel ey zâhid beru
Âşıkın kalbi içinde sen bu beytullahı gör

Hatâyî: Hatâyî mahlasını kullanan Şah İsmail, 1487'de Erdebil'de dünyaya gelmiştir. (Şimşir, 2019: 77). 1501'de Akkoyunlu Elvend'i yenerek Tebriz'i ele geçirmiştir ve “şah” unvanını almıştır. Onu sevenler tarafından *Ebu'l-Muzaffer Şah İsmail Bahadır Han* olarak anılmıştır. Çaldıran Savaşı'nda yenilgiye uğraması sonucu devlet işlerinden uzaklaşmış ve 1524 tarihinde Tebriz'de ölmüştür. Hükümdarlığı zamanında Safevi Devleti güzel sanatlar yönünden altın çağını yaşamıştır. Kendisinin en önemli eseri Hatâyî Dîvanı'dır. *Deh-nâme* ve *Nasihât-nâme* adlı iki eseri daha vardır. Şah Hatâyî imgesi, özellikle Anadolu Alevîliği içinde sözün ve müziğin eşlik ettiği ritüellerle süreklilik kazanmıştır. Şiirlerinde diğer sultan şairlerde olduğu gibi “rezm” ve “bezm” kavramlarına ait söz varlıkları bulunur. Eserlerindeki en önemli iki tema “Ali” ve “aşk”tır. Yazdığı eserlerde klasik şiirin biçimsel kurallarına ve söz sanatlarına riayet etmiştir. Sözlü gelenekte anlatılan Şah İsmail hikâyesi ile Alevî-Bektaşî geleneğinin yedi ulu ozan mertebesindeki Hatâyî imgesi birbirini destekleyerek cem törenlerindeki esas figür hâline dönüşmüştür. Halk arasındaki şöhetinden dolayı yazılan bazı şiirlerin de ona aitmiş gibi gösterildiği olmuştur (Macit, 2020). Hatâyî'nin Alevî-Bektaşî halk edebiyatında eşsiz bir mevkii vardır. Bu edebiyatın en didaktik, didaktik olduğu kadar da lirik şairidir (Gölpınarlı, 2004: 195). Eserlerinden bazı örnekler şunlardır:

Ey iki âlem penâhı şâh u server yâ Alî
Sâhib-i fazl-ı velâyet şîr-i Haydar yâ Alî

Geldi destün şânına ism-i yedu'llah bî-gümân
Oldı zât-ı bi-misâlün Hakka mazhar yâ Alî

(Macit, 2017: 246)

Men Hüseyinî mezhebem şâhun kulu

Ya'ni kim ma'nîde Allah'un kulu

Ey Hatâyî pâdişâh olmaz kişi

Olmayınca uşbu dergâhun kulu

(Macit, 2017: 584)

Pir Sultan Abdal: Alevî-Bektaşî geleneğinin yedi büyük şairinden biri kabul edilen ve 16. yüzyılda yaşamış olan Pir Sultan Abdal, Şeyh Haydar'ın torunu ve Şah İsmail'in oğlu olan Şah Tahmasb'ın zamanında yaşamıştır. Menkıbesinde Banaz'a gelip kendisini pîr olarak benimseyen bir Hızır'dan bahsedilir. Bu Hızır, kendisinin himmetini ve bu sayede bir makama geçmeyi dilemiş, Pir Sultan da “Hızır, vezir olursun; ama gelip beni asarsın” diyerek keramet göstermiştir; zira aynı menkıbeye göre seneler sonra Pir Sultan'ı astıran, sonradan Paşa olacak bu Hızır'dır (Çakır, 2017: 110).

Pir Sultan Abdal, Alevî-Bektaşî şairleri içerisinde en sevileni, en çok dinleneni olmuştur. O yalnızca şiirleri kolayca ayırt edilebilen kalıcı vasfıyla belirgin ve tanınmış büyük bir şair değil, yaşamı söylencelerle çevrili ve başkaldırışı dolayısıyla renkli, yüksek bir kişiliktir de (Mélíkoff, 2007: 75). Anadolu'da bu inancı sürdüren topluluk içerisinde Pir Sultan Abdal'ın kendi şiirlerinin yanında onun ağzından sonradan söylenen şiirler de mevcuttur. Pir Sultan Abdal ya da “Pir Sultan Abdallar” elimizde bulunan şiirlerine göre Ali'ye, çocuklarına, Oniki İmam'a yürekten bağlıdır. Bu bağlılık yüzeysel bir eğilimin değil, içerikli bir inancın, daha açığı bir yaşama anlayışının sonucudur (Eyuboğlu, 1991: 162). Alevîler bu zatın seyyid, yani Hz. Peygamber soyundan olduğuna inanırlar ve aralarında “Pir Sultan Ocağı”, yani onun soyundan gelenler, taliplere yani müritlere maliktir (Gölpınarlı, 2004: 216). Eserlerinden bazı örnekler şunlardır:

Yol içinde yol ararsan

Yol Muhammed Ali'nindir

Yetmiş iki dil içinde

Dil Muhammed Ali'nindir

(Eyuboğlu, 1991: 163)

Benim mürşidim Muhammed Ali'dir

Mürşidin didarı Hak didarıdır

Girebilir isen gönül evidir

Giremezsen sakın yerin değildir

(Eyuboğlu, 1991: 164)

dizelerinde hem bu inancını vurgulamıştır hem de bu dervişlik yoluna girmenin öyle kolay olmadığını çok yalın bir dille anlatmıştır.

Kul Himmet: 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen Kul Himmet, Tokat'ın Almus ilçesinin Görümlü köyünde doğmuştur. Türbesi de bu köydedir (Kaya ve Çetin, 2015: 182). Safevî şahlarından Şah Tahmasb ve Şah Abbas zamanlarında yaşamış ve bu şahıslara bağlılığını şiirlerinde yoğun bir şekilde işlemiştir. Nefesler, deyişler, düvaz-imamlar, destanlar, taşlamalar söyleyen; İslam Tarihi, Hz. Ali ve On İki İmam konularında bilgi sahibi olan Kul Himmet, Alevî toplumu nazarında adeta bir evliya olarak görülmüştür (Banaz, 2020: 282). Alevîler arasında anlatılan pek çok menkıbesi vardır. Yine bu toplumda canlı kalabilen bir şairdir ve ayin-i cemlerde hâlâ şiirleri okunur (Kaya ve Çetin, 2015: 182). Şiirlerinde genellikle Alevîlik inancına dair konulara yer veren şair, bu çevrelerce çok sevilmiştir. Örnek olması bakımından şiirlerinden bazı bölümler şunlardır:

Kul Himmet'im sorar isen suali
Hak birdir yakîn komaz evveli
Tesbihimdir Allah Muhammed Ali
Hem kendisin hem hepsin sevdiğim (Kaya ve Çetin, 2015: 187)

Ol kimdir sormadan Yezdan'ı bildi
Ol kimdir kibr etti yolundan azdı
İnsanın neslini kaç bölük kıldı
Âdem'in balçığın karmazdan evvel (Kaya ve Çetin, 2015: 188)

Muhammed hatem-i peygamber oldu
Pirim Ali cümlesine ser oldu
Şah Merdan'a Cebrail rehber oldu
Ol zaman çalındı erkân hû deyü (Kaya ve Çetin, 2015: 189)

Vîrânî: Şairin doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgiler yoktur. Bedri Noyan, Vîrânî'nin Bulgaristan'ın Eğriboz Adası'nda doğduğunu, bir süre Necef'te kaldığını ve

Hız. Ali'nin türbesinde türbedarlık yaptığını çeşitli rivayetlerden aktarmıştır (Sağır, 2015: 15). 300 kadar şiirini aruz ölçüsüyle yazdığı göz önüne alındığında belli bir eğitim aldığı söylenebilir. Bunun yanında şiirlerinden yola çıkarak dinî-tasavvufî bilgilere sahip olduğu anlaşılır. Samimi ve heyecanlı bir Ehl-i beyt sevdalısı olan şairin divanındaki birkaç şiiri dışında bütün şiirleri Hız. Ali, on iki imamla tarikat ve Alevî-Bektaşî uluları hakkındadır. Yazdığı şiirlerini inancını yaymak için bir araç olarak kullanmıştır. Divanı dışında asıl adı “İlm-i Câvidân” olan “Virânî Baba Risâlesi”, “Buyruk” ve “Fakrnâme” isimleriyle de anılan bir eseri daha vardır (Albayrak, 2013: 110). Örnek olması bakımından şiirlerinden bazı bölümler şunlardır:

Bende-i Fazl-ı Hüdâ vü hem Mustafâ abdâller

Cân u dilden uş muhibb-i Murtazâ abdâller

Âh Hasen zehr-i şehîd ü vah Hüseyin'im deyüben

Sîneler çâk eyleyüben Kerbelâ abdâller

Âbidîn ü Bâkır u Ca'fer'den irşâd oldular

Sıdk ile ihlâs ile nûr-ı bekâ abdâller

Mûse-i Kâzım Ali Mûsâ Rızâ dergâhına

Yüz sürüp nâz u niyâz ü hem duâ abdâller

Askerî hem Mehdî-i sâhib-zamân'ın aşkına

Cismine dağlar yakıp oldu fenâ abdâller (Usluer, 2013)

BİRİNCİ BÖLÜM

2.DERVÎŞ MUHAMMED YEMÎNÎ VE FAZÎLET-NÂME'Sİ

2.1. Dervîş Muhammed Yemînî

Alevî-Bektaşî edebiyatı için önemli bir isim olan Yemînî'nin hayatı hakkında bilgiler sınırlıdır. Tezkirelerde hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Kütüphane nüshalarında ona ait olan Fazîlet-nâme isimli eserinde isminin Muhammed olduğu anlaşılmaktadır. Yine eserinde Hâfız Oğlu ve İbn Hâfız mahlaslarını kullandığı da görülmüştür.

Fazîlet-nâme'nin hicrî 925/miladî 1519 yılında yazıldığı bilindiğinden Yemînî'nin hem 15. yüzyıl hem de 16. yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır:

Resûlün hicretinden ba'de bilgil
Tokuz yüzden dahı yigirmi beş yıl

Geçicek nazma geldi bu kerâmet
Muhammed Mustafâya bin salavât (b. 7397-7398)

Eserinden Hurufî ve Şîî etkisinde olduğu anlaşılan Yemînî, zaman zaman Dervîş ünvanını kullanan Semerkandlı Hafız adlı birinin oğludur (Yolcu: 2020). Fuzûlî, Nesîmî, Hatâyî, Pir Sultan, Kul Himmet ve Vîrânî ile birlikte Alevîlikteki yedi ulu ozandan biri kabul edilmektedir. Şiirlerinde Hz. Ali ve on iki imam sevgisi göze çarpar. Bazı şiirlerinde Fazlullah Hurufî'nin ortaya koyduğu akımdan etkilendiği görülür:

Sûretin nakşında gördüm fazl-ı ism-i a'zamı
Zülf-ü kaş-ü kirpiğindedir Süleymân hatemi (Özmen, 1998: 35)

Şair, şöhretini Fazîlet-nâme isimli eseri ile kazanmıştır. Kütüphanelerde çok sayıda el yazması nüshaları bulunan bu eser, Alevî-Bektaşî inancına sahip kişilerce benimsenmiş ve yüzyıllarca okunmuştur (Yıldırım, 2011: 51).

2.1.1. Şairin Mezhebi

Muhammed Yemînî'nin kimliğini yansıtan asıl öge Şiîliktir. Şia inancının temellerini oluşturan Ali'nin Muhammed'le aynı nurdan yaratıldığı, onun hilafet ve imametinin gerçek sahibi olduğu, şâh-ı velâyet olduğu, gerçek imana ermek için Ali'nin gerçek mahiyetini bilip buna iman etmek gerektiği, onun ve evlatlarının düşmanlarına

lanet etmek gerektiği eser boyunca defalarca tekrarlanmaktadır (Yıldırım, 2011: 62). Bu konuyla ilgili görüş belirten Aydın Kırman da benzer noktalara vurgu yapmıştır:

İlk bakışta her ne kadar “Sünnî” kavramını sahiplense de, On İki İmam ve bilhassa Hz. Ali’ye aşırı sevgi ve onu yüceltme; Kerbela şehitlerine bağlılık; taşradaki bürokratlara (kadılara) yönelttiği hücumlardan anlaşıldığına göre doğrudan değilse bile dolaylı olarak Osmanlı aleyhtarlığı; Emevîler’den Mervan, Muaviye ve Yezid gibi sembolik şahsiyetlerin ve “Haricî” gibi bir zümre adını karşılayan kavramların içeriğini genişletmesi ve bu kavramları güncelleştirmek suretiyle zikrederek onlarla birlikte, temsil ettiklerini düşündüğü telâkilere lânet etmesi; tevellâ-teberrâ prensibini zaman ve mekânla kayıtlı görmemesi ve bilhassa “kızıl tac” sembolliğini kullanması bakımından, yaşadığı devir itibarıyla “Kızılbaş” meşrepli bir derviş şeklinde değerlendirilmesi mümkün gibi görünmektedir (Kırman, 2004: 89-90).

Fazîlet-nâme’de ana konu, Hz. Ali sevgisidir. Bu durum eserin birçok yerinde dile getirilmiştir. Şair, bu sevgi ile birlikte On İki İmam sevgisini de ifade etmiştir:

Ben Hüseyün bende-i evlâdıyam kâyim makâm
Çün ulu kardaşıdur anun Hasen Hulk-ı Rızâ

‘Âbid-i Bâkır imâm-ı Ca’fer-i Sâdık yakîn
Mûsî-i Kâzım ‘Alî Mûsî Rızâ nûr u ziyâ

Hem Takîdür hem Nakîdür ‘Askerî âl-i resûl
Ey Yemînî Mehdînüdür devr-i âhırda livâ (b. 2383-b.2385)

İslamiyet inancının olgunluğa erişmesi için On İki İmam’a gönülden bağlanmak gerektiği ifade edilmiştir:

İre dirisen İslâmın tamâma
Muhibb ol cândan On İki İmâma (b. 3886)

Yemînî’nin Fazîlet-nâme’sinde Hurufilik inancını yansıtan ve kurucusu Fazlullah Esterabadi’yi öven beyitler de mevcuttur:

Kâfile hâ vü yâ gayn sâdıla kâf u hâ mîm
Vech-i habîbe nâzil oldu kelâm-ı muglak (b. 2130)

Şükür minnet Haka elhamdülillâh
Ki bize hâdî oldu fazl-ı Allâh (b. 5320)

Cemâlün mushafı âyât-ı Hakdur

Hurûfî ‘ârif insâna sebakdur (b. 5761)

Bu beyitlerden hareketle Yemînî’nin diğer Hurufî şairlerde olduğu gibi yoğun bir sayı ve semboller verisinin olmadığı görülmekle birlikte onun Hurufî geleneğinden beslenmiş, belli ölçüde Hurufîlik öğretilerini benimsemiş bir tasavvuf erbabı olduğunu söylemek mümkündür (Yıldırım, 2011: 60).

Uzun yıllar bu sahada çalışmalarını yürüten Irène Mélikoff da, Hurufî şair Yemînî’nin Akyazılı İbrahim Sultan tekkesi dervişlerinden olduğunu ve şiirlerinde müşidi Fazlullah’ın Tanrı olduğunu söylese de (Mélikoff, 2007: 90) bu tespiti doğrular herhangi bir beyit bulunamamıştır. Çünkü Yemînî, dördüncü faziletten sonra Ak Yazılı Sultan’ı anarken yeryüzüne kutup denilen insanların geldiğini, onun da bu insanlardan biri olduğunu belirtmiştir:

Ki şimdi ‘âleme kutb ol gelüpdür
Adı Ak Yazılı Sultân olupdur

Tamâmet hükmi cârîdür cihânda
Egerçi âşikâra vü nihânda

Elinde bir avuç tozdur bu eşyâ
Ki emvâtı ider himmetde ihyâ (b. 2086-2088)

Eserindeki bu beyitler göz önünde bulundurulduğunda Yemînî’nin hurufî öğretilerini kabul eden ve bu gelenekten beslenen Alevî inancına mensup biri olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.2. Şairin Mahlası

Eserde toplam 7409 beyit bulunmaktadır. Mesnevi nazım şekli ile yazılan eserin içerisinde gazel, kaside, murabba, terciibent gibi nazım şekilleri de bulunmaktadır. Şair, bu nazım şekilleri içerisinde **Yemînî** mahlasını 52 defa kullanmıştır. Bunun yanında 4 kere **Hâfız Oğlu**, 1 kere de **İbn-i Hâfız** mahlasını kullanmıştır:

Hâfız Oğlu bende-i evlâdısân cânun nisâr
Eyle evlâdun yolına ola derdüne devâ (b. 1553)

‘Amel olmayıcak ey **ibn-i Hâfız**
Okumak n’eylesün fıkıh u ferâyız (b. 5787)

2.2. Fazîlet-nâme'nin Tanıtımı

Yemînî'nin bilinen tek eseri Fazîlet-nâme'dir. Çalışmamıza kaynaklık eden Yusuf Tepeli'nin hazırladığı tezde, eserin dünyanın çeşitli yerlerinde 40'a yakın nüshasının olduğu belirtilir (Tepeli, 2002: 12). Yemînî şu beyitlerde eserin yazıldığı tarihi hicrî 925 / milâdî 1519 olarak belirtmiştir:

Resûlün hicretinden ba'de bilgil
Tokuz yüzden dahı yigirmi beş yıl

Geçicek nazma geldi bu kerâmet
Muhammed Mustafâya bin salavât (b. 7397-7398)

Hiz. Ali'nin faziletlerinin anlatıldığı bu eserde, İslam tarihinde gerçekleşen birtakım olaylar da anlatılır. Yemînî tarafından kaleme alınan eser 19 bölümdür. Yemînî, Fazîlet-nâme adlı eserinde Hiz. Ali'nin anne karnından vefatına kadarki sürede faziletlerini kerametleriyle örneklendirerek destansı bir üslupla anlatmıştır (Güfta, 2015: 207). Hiz. Ali'nin vefatından sonra ilk olarak Hiz. Hasan'ın, daha sonra da Hiz. Hüseyin'in ve diğer imamların şehadetleri anlatılarak eser sona erdirilir. Yemînî, Hiz. Ali'nin faziletlerini anlatırken duygularını somutlaştırmak ve eserdeki tekdüzeliği azaltmak için, anlatıların arasına yer yer müdahalelerde bulunarak medhiye, hicviye, na't gibi türler ve kaside gibi nazım şekilleri eklemiştir (Şenyurt, 2020: 96). Hiz. Ali'nin erdemlerinin manzum olarak anlatıldığı Fazîlet-nâme'nin tercüme-telif ya da adapte edilmiş şeklini Türkçeye kazandırması gerek Türk edebiyatı gerekse Anadolu Alevî-Bektaşî kültürüne büyük katkı sağlamıştır (Tepeli, 2011: 50). Kısacası, Fazîlet-nâme, muhtevası itibarıyla bir yönüyle bir menâkıb-nâme olduğu kadar, bir diğer yönüyle de, şairinin eserdeki menkıbelere mev'izalarıyla yerli yersiz müdahale ve ilhakları bakımından bir nasihat-nâmedir, denebilir (Kırman, 2004: XXXVI).

2.2.1. Fazilet Kelimesinin Anlamı

Kitaba isim olan "fazilet" kelimesi Ferit Devellioğlu'nun lüğatinde "(a.i.c. fazâil) 1. İnsanda iyilik etmeye ve fenalıktan çekinmeye olan devamlı ve değişmez istidat, güzel vasıf, insanın yaradılışındaki iyilik, iyi huy, erdem" olarak açıklanmıştır. Ayrıca bu sözlükte çalışmamıza konu olan Fazîlet-nâmenin de tanımı "erdem kitabı" olarak verilmiştir (Devellioğlu, 2003: 253). Kubbealtı Lugatında ise "(Ar. fazilet) Dürüstlük, iffet, namus, merhamet, alçak gönüllülük, yiğitlik, sadakat, adalet, kerem ve

ihşan gibi ahlakî meziyetlerin hepsine birden verilen isim, erdem.” biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan da hareketle eserin mesajının “iyiye ve güzele yönlendirme”, “doğruyu isteme” “merhametli olma” amaçları taşıdığı söylenebilir. Şair, bu özellikleri Hz. Ali’nin şahsında toplayarak okuyucuya sunmuştur.

2.2.2. Fazîlet-nâme’nin Telif Sebebi

Şair, eserinin yazılma sebebini açıklarken “Tolup kalbüm safâ-yı mihr-i evlâd” demiştir. Bu ifadeden, şairin kalbinin Hz. Ali’nin evlatlarının sevgisiyle dolduğu ve bu şevk ile eserini nazmettiği anlaşılmaktadır. Eserin farklı yerlerinde “evlâd” kelimesiyle onların kastedildiği anlaşılmaktadır:

Ulu evlâdınun ismi Hasendür

Muhibb-i âl olan oddan esendür

Biri şâh-ı şehîd-i Kerbelâdur

Ana zecr idene la’net sezâdur (b. 115-116)

Yemînî bende-i evlâd olupdur

‘Alî ismi ana evrâd olupdur (b. 7364)

Tolup kalbüm safâ-yı mihr-i evlâd

O şevkıla bu nazm olundı bünyâd (b. 7396)

Yemînî eserini hükümdarlar ve padişahlar için değil, “Rum” diyarı diyerek kastettiği Batı Trakya’da bulunan tekkelerde Hz. Ali’yi seven dervişler için yazdığını beyan eder:

Mülûkun mesneviyyâtı degül bu

Ki kahbe-nâme ebyâtı degül bu (b. 167)

Ki vardur Rûmda gâzî pehlüvânlar

Severler on iki imâmı anlar

Kıyarlar dîn yolına baş u câna

Muhiblerdür gönülden hânedâna (b. 171-172)

2.2.3. Fazîlet-nâme'nin Kaynağı

Yemînî, birinci faziletin başında eseri kaleme alırken eserin aslının Farsça olduğunu ve Şeyh Rukneddin tarafından kaleme alındığını, kendisinin de bu eseri şiir formatına soktuğunu belirtir:

Bunı Şeyh Rükne-dîn şerh eylemişdür
Lisân-ı Fâris üzre söylemişdür

Fazîlet-nâme-i şâhı o bihter
Degüldür nazm u nesr içinde söyler

Biz itdük Türkî dil içinde manzûm
Bilür varısa eksük ehl-i ma'lûm (b. 1037-1039)

Bu denlü nazmı nesirden gey düzdüm
Denizden katre degüldür ki yazdum (b. 7376)

Şeyh Rukneddin'in mensur eseri olan kaynak kitaba henüz ulaşamamıştır. Ayrıca bahsedilen kişi hakkında da bilgi bulunamamıştır. Yemînî bu eseri esas almasına karşın birebir çeviri yaparak eserini oluşturmamıştır. Bu eseri şiir formatına sokarken ona birçok eklemeler de yapmıştır. Dolayısıyla bu kitap tercüme-telif karışımı bir hâl almıştır (Yıldırım, 2011: 53).

2.2.4. Eserin Nüshalardaki İsimleri

Eserin adı nüshalarda değişik şekillerde geçmektedir:

1. Fazîlet-nâme-i Yemînî
2. Kitâb-ı Fazîlet-nâme-i 'Alî
3. Fazîlet-nâme-i Hazret-i 'Alî
4. Kitâb-ı Fazîlet-nâme
5. Kitâb-ı Fazîlet-i 'Alî
6. Kitâb-ı Fazîlet-i İmâm-ı 'Alî
7. Fazîlet-nâme-i İmâm 'Alî
8. Fazîlet-nâme-i Hazret-i Yemînî
9. Kitâb-ı Fazîlet-nâme-i Hazret-i 'Alî
10. Fazîlet-nâme-i Haydar-ı Kerrar (Tepeli, 2002: 8).

Esere verilen isimlere bakıldığında, eseri adlandırmada Hz. Ali'nin odak noktasında olduğu görülmektedir. Kitaplara verilen isimleri dikkate alarak çalışmayı hazırlayan Yusuf Tepeli, esere “Yemînî'nin Fazîlet-nâmesi” ismini seçmiştir.

2.2.5. Eserdeki Aruz Kalıpları

Fazîlet-nâme, aruzun hezec bahrinin “mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” kalıbıyla yazılmıştır. Esasen mesnevi nazım şekli ile yazılmış olan eserin içine gazeller, kasideler, terkeb-i bendler ve murabbalar da serpiştirilmiştir. Bu nazım şekilleri farklı aruz kalıplarında yazılmıştır.

Eserde 15 adet kaside vardır. Eserdeki kasidelerin kalıbı şu şekildedir:

1. Der Medh-i İmâm-ı Ali Keremallahu Vechehu: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
2. Der Medh-i İmâm-ı Ali Keremallahu Vechehu: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
3. Der Medh-i İmâm Aliyyü'l-Murtazâ: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
4. Der Medh-i Gâziyân: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
5. Der Na't-i Murtazâ Ali: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
6. Der Medh-i Ali ez-Zübân-ı Zîrâm: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
7. Der Zikr-i Ahmed ve İmâmîn: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
8. Der Medh-i İmâm Aliyyü'l-Murtazâ Keremallahu Vechehu: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
9. Der Na't-i Resûl Aleyhisselâm: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
10. Der Menâkıb-ı Düvâzdeh İmâm: Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
11. Der Kasîde-i Medh-i Emîrû'l-Mü'minîn ve İmâmü'l-Müttakîn Ali ibn-i Ebî Tâlib: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
12. Der Medh-i İmâm: Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
13. Der Medh-i Nebî ve Velî: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
14. Der Na't-i İmâm: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün
15. Der Menâkıb-ı Emîrû'l-Mü'minîn ve İmâmü'l-Müttakîn Ali Keremallahu Vechehu: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Eserde üç adet gazel vardır. Bu gazellerin kalıbı şöyledir:

1. Şî'r Bûd: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

2. Der Haber Dâden-i Selmân ez-Fazâ'il-i Haydar Şâh: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün
3. Şi'r: Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Eserdeki üç adet tercî-i bendin kalıbı şöyledir:

1. Tercî'-i Bend-i Medh-i Emîrû'l-Mü'minîn Ebu'l-Fazl-ı Ali: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
2. Der Medh-i Nebî ve Velî Evsâf-ı Haydar: Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün
3. Der Na't-i İmâm Ali: Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Eserde iki adet murabba-i mütekerrir vardır. Murabbaların kalıpları şu şekildedir:

1. Der Medh-i İmâm Ali: Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün
2. Der Medh-i İmâm-ı Ali Keremallahu Vechehu: Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

2.2.6. Eserin Dili

16. yüzyılın başında yazılan eserin hemen hemen her beyti akıcı, anlaşılır ve sade bir dille yazılmıştır:

Üç oğlın üç karındaşına virdi
Alup anlar evinde besleridi (b. 276)

Resûlullâhın işidüp kelâmın
Ana karnından alurdı selâmın (b. 330)

Ki arslanum didi Allâh 'Alîye
Benüm vasîm emînüm ol velîye (b. 1171)

'Alî yolına cânımız fidâdur
Yakîn bil kim 'Alî zıll-ı Hudâdur (b. 2926)

Büte eylerdi secde ol şeb ü rûz
Benüm adum atam komışdı Behrûz (b. 3692)

Ne sorarsam haber vir eyleme dūr
Benüm küstahlıgımı eyle ma'zūr (b. 4560)

Bu habs içine koyup ol velîyi
Size bağılu getüreydüm 'Alîyi (b. 5106)

Zamâne dervîşinün hâli böyle
Bu mıdur hâli fakrun togru söyle (b. 6304)

Münâfıklar işidüp olalar şâd
Muhibler arasında kopa feryâd (b. 7081)

Bunlarla beraber tevhid bölümünde ve şairin medhiyede bulunduğu bazı beyitlerde dil daha ağır bir şekil almıştır ve zincirleme tamlamalar kullanılmıştır:

Muhit-i 'âlem oldur her sıfâta
Eger fi'le eger esmâ'-i zâta (b. 13)

Muhibb-i hânedân-ı Ahmed olan
Süleymân-ı zamândur ger gedâdur (1443)

Ki ol söz **mu'ciz-i nûr-ı Hudâdur**
Dahı **fazl-ı 'Aliyyü'l-Murtazâdur** (3661)

Ahmed murâd-ı 'âlem ü âdem-durur yakîn
Sultân-ı enbiyâ hakkı hatm-i mürselîn (b. 4391)

Eserin başından sonuna kadar Eski Anadolu Türkçesi'nin ses ve kelime özellikleri çokça görülmektedir:

'Âlînün sözini gûş itdi ol er
Didi saddak zehî dîn ehli server (b. 5706)

'Alî kudret eliyilen kim ol dem
Dutarken ol iki **kapuyı** muhkem (b. 5712)

İmâmlar işidicek **işbu sözi**

İkisinün yaşıla toldı gözi (b. 7077)

Didiler hayf evlâd-ı Muhammed

Ayakda kalısardur âl-i Ahmed (b. 7078)

Sen aradan gidersen gey musîbet

Ola evlâda mesken nâr-ı hasret (b. 7079)

Özellikle Arapça kelimelerden bazılarının orijinal şekli vezin gereği bozulmuştur:

Çü var her bir şey'ün zâhir vücûdı

Haka eyler niyâzı vü sücûdı (b. 14)

2.2.7. Fazîlet-nâme'nin Muhtevası

Eserde, konusu Hz. Ali olan on dokuz fazilet vardır. Birinci faziletten önce eserin başında bir tevhit bölümü vardır. Daha sonra Hazret-i Muhammed'in naatı gelir. On İki İmam'dan bahsedildikten sonra Hz. Ali'nin dünyaya gelişi anlatılır. Daha sonra on dokuz fazilet anlatılmaya başlanır. Bu faziletlerin konusu şunlardır:

1. Fazilet: Bu bölümde Güneş'in Hz. Ali'ye selam verme hadisesi anlatılır. Câbir-i Ensârî adlı kişinin naklettiğine göre, Peygamberimiz bir gün sabah namazını kılıp ashâplarıyla beraber oturmaktadır. Allah, Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e haber gönderir. Hz. Ali'nin dışarıya çıkmasını ve güneşe selam vermesini buyurur. Hz. Ali de bu söylenenler üzerine dışarıya çıkar ve güneşe selam verir. Güneş de bir insan şekline bürünerek Hz. Ali'ye saygı gösterir. Orada bulunanlar bu olaya çok şaşırırlar. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin kendisine ilk iman edenlerden olduğunu, ahiret hayatında da kendisinin yanında bulunacağını belirtir.

2. Fazilet: Zîrâm adındaki bir Hristiyan büyüğünün ve kavminin Müslüman olması etrafında gelişen olaylar anlatılır.

Zîrâm, ilk olarak Hz. Muhammed'in yanına gelir ve ona beş soru sorar: Kıyamet ne zaman kopacak? Hamile olan devesinin karnında dişi deve mi erkek deve mi var? Ne zaman yağmur yağacak? Benim yerimi nerede belirler Allah? Başıma hayır mı şer mi gelecek?

Bu soruları sorduktan sonra Peygamberimiz bu soruların cevabını bilmediğini çünkü bu soruların gayb âleminden olduğunu ifade eder. Bunun üzerine bu Hristiyan büyüğü Müslüman olur. Zîrâm Hz. Muhammed'e kendi kavminin de Müslüman olmasını istediğini söyler. Peygamberimizden bir müjde ister. Peygamberimiz de eğer kavmin Müslüman olursa size 80 deve vereceğim, der. Kavmine gidip bu koşulu söyledikten sonra kavmi de Müslüman olur ve Medine'ye gelirler; fakat Hz. Muhammed vefat etmiştir. Bunun üzerine kendilerine verilen sözün tutulmasını isterler. Sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a müracaat ederler. Durumlarını anlatıp develerini isterler, ama kimse bu develeri veremez. En sonunda Hz. Ali'nin yanına gelirler. Hz. Ali, Zıll-ı Hısâ denilen bir kayadan Allah'ın yardımıyla develeri çıkarır ve Medine'ye gelenlere verir.

3. Fazilet: Mifrâk ve Ânûş adlı devlerin başından geçenler anlatılır.

Hz. Muhammed sahabileriyle oturup sohbet ettiği bir günde yakınlarına bir dev gelir. Eli ensesine bağlanan bu yaratık, onlardan yardım ister. Mifrâk adındaki bu dev, başına gelenleri anlatır. Hz. Süleyman zamanında yaşayan iki devden bahseder. Hz. Süleyman bu devlerin yakalanıp getirilmesini söylemiştir. Keymân adında bir dev ilk olarak bu görevi üstlenir, fakat başarısız olur. Daha sonra bunların üzerine Semendûn adında bir dev ve kendisiyle beraber büyük bir ordu gönderilir. Yedi gün yedi gece savaş devam eder ve sonunda Hz. Süleyman'ın gönderdiği devler ve cinler yenilir. Bu defa da Hz. Süleyman'ın kendisi bir ordu tertip eder ve onlarla savaşır. Onlar da tam yenilecekken Hz. Ali yardımlarına yetişir. Ânûş'u öldürür ve Mifrâk'ın da ellerini ensesine bağlar. Ardından kimseyle konuşmadan ortadan kaybolur.

Bütün bu yaşananlardan sonra Mifrâk, Hz. Süleyman'dan yardım ister. O da kendisine yardım edemeyeceğini, ona ancak Hz. Muhammed zamanında yardım edileceğini söyler. Hz. Muhammed'e bu olayları anlattığı sırada Hz. Ali içeriye girer. Mifrâk onu görür görmez bayılır. Ayıldığı zaman kardeşini öldüren ve kendisini de bu hâle koyan kişinin Hz. Ali olduğunu belirtir. Peygamberimiz Hz. Ali'den bu deve yardım etmesini ister ve devin elleri çözülür. Mifrâk iman eder ve kendisiyle beraber 7 bin cin de ona uyarak iman ederler.

- 4. Fazilet:** Cebrail'in yaşadığı bir olayı Hz. Muhammed'e anlatması etrafında gelişen olaylar anlatılır.

Câbir ibn-i 'Abdullâh-ı Ensâr adlı bir kişiden rivayet edildiği üzere, Hz. Muhammed Medine'de bulunduğu bir günde, Cebrail onların bulunduğu yere gelir. Orada Hz. Ali'yi görür ve ona hürmet eder. Peygamberimiz bu durumu görünce bu davranışının nedenini Cebrail'den sorar. Cebrail daha yeryüzü yaratılmadan kendisinin Allah'ın sorduğu bir soruya cevap veremediğinden ötürü gökyüzündeki boşlukta 30 bin yıl uçtuğunu söyler. En sonunda gözüne bir kubbe iliştiğini ve oraya doğru gittiğini ifade eder. Bu kubbede bir yarısı yeşil diğer yarısı da beyaz olan bir kandil görür. İçeriden gelen bir ses, yeşil nurun Hz. Muhammed olduğunu, beyaz nurun da Hz. Ali olduğunu buyurur. Allah'ın huzuruna çıkarsa nasıl konuşması gerektiğini öğretir. Cebrail de Hz. Ali'ye ait olan bu sesteki gelen talimatlara uyar ve Allah'ın huzuruna çıkar. Hz. Ali'nin ona dediklerini uygular. Dolayısıyla kendisinin ilk öğretmeni olarak da Hz. Ali'yi gördüğünü ifade eder.

- 5. Fazilet:** Peygamberimizin çeşitli devlet adamlarına mektup yazarak onları İslam dinine davet etmesi anlatılır. Hz. Ali'nin Rum Kayser'iyle yapılan savaşta büyük kahramanlıklar sergilemesinden bahsedilir.

Hz. Muhammed zamanında yaşayan 3 padişah vardır. İlyân-ı Kayser, Necâşî, Hüsrev-i Pervîz adındaki bu kişilere peygamberimiz mektup yazar. Bu mektupları Ca'fer-i Tayyâr, Necâşî'ye; Câbir, Hüsrev-i Pervîz'e; Hâris de İlyân-ı Kayser'e götürür. Yemen hükümdarı Necâşî, mektubu okuyunca duygulanır ve halkıyla beraber Müslüman olur.

Pervîz, Hz. Muhammed'in gönderdiği mektup dolayısıyla çok sinirlenir ve mektubu yırtar. Bin tane adamını da Hz. Muhammed'i getirmek için Câbir ile gönderir. Bu kişiler Hz. Muhammed'i görünce ondan çok etkilenirler. Oraya geldikleri günün gecesinde Pervîz'in oğlu Şîrûye babasını öldürür. Bu haberi Cebrail Peygamberimize getirir. Hz. Muhammed bu haberi padişahın adamlarına söyler. Başlangıçta buna inanmazlar, fakat daha sonra haberin doğru olduğunu öğrenince hep beraber Müslüman olurlar.

Hâris, mektubu Kostantiniyye hükümdarı İlyân-ı Kayser'e getirir. Kayser, daha önceden Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin faziletlerini duyduklarını, kendi din büyükleriyle istişare etmeleri gerektiğini söyler. Kendisine danıştığı

kişiler bu öneriyi reddederler. Daha sonra büyük bir Haçlı ordusu toplanır ve Müslümanlar ile savaşmaya giderler. Hz. Ali bu esnada Hint şehirlerine gitmiştir. Dolayısıyla savaşta bulunmamaktadır. İlerleyen zamanlarda savaş, Müslümanların aleyhine devam eder. Bu esnada Cebrail, Hz. Muhammed'in yanına gelir ve Hz. Ali'yi çağırmasını söyler. Peygamberimiz bir tepenin üstüne çıkar ve Hz. Ali'yi çağırır. Hz. Ali'nin olağanüstü çabaları neticesinde savaş Müslümanlar kazanır. Kayser, iman eder ve Müslümanlara vergi vermek koşuluyla serbest bırakılır.

- 6. Fazilet:** Hz. Ali'yi çok seven Câbir adındaki birinin çocuklarıyla beraber kızgın bir tandıra girmesi anlatılır.

'Abbas ve Selmân adlı kişilerden rivayet edildiğine göre, Hz. Ali bir gün Basra'da iken yanına Yahudilerden oluşan bir grup gelir. İçlerinden biri kasten Hz. Ali'ye kendisini çok sevdiğini söyler. Hz. Ali de eğer beni seviyorsan şu yanan fırının içine gir, der. Yahudi bu duruma çok şaşırır ve kendisini sevenlere neden böyle dediğine anlam veremez. Ayrıca hiç kimsenin de bunu göze alamayacağını belirtir. Hz. Ali ise kendisini seven birçok kişinin her şeyden vazgeçebileceğini anlatır. O sırada orada bulunan Câbir adlı birisi iki oğluyla beraber fırının içine girer. Yahudi fırının kapağını açıp baktığında oranın Firdevs cenneti gibi olduğunu ve Câbir'in namaz kılıp oğullarının da Kur'an okuduklarını görür. Bu olaydan çok etkilenen Yahudi ve kendisiyle beraber 400 kişi Müslüman olur.

- 7. Fazilet:** Benân İbn-i Sem'ân adındaki bir kişinin kâfir olma hadisesi anlatılır.

Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Davud'a inanan 40 kişi Medine şehrine gelirler ve Hz. Ömer'in yanına giderler. Bu kişiler, Hz. İbrahim'in ateşte yanmadığını, Hz. Musa'nın asasının ne kadar mucizevi olduğunu, Hz. İsa'nın ölüleri dirilttiğini ve Hz. Davud'un da demiri mum gibi erittiğini ifade edip kendisinin de bir mucize göstermesini isterler. Hz. Ömer kendisinin bir mucize gösteremeyeceğini, fakat bu konuda onlara Hz. Ali'nin yardımcı olabileceğini söyler ve hep beraber onun yanına giderler. Hz. Ali bütün gruplara onların söylediği mucizelerin aynısını gösterir ve onları ikna eder.

Bu yaşananlardan sonra Benân İbn-i Sem'ân adındaki bir kişi Hz. Ali'nin Tanrı olduğunu söyler. Hz. Ali onu uyarır, fakat kendisi geri adım atmayınca

onu öldürür. Ardından ona acır ve dua eder. Benân tekrar hayata döner. Hz. Ali onu tekrar uyarır, fakat o sahip olduğu düşüncüyü tekrar eder. Bunun üzerine Hz. Ali onu yine öldürür. Ardından ona acır ve dua eder. Allah'ın takdiriyle Benân yine canlanır. Hz. Ali Alla'a sığınır ve ne yapması gerektiğini söyler. Gayb âleminde bir ses gelir ve Hz. Ali'ye Benân'ı serbest bırakmasını, onun eceliyle ölmesinin daha doğru olduğunu buyurur.

8. Fazilet: Hz. Ali'ye Tanrı diyen Nusayr-i Tûsî'nin kâfir olması olayı anlatılır.

Hz. Ali, Kanber, 'Ammâr, Selmân, 'Amr ibn Ümeyye, Câbir, Müheyyeb ve Nusayr-ı Tûsî bir sefere çıkarlar. Bir süre sonra susuzluktan halsiz kalırlar. Hz. Ali Nusayr'a orada bulunan mağaraya girip su getirmesini söyler. Nusayr mağaranın içine girince Hz. Ali'yi elinde bir kapla su dağıtırken görür. Mağaranın dışına gelince tekrar Hz. Ali'yi gördüğü için çok şaşırır. Daha sonra Fırat nehrinin yanına gelirler. Burada da Hz. Ali'nin bazı olağanüstü davranışlarını görünce Nusayr, Hz. Ali'nin Tanrı olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Ali onu öldürür. Daha sonra beraber yola çıktıkları arkadaşlarının da isteğiyle Allah'a dua eder ve Nusayr hayata döner. Hz. Ali bu düşüncelerinden vazgeçmesini söylese de Nusayr, geri adım atmaz ve aynı sözleri tekrarlar. Bundan dolayı Hz. Ali onu yine öldürür. Ardından Allah'a dua eder ve Nusayr tekrar dirilir. Ardından Hz. Ali'nin kalbine Allah tarafından bir haber gelir ve Nusayr'ı serbest bırakmasını buyurur. Bunun üzerine Nusayr kendi ülkesine gider. Ona uyanlara da Nusayrî denir.

9. Fazilet: Selmân-ı Fârsî'nin Müslüman olmadan önce Deşt-i Erzen denilen bir yerde aslanın elinden kurtulması anlatılır. Selmân başından geçenleri Hz. Muhammed'e anlatır.

Selmân'ın babası Diyâr-ı Fûrs adlı yere hükmetmektedir. Kendisi putlara tapan birisidir. Selmân'a Behrûz ismini vermiştir. Eğitmesi için onu bir papazın yanına gönderir. Selmân burada okuduğu İncil'de Falkarit adlı kişinin ahir zamanda dünyaya geleceğini öğrenir ve bu ismi merak eder. Bunu papaza sorunca, papaz bu ismin Hz. Muhammed için söylendiğini ifade eder. Selmân'ın gözlerinden yaş gelir ve Hz. Muhammed'in dinine inanır. Ayrıca Peygamberimizi görmek ister. Papaz, bunun için 300 yıl geçmesi gerektiğini, Selmân'ın da çeşitli eziyetler çektikten sonra bu döneme kavuşacağını bildirir.

Hız. Muhammed'e olan bu sevgiyi Selmân'ın babası duyunca çok kızar ve onu Deşt-i Erzen denilen yere göndererek cezalandırır. Burada bir ağacın altında uyuyup uyandıktan sonra ırmağa giren Selmân'ın yanına bir aslan gelir ve bu olaydan dolayı çok korkar. Ona yardım etmesi için Allah'a dua eder ve kızıl giysileriyle, elinde kılıcıyla Hız. Ali gelir. Aslanı öldürür ve Selmân'ı kurtarır. Selmân Hız. Ali'ye topladığı çiçekleri verir.

Bu olaydan çok uzun bir zaman sonra Hız. Ali ile Selmân karşılaşır ve Hız. Ali, Selmân'ın ona verdiği çiçekleri cebinden çıkarıp gösterir. Selmân'ın Hız. Ali'ye olan hayranlığı biraz daha artar. Bu olayı anlattıktan sonra Peygamberimiz Miraç olayını anlatır ve bu hadisede Hız. Ali'nin yer aldığı noktaları söyler.

10. Fazilet: Kaf Dağında yaşayan bir kuşun bütün yavrularının bir ejderha tarafından yenmesi ve Hız. Ali'nin bu kuşu ejderhanın elinden kurtarması anlatılır.

Hız. Muhammed, Hız. Ali ve sahabeler bir mescitte oturmaktadırlar. Bu sırada yanlarına büyük bir kuş gelir. Murg-i Kâfi adındaki bu kuş Peygamberimize dertlerini anlatarak ondan yardım ister. 306 yıldır büyük bir ejderhanın kendisinin yavrularını yediğini söyler. Toplam 700 yavrusunu yedikten sonra en sonunda eşini de yutmuştur. Ona, kendisine yardım edecek kişilerin Mekke'de olduğunu söylemişlerdir. O da 40 gün 40 gece uçarak Kâbe'nin olduğu şehre gelmiştir.

Cebrail, Hız. Muhammed'e bu iş için Hız. Ali'yi görevlendirmesini söyler. Nitekim Hız. Ali'den başka bu ejderha ile mücadele edecek kimsenin olmadığını belirtir. Hız. Ali kendisine verilen görevi layıkıyla yerine getirir. Ejderha, yaptığı bu işlerden dolayı çok pişman olur. Onun bu hâlini görünce Hız. Ali de Allah'a dua eder. Bu duadan sonra ejderha bir insan şekline girer ve günahlarından tövbe eder. Hız. Ali, ejderhanın ağzını açarak daha önce yuttuğu kuşların hepsini oradan çıkarır.

11. Fazilet: Kaf Dağında yaşayan bir İfritin başından geçenler anlatılır.

Ebû Zer'den rivayet edildiğine göre, Kaf dağında yaşayan bir dev vardır. Daha insanlar yaratılmadan başına bir olay gelmiştir. Başparmakları bağlanıp ensesi yaralanmıştır. Bu bağları çözmek için kimin yanına gitse de bunları kimse

çözememiştir. Daha sonra Hz. Âdem yaratıldığında ona başvurmuştur. Hz. Âdem, Bu bağları kim bağladıysa ancak o çözer, demiştir. Hz. Âdem'den başlayarak silsile yoluyla gelen peygamberlerin (Şî't, İdrîs, Nûh...) yanına gitmiştir, fakat hiçbirisi onun derdine çare bulamamıştır. Son çare olarak da Peygamberimizin yanına gelir. Sahabeler biraz uğraşsa da onlar da bu bağları çözemezler. Bu esnada Hz. Ali orada bulunanların yanına gelir. İfrî't, Hz. Ali'yi görünce çok korkar ve Hz. Muhammed'in arkasına geçer. Kendisine niçin korktuğu sorulduğunda ellerini bağlayan kişinin Hz. Ali olduğunu söyler. Peygamberimiz Hz. Ali'den onu iyileştirmesini rica eder. Hz. Ali onun ellerindeki bağları çözer ve sırtındaki yarayı da iyileştirir. Bu olaydan sonra onunla beraber 30 bin cin de Müslüman olur.

12. Fazilet: Hz. Ali'nin sabah namazına geç kalmak uğruna yaşlı bir adamın önüne geçmek istememesi anlatılır. Cebrail kanadını güneşin önüne koyar ve bu sayede Hz. Ali namaza yetişir.

İbn-i 'Abbâs'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Ali bir gün abdest alıp sabah namazına gitmek için hazırlanmıştır. Mescide doğru ilerlerken önüne yaşlı bir Yahudi çıkar. Saçı sakalı ağarmış ve iyice zayıflamıştır. Hz. Ali adama olan hürmetinden dolayı onun önüne geçmez. Adam da yavaş yürüdüğü için sabah namazına geç kalma ihtimali ortaya çıkar. Bunun üzerine Allah, Cebrail'e emir verir ve kanatlarını güneşin önüne koymasını söyler. Hz. Ali bu vesileyle sabah namazına yetişir. Namaz bittikten sonra Cebrail kanatlarını çeker ve güneş doğar. Peygamberimiz daha sonra bu olayı sahabelerine de açıklar.

13. Fazilet: Habîb adlı birinin Hz. Ali'ye kendisinin faziletleri hakkında soru sorması ve Hz. Ali'nin de bu sorulara cevap vermesi anlatılır.

İbn-i 'Abbâs'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Ali sabah namazını kıldıktan sonra yanına biri gelir. Habîb adındaki bu genç, Hz. Ali'ye peygamberler hakkında sorular sorar. Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Eyüp, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed hakkında sorulan sorulara Hz. Ali cevaplar verir. Bu cevaplarda adı geçen peygamberlerin mucizelerini söylerken kendi kerametlerini de anlatır.

14. Fazilet: Horasanlı bir tüccarın borca girerek aldığı yüklerin bir gemide batması ve Hz. Ali'nin ona bütün borcunu ödeyecek kadar para vermesi anlatılır.

Hz. Muhammed, sahabeleri ve Hz. Ali ile beraber Kâbe'yi tavaf ettikleri sırada yaşlı bir adamın ağladığını görür. Ondan niçin ağladığını anlatmasını ister. Bu tüccar da borca girerek ticaret yaptığını ve gemisinin denizde battığını söyler. Sahabeler söz konusu borcu kendi aralarında toplayamayınca devreye Hz. Ali girer. Yaşlı adamı yanına alır ve Düldül'e binerek Keşmîr'e giderler. Yaşlı adamdan kendisini bu ülkenin padişahına satıp parasını almasını söyler. Bunun karşılığında hükümdar kendisinden bazı isteklerde bulunur. Bu istekler, bir ırmağın üstüne baraj yapmak, onlara zarar veren bir ejderhayı öldürmek ve Hz. Ali'yi bulup ona getirmektir. Hz. Ali, padişahın söylediği bütün görevleri başarılı bir şekilde yerine getirir ve en sonunda kendisinin Hz. Ali olduğunu söyler. Ülkeyi yönetenler Hz. İsa'nın ölümleri dirilttiğini, kendisinin de bunun gibi bir mucize gösterdiği takdirde onlara iman edeceklerini söylerler. Hz. Ali ölmüş birini hayata döndürür. Bu kişi kendileriyle konuşur ve tekrar mezarına girer. Bunu gören hükümdar ve oranın halkı iman ederler.

15. Fazilet: Yaşlı bir kadının tek geçim kaynağı olan hurma bahçesi etrafında gelişen olaylar anlatılır. Hırsızlardan kurtulmak için Hz. Ali'den yardım ister.

Hz. Ali bir gün sahabelerle otururken yanına bir kadın gelir ve hurma bahçesine dadanan bir hırsızdan bahseder. Hz. Ali'den bu konuda yardım ister. Hz. Ali'nin Muhammed Hanifî adındaki oğlu bu olayı çözmek için ondan izin ister. Muhammed Hanifî bir gece hurma ağaçlarının olduğu bahçeye gider ve hırsızın gelmesini bekler. Hz. Ali de gece bu bahçeye gidince ilk önce oğlu babasını tanımaz ve karanlık olduğu için aralarında bir arbede yaşanır. Bu kargaşada bahçedeki birçok ağaç, kılıç darbelerinden dolayı kesilir. Gecenin ilerleyen saatlerinde Hz. Ali bahçeye giren hırsızı yakalar. Hırsız bu eylemi Muaviye'nin emriyle yaptığını ve ondan çok korktuğunu söyler.

Sabah olunca kadın hurma bahçesine gelir ve ağaçların hâlini görünce çok şaşırır. Bu durumu Hz. Ali'ye söyler. Hz. Ali ağaçların yanına gelerek dua eder ve Allah'ın kudretiyle ağaçlar tekrar eski durumlarına döner.

16. Fazilet: Hayber Kalesi'nin fethinde Hz. Ali'nin gösterdiği kahramanlıklar anlatılır.

Hayber Kalesinde ‘Amr ve ‘Anter adlı hükümdarlar vardır. Hz. Ali önce ‘Anter ile mücadele eder ve onu İslamiyet’e davet eder. ‘Anter bunu kabul etmez ve dövüşürler. Hz. Ali ‘Anter’i öldürür. Daha sonra kaleye doğru ilerler ve 900 kantar olan demirden kapıyı yerinden söker. Askerlerin kaleye girmesine yardımcı olur. Orada ‘Amr ile karşılaşınca onu da dine davet eder, fakat ‘Amr bunu reddeder. Hz. Ali ‘Amr’ı da öldürür. Hayber Kalesinin fethi tamamlanmış olur.

17. Fazilet: Yedi inkârcı kişi ile Hz. Ali arasında geçen olaylar anlatılır.

Hz. Ali’yi sevmeyen 7 kişi vardır. Hz. Muhammed, sahabeler ve Hz. Ali bir gün mescitte otururlarken Peygamberimiz Hz. Ali’ye bu kişileri alıp gezmeye çıkmalarını söyler. Bu gezide Hz. Ali bazı kerametler gösterir. İlk önce bu inkârcılar Hz. Ali’ye inandıklarını söylerler, fakat daha sonra bu fikirlerinden vazgeçip iman etmeyi reddederler.

18. Fazilet: Hz. Muhammed’in son haccı ve burada söyledikleri anlatılır.

Peygamberimiz veda haccını yaparken Arafat’a çıkar. Orada Cebrail onun yanına gelir ve sahabelerine bazı vasiyetlerde bulunmasını söyler. Bu vasiyetlerden biri de imamet makamına sadece Hz. Ali’nin layık olduğudur. Peygamberimiz deve palanlarından minber yapar ve üstüne çıkar. Allah’ı zikretmek gerektiğini, edepli olmanın önemini, zekât vermenin gerekliliğini anlatır. Daha sonra aşağıya inip Hz. Ali’yi yanına alır ve tekrar minbere çıkarlar. Burada bir gömlek giyerler ve gömleği çıkardıklarında Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin vücutlarının birleştiği görülür. Bu olayı izleyenler hayretler içerisinde kalırlar. Hz. Muhammed, kendisine gösterilen saygının vefat ettikten sonra Hz. Ali’ye ve onun çocuklarına da gösterilmesini ister. Ayrıca Hz. Ali’nin vücudunun diğer peygamberlerin vücutlarından bölümler alınarak yaratıldığı ifade edilir.

19. Fazilet: Muaviye ve Hz. Ali arasında geçen olaylar anlatılır.

Hz. Ali’yi sevmeyen Muaviye, kibirli bir kişidir. Camiye giderken insanları rahatsız edecek şekilde ön saflara doğru ilerler. Bu davranışından dolayı Hz. Ali tarafından da uyarılır.

Cebrail, Hz. Muhammed'in yanına gelerek Muaviye'nin bir oğlunun olacağını ve Hz. Ali ve çocuklarına zarar vereceğini ifade eder. Bir süre sonra Muaviye'nin yaşlı bir kadından doğan bir oğlu olur. Adını Yezîd koyar. Muaviye, Peygamberimiz vefat ettikten sonra Hz. Osman'ın halifeliği esnasında Şam'a vali olarak atanır. Muaviye ve Hz. Ali arasında bir hilafet mücadelesi yaşanır. Muaviye Hz. Ali'ye biat etmeyi reddeder.

2.2.8. Eserin Üslubu

Eserin konusu, Hz. Ali sevgisidir. Şair, meşrebinin ve inancının gereği olarak onu sevmekte mübalağalı ifadelerle çokça yer vermiştir. Aynı şekilde onu ve ailesini sevmeyenlere de mübalağalı bir şekilde yergide bulunmuştur. Hz. Ali'den nefret eden ve ona kin tutan zamane âlimlerine eleştirinin tonu en üst perdedendir:

Kaçan 'ilm ehli olan ola zâlim
'Alîye nice bugz eyleye 'âlim

Bu söze nicesi açarlar ağız
Zamâne 'âlimi merdûd u 'âciz (b. 541-542)

Şakî bed-baht u mel'ûn yüzi kara
Kamu dînini satmışlar dinâra (b. 544)

Mübalağalı söyleyişler, özellikle Hz. Ali'nin savaş meydanındaki kahramanlığının anlatıldığı bölümlerde daha da artmaktadır. Onun kahramanlığının anlatıldığı savaş meydanındaki unsurlar da mübalağalı tasvirlerle anlatılmıştır. Hz. Süleyman zamanında yaşayan iki devi yenmek için cinlerden ve perilerden kurulan büyük ordunun içindeki askerler, güçlü hayvanlara benzetilerek mübalağalı bir anlatıma başvurulmuştur:

Kiminün başı câmûs gibi kimi arslan
Kiminün başı fil ü kimi kaplan (b. 1696)

Kamu mermer direkler götürürdi
Tokunsa taga yire batururdu (b. 1699)

Karanu eyledi cümle cihânı
Şehâ ol dîvlerün nâr-ı dühânı

Yelinden cünlerün taglar eridi

Kaçan cûş idüp ol leşker yürüdi (b. 1702-1703)

Bazen de Hz. Ali'nin ruhen yaratılmadan önceki üstün özelliklerinin anlatıldığı bölümlerde hayret edici ve şaşırtıcı ifadeler yer verilmiştir:

Ey Cebrâyıl niçün hayrân olursın

Bu denlü işde sergerdân olursın

Bu kandil içre yaşıl Hak nûrîdur

Ki ol âhır zamân peygamberidür

Bu yaşıl nûr Muhammed Mustafânun

Nûrîdur bilgil o sıdk u şafânun

Benümdür işbu ak nûr kim 'Alîyem

Resûlün ibn-i 'ammi hem velîyem

Yüri menzile var hayretde kalma

Seni halk ideni bil gâfil olma (b. 1984-1988)

Eser, dinî nitelikli olduğu için şair estetik kaygılardan uzak bir şekilde, pratik ve pragmatik kaygıları ön planda tutarak eserini nazmetmiştir. Bununla birlikte özellikle faziletlerin giriş kısmında sanatlı ifadeler rastlanmaktadır:

Sühan murgı yine kıldı ser-âgâz

Kılup gülzâr-ı nutk içinde pervâz

Hüseynîden tutup râh-ı hicâzı

Dönüp zengüleden gösterdi râzı

Urup desti zebân açdı terâne

Pes andan başladı bir dâsitâne

İşitdiler yakîn ol dâsitânı

Gözinden çıka cennet bûsitânı

Ola mı buncılayın bir gülistân
Harîcîye nesîb olmaz bu bûstân (b. 2848-2852)

Ser-âgâz idüp ey söz ehli söyle
Ki degil rûzigârun hâli böyle

Ki dura bir karâra çarh-ı gaddâr
Kılur serkeşlerün bagrını pür-hûn

İrerse kaddün eflâke berâber
Yine âhır kılur hâke berâber

Ne lu'bet-bâzdur bu çarh-ı gaddâr
Gedayı şâh ider sultânları zâr (b. 3022-3025)

Sözünden tûti cânlar şeker yir
Muhibb-i 'âle nutkun ma'rifet dir

Bu gülzâr-ı garîbün 'andelîbi
Sana kılmış nasîbi Hak Habîbi

Ne zîbâ gülşene açıldı gözün
Virür ervâha râhat cümle sözün (b. 3915-3917)

Şair, ortaya koyduğu düşünceleri desteklemek maksadıyla 17. bölümün sonuna Tilki ile Kurt hikâyesini anlatan bir fabl eklemiştir. Eserde dünyanın geçiciliği, iyi bir insan olmanın doğruluğu gibi mesajlar didaktik tarzda anlatılmıştır:

Hakı bildün okudunsa kitâbun
Halâs oldun eger virdün hisâbun (b. 37)

Geçem dersen sırât üstünden âsân
İriş insâna vü insân ol insân (b. 243)

Hakun nutkını Hakdan ayru bilme
Uyan gafletde kalma gâfil olma (b. 1830)

İşidüp gördüğünü gaybet itme
Koyup togru yolu egriye gitme (b. 2156)

Geçer nesne bâkî kala sanma
Yele aldanma vü suya dayanma (b. 2172)

Eser yel gibidür ‘ömr-i zamâne
Geçürmeye zâyi’ aldanma cihâne (b. 4544)

Gönül virme hevâ-yı milk ü mâla
Ki sonra düşmeyesin saht u dâle (b. 19)

Fenâdur dünyenün yokdur vefâsı
Bir eylügine hâzır bin cefâsı (b. 7246)

Baharın gelişinin anlatıldığı beyitlerdeki tasvirler, benzetme unsurları ile birlikte kullanılmıştır. Baharın gelmesi, etrafın çiçeklenmesi ve yeşillenmesi rahmet olarak tasvir edilmiştir:

Gel ey bülbül figân it gül açıldı
Bahâr irdi yire rahmet saçıldı (b. 4524)

Özellikle “Der Nasâyih-i Zümre-i Nâcî Ki Ân Gûy-ı Münâcât” adlı bölümde, şairin okuyuculara vermek istediği mesajlar net bir şekilde görülür. Sanat kaygısının arka plana atıldığı, tamamen okuyucuya nasihat verilen bu bölüm 923. beyitle başlar ve 963. beyitle biter:

Gel ey mü’min işit bir nutk-ı şâfi
Olursa ‘akluna ‘ilmüne kâfi (b. 923)

Gönül âyînesin kılsan mücellâ
Olur Hak varlığı ol dem tecellâ (b. 928)

Görürse Hak bakarsa Hak dise Hak
Kul Allâhı bilür anlarsa mutlak (b. 955)

Kime yol gösterse fazlun ilâhî

Varan oldur bu dîn yolında râhı (b. 963)

Şair, bazı bölümlerin sonunda kendisi için Allah’a dua eder. Kendisinin garip ve çok günahkâr biri olduğunu yalvarırcasına bir söyleyişle anlatmıştır:

Ki sensin düşmüşün hep destgîri
Halâs eyle günahden ben esîri

Ki ben mücrim işim dâyim hatâdur
Rahîmsin rahmetün kula ‘atâdur

Ulu adun hakıçün yâ İlâhî
Esirge ben garîb ü pür-günâhı (b. 1580-1582)

Şair, bazı bölümlerin başında, hikâyeyi anlatmaya başlamadan önce kitabı okuyanlara seslenir. Karşısında biri varmış gibi onlarla konuşur:

İşit ey tâlib-i esmâ-i hüsnâ
Ey makbûl-i Hudâ ‘akl issi dâna (b. 239)

Gel imdi dinle mevlûd-ı ‘Alîyi
Pes andan bilesin fazl-ı velîyi (b. 260)

Gel ey mü’min salâvât eyle bünyâd
Haber virem sana gey nakl-i üstâd (b. 477)

Gel imdi dinle ey evlâd-ı âdem
Zuhûr-ı şer’ ü dîn âyîn-i hâtem (b. 803)

Yine biz geledüm evvelki söze
Hikâyet idelüm bu vasfı size (b. 1245)

Gel imdi bu taraftan dinle ahhâr
Resûl-i Hak nice buyurdu ey yâr (b. 2552)

Beşinci fazilette savaş meydanı tasvir edilirken şair, mübalağa sanatını kullanarak çok canlı betimlemeler yapmıştır. Savaş meydanındaki durum âdeta bir resim tablosu gibi göz önüne getirilmiştir:

Çalındı küsler açıldı ‘alemler

Rikâb üstine geldi hep kademler (b. 2594)

Kara bulutlayın kanun buhârı

Karanu oldu kalkıcak yukarı

Yüzerdi kan içinde erilen at

Yıgılmışdı ölüler kat ber-kat (b. 2626-2627)

Şu denlü ehl-i küfrün akdı kanı

Kırmızı geydi sanaydun cihânı

Zemînün yüzi lala-reng dutdı

Nicesi gendüzin ol dem unutdı

Başıdı hem leşidi cümle sahrâ

Dahı vardukça gey arttı o gavga (b. 2636-2638)

Leşilen başılan tolmuş o meydân

Akar sîl gibi sahrâda revân kan (b. 2664)

Didiler yire mi geçdi felekler

Yahûd feryâd mı kıldılar melekler (b. 2673)

On dokuzuncu faziletin girişinde, kıyamet gününün tasviri yapılırken yıldızın ortaya çıkması ile dünyanın karanlıklardan aydınlığa dönmesi olayı teşbih ve hüsn-i talil sanatları kullanılarak anlatılmıştır. Yine ölülerin dirilmesi olayı deyimlere başvurularak tasvir edilmiştir:

Seher çün şâh-ı encüm oldu zâhir

Cihân zulmet tonından oldu tâhir

Diyâr-ı şarkdan şâh-ı sitâre

‘Atâ eyledi şevkân her diyâra (b. 6315-6316)

Yire geçdi şeyâtîn turdı insân

Uruldu nefh-i sûr dirildi hep cân

Ölüler cümle yerden kaldırdı baş
Göründi rûşen eczâ gözile kaş

‘Ayân oldu sırât-ı emr-i Yezdân
Sırâtı geçdi âsân ehl-i îmân (b. 6320-6322)

Dış görünüşe ve şekle önem veren sufiler sert bir dille eleştirilmiştir:

Hemân ârzû-yı nefsünde yürürsin
Özün zâhirde sûfî gösterürsin (b. 1866)

Taşun sûfî için toptolu şekdür
Bu resme gişi hilkatde eşekdür (b. 1874)

Dönemin kadılarına da bazı eleştiriler yapılır:

Nebî sadrında adun oldu kâdı
Hudâ olur mı telbîsüne râzı (b. 5568)

Pelengsin almaga virmekde körpe
Bu dirliklü irişmez ehl-i kurba (b. 5570)

Dilersin şenligün üstine yası
Mîrâsın itmege idüp kıyası

Bu fikrile Müsülmânâm mı dîrsin
Yetîmün mâlını göz göre yîrsin (b. 5572-5573)

Olumsuz eleştiriye maruz kalan bir diğer zümre müftüler olmuştur:

Nicenün katline fetvâ virürsin
Alursın rüşvetin kana girürsin

Virüp fetvâ dakındun nâm-ı müftî
Müsülmânlıkda düzdün hâne süftî (b. 5990-5991)

Şair, Muaviye ile olan savaşta Hz. Ali’yi inancına uygun motiflerle tasvir etmiştir:

Kızıl geymişdi ol dem şâh-ı merdân
Şeker-rengidi dülbendi hem ey cân

Kızıl geymiş mübârek başına hem

Kuşanmış bir kızıl-reng cübbe muhkem (b. 6802-6803)

Hz. Hasan'ın eşi tarafından zehirlenmesi anlatıldıktan sonra kötü kalpli kadınlara da olumsuz eleştiriler yapılmıştır:

Sihrün kitâbı bunların efsûnidur bilün

Kızbi iletî Yûsufî zindâna 'avratun (b. 7266)

Mü'min inanma 'ahdine peymânına sakın

Ger and içerse âyet-i Kur'âna 'avratun (b. 7268)

İKİNCİ BÖLÜM

3.FAZÎLET-NÂME'DE HZ. ALİ TASAVVURU

3.1.Tasavvur Kelimesinin Anlamı

“Sûret” kelimesinden türeyen “tasavvur” kelimesi sözlüklerde⁶; zihinde suret verme, göz önüne getirme, zihin ve hayale getirme, tahayyül, zihinde canlandırma, fikir peyda etme, tasarlama, niyet, maksat, istek, kurma, plan, tertip gibi manalara gelmektedir.

Tasavvur kelimesinin, sözlüklerin hemen hepsinde “zihinde şekillendirme” ve “göz önüne getirme” manası vardır. Bu manaların yanında TDK Türkçe Sözlük'te “kişilik kazandırma”, Türkçe Sözlük'te “kılıklandırma” manaları verilerek kelimenin “soyuttan somuta” dönen bir anlam kazandığı görülmüştür. Edebî anlamda, zihinde canlandırılan ve tüm yönleri anlatılmak istenen soyut bir şahsiyetin, belirli tanımlamalardan sonra somutlaşarak okuyucuda belli bir kişiliğe ve bir kılgıya sokulmasıdır. Bu haseble tanıtılacak olan şahsiyet, şairin sahip olduğu bilgiye uygun bir perspektifte anlatılır.

Fârâbî'ye göre bilgi ya tasavvur veya tasdikten ibarettir. (Kaya, 2011: 126) Bilginin tasavvurdan ibaret olduğu görüşünden yola çıkarak, Hz. Ali tasavvurunu oluşturan bilginin kaynağını bilmek ilk hedef olmalıdır. Çünkü bilgi nisbetinde tasavvur oluşur. İslam dininde önemli bir yere sahip olan Hz. Ali hakkındaki en önemli ve ilk kaynak, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Ali'yi işaret ettiğine inanılan ayetlerdir. Ancak bu ayetlerin onun hakkında inip inmediği konusu İslam müfessirlerince ihtilaflıdır. Bundan başka önemli bir diğer kaynak, Hz. Muhammed'in hadisleridir. Ancak mezhepsel

⁶ Kamûs-i Türkî'de: (sûret'ten) 1. zihinde suret verme, fikren kurma, bir fikir peydâ etme 2. Zihin ve hayâle getirme, tahayyül. 3. Niyet, tertip, maksat (Gündoğdu, Adıgüzel, Önal, 2012: 323); Osmanlıca-Türkçe Lügat'ta: (sûret'ten) 1. Bir şeyi zihinde şekillendirme, tasarlama, kurma 2. Bir şeyi tahayyül etme, göz önüne getirme 3. Yapılmasını düşünme 4. Düşünce, tasarı 5. İstek, arzu (Risale-i Nur Enstitüsü, 2001: 1290); Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde: 1. Zihinde canlandırma, göz önünde canlandırma, göz önüne getirme 2. İstek (Kanar, 2008: 996); TDK Türkçe Sözlük'te: 1. Göz önüne getirme, hayal etme, zihinde bir kişilik kazandırma 2. Tasarım 3. Düşünce, amaç, niyet, maksat, plan (Akalin, Toparlı, Gözaydın, Zülfikar, Argunşah, Demir, Tezcan Aksu, Gültekin, 2005: 1912); Türkçe Sözlük'te: 1. Zihinde göz önüne getirme, zihinde canlandırma 2. Tasarım 3. Amaç, düşünce, tasarı, niyet, plan (Püsküllü, 2004:1290); aynı isimli bir başka Türkçe Sözlük'te: 1. Göz önüne getirme, kılıklandırma 2. Tasarım 3. Düşünce, amaç, niyet, maksat, plan (Koçak, Alkan, 1999: 1287); Doğan Büyük Türkçe Sözlük'te: 1. Zihinde canlandırma, tahayyül etme, göz önüne getirme 2. Yapılmasını düşünme 3. Yapılması düşünülen şey (Doğan, 2011: 1642); Kâmûsü'l-Muhîd Tercümesi'nde: sûretlenmek manâsındır. (Mütercim Asım Efendi, 2110] ve sûret: şekl manâsındır ki Fârisî'de peyker denir, Türkî'de kılık tabir olunur (Mütercim Asım Efendi, 2109).

farklılıklardan dolayı müfessirler ve muhaddisler, Hz Ali ile ilgili hem Kur'an'da kendisine işaret olunan ayetleri hem de hadisleri birbirinden farklı şekilde vermişlerdir. Bu bilgi, süreç içerisinde daha birçok beşeri unsurun etkisi altında kalarak farklı bilgilerin ortaya çıkmasına, dolayısıyla farklı tasavvurların da oluşmasına sebep olmuştur. Bu görüşler, kimi âlimlerde mutedil bir Hz. Ali tasavvuru oluştururken kiminde aşırı bir Hz. Ali tasavvuru oluşturmuştur. Teze konu olan Yemînî'nin Fazîlet-nâmesi de Hz. Ali'ye duyulan aşırı muhabbetin tezahürüdür.

Fazîlet-nâme'deki Hz. Ali tasavvurunun mahiyeti, uygun başlıklar altında tanıtılmıştır. Tahayyül ve tasavvurun birbirinden farklı mefhumlar olduğu göz önünde bulundurularak Hz. Ali belli bir kapsam içinde kalınarak incelenmiştir. Tasavvur mantığının bir bölümü iken, tahayyül mantık üstüdür. Yani hayal, unsurları ayırıp bir konu ile ilişkilendiren zihnin eylemlerinin bir sonucu değildir (Kaya, 2011: 69). Buna binaen inceleme yapılırken mantık dahilinde ve zihnî şema kapsamında kalınarak şu başlıklar seçilmiştir:

Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'e Vasî Olması ve Velâyet Nurunun Şahı Olması

Hz. Ali'nin Manevî Kudret Sahibi Olması ve Hz. Muhammed'in Mucizesinin Delili Olması

Hz. Ali'nin İlminin Sınırsız Olması

Hz. Ali'nin Cömert Olması

Hz. Ali'nin Cesaret ve Kahramanlığı

Hz. Ali'nin Şefâ'at Sahibi Olması

Hz. Ali'nin Medhinin Sınırının Olmaması

Hz. Ali'nin Doğumundan İtibaren Günaha Bulaşmamış Olması

Hz. Ali'yi Sevmenin Gerekliliği

Hz. Ali'yi Sevmeyenlere Lanet Edilmesinin Gerekliliği

Hz. Ali ve Hz. Muhammed Arasındaki Yakınlık

Hz. Ali ve Diğer Peygamberler Arasındaki Yakınlık

Hz. Ali İle Cebrail Arasındaki Yakınlık

Hz. Ali'nin İçinde Bulunduğu Olağanüstü Olaylar

Hz. Ali'nin Olgun İnsan Davranışları Sergilemesi.

3.2. Hz. Ali'nin Fazîlet-nâme'de Geçen Lakapları

Fazîlet-nâme'de baştan sona Hz. Ali için çeşitli lakap, ünvan, övücü tamlamalar kullanılmıştır.⁷ Bu lakap ve ünvanlar, söz öbekleri içerisinde Hz. Ali tasavvurunu ortaya koyan başlıklar altında incelenmiştir. Bu lakap ve ünvanlardan bazıları, aynı anlama gelecek “kân-ı kerem, kân-ı sehâvet, kân-ı atâ” şeklinde tekrar etmiştir. Eserde tespit edilebilen lakap ve ünvanlar şu şekildedir⁸:

1. Abd-i Celîl (Celîl olan Allah'ın kulu) → b. 730
2. Abd-i Fakîr (Fakir kul) → b. 3266
3. Akl İssi Dâna (Akıl sahibi bilgili kişi) → b. 5399
4. Âlemün Sâhib-kırânı (Âlemin başarı ve zafer kazanan hükümdarı) → b. 5484
5. Âlim-i Rabbânî (Allah'tan gelen bilginin sahibi) → b. 3547
6. Alî İbn-i Ebî Tâlib (Ebu Talib'in oğlu Ali) → b.5634
7. Alî-i Âdil-i A'lâ (Adaleti en büyük olan Ali) → b.1440
8. Aliyyü'l-Murtazâ (Allah'ın kendisinden razı olduğu Ali) → b.565
9. Amûd-ı Dîn ü İslâm (İslam'ın ve dinin direği) → b. 5734
10. Ayn-ı Cemâl (Güzellik kaynağı) → b.766
11. Ayn-ı Hidâyet (Doğru yolun kaynağı) → b.7128
12. A'zam Velî (En büyük veli) → b.111
13. Ahmedün Kâyîm Makâmı (Ahmed'in/Hz. Muhammed'in makamını ayakta tutan)
14. Arslan → b.5923
15. Bahr-i Hikmet (Bilgelik denizi) → b.315
16. Bahr-i Kerâmet (Keramet denizi) → b.605
17. Bahr-i Şecâ'at (Yiğitlik denizi) → b.5965
18. Bahr-i Velâyet (Velilik denizi) → b.1453
19. Bihter (En iyi) → b.4989
20. Bü'l-Hasen (Hasan'ın babası) → b.601
21. Cân Bûsitânı (Can bahçesi) → b.6120
22. Cân-ı Âlem (Dünyanın canı) → b.7113
23. Cihângîr-i Zamân (Zamanın fatihi) → b.5157
24. Cüvânmerd (Babayiğit) → b.5482
25. Dâmâd-ı Ahmed (Ahmed'in damadı/Peygamber damadı) → b.4099

⁷ Hz. Ali'nin künye ve lakaplarına dair ayrıntılı bilgi için ayrıca Meliha YILDIRAN SARIKAYA'nın *Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali* adlı doktora tezine bakılabilir.

⁸ Lakap ve ünvanların beyit numaraları, Yusuf Tepeli'nin “Yemini'nin Faziletname'si (İnceleme - Metin - Gramatikal İndeks)” isimli doktora tezindeki beyit numaralarıdır.

26. Deryâ-yı Hakâyık (Hakikatler denizi) → b.5967
27. Dest-i Kudret (Kudret eli) → b.2690
28. Dilâver (Cesur, Gönül alıcı) → b.5010
29. Dilîr (Yürekli) → b. 5213
30. Dîn Gülistânı (Dinin gül bahçesi) → b.6120
31. Dü Cihânda Cân-ı Âlem (İki dünyanın canı, kıymetlisi) → b.3446
32. Ebû Fazl (Faziletin babası) → sayfa 136, başlık
33. Ebü't-türâb (Toprağın babası) → b.5033
34. Ehl-i Dîn (Dinin gereklerini yerine getiren) → b.4897
35. Ehl-i Kerem (İyilik yapan) → b.6925
36. Ehl-i Sehâvet (Cömertlik sahibi) → b.5969
37. Ehl-i Şecâ'at (Yiğitliğe sahip olan) → b.6919
38. Ehl-i Yakîn (Şüphe etmeden inanan) → b.5191
39. Ehl-i Zü'l-fikâr (Zülfikar'ın sahibi) → b.5965
40. Emîn-i Enbiyâ (Nebilerin güvencesi) → b.1078
41. Emîn-i Hemdem-i Hâtem (Son peygamberin güvenilir yoldaşı) → b.3480
42. Emîn-i Mustafâ (Mustafa'nın/Hz. Peygamberin güvendiği kişi) → b.4948
43. Emîn-i Nûr-ı Nebî Mustafâ (Hz. Muhammed'in nurunun güvencesi) → b.4390
44. Emîn-i Sâdık-ı Sırr-ı Hudâ (Allah'ın sırrının sadık güvencesi) → b. 583
45. Emîn-i Sâhib-i Dîn Şer'-i Âdem (Hz. Âdem'den gelen şeriâtın güvencesi) → b.5457
46. Emîn-i Sırr-ı Hak (Hakk'ın sırrının güvenilir kimsesi) → b.6927
47. Emîn-i Velâyet (Veliliğin güvencesi) → b.5752
48. Emînullâh (Allah'ın güvendiği kişi) → b.6201
49. Emîr-i Pehlûvân (Yiğit emir) → b.1057
50. Emîr-i Server-i Meydân (Liderlerin emiri) → b.1190
51. Emîrü'l-Mü'minîn (Müminlerin emiri) → b.1456
52. Erenler Merdinün Merdânı → b.3248
53. Erenler Pâdişâhı → b.3143
54. Evliyâlar Pâdişâhı → b.4553
55. Fâtih-i Hayber (Hayber'in fatihi) → b.1105
56. Genc-i Hidâyet (Hidayet hazinesi) → b.4619
57. Genc-i Hikmet (Hikmet hazinesi) → b.5392
58. Genc-i Kerâmet (Keramet hazinesi) → b.5740

59. Habîb-i Hak (Hakk'ın sevgilisi) → b.6169
60. Hâdî-i İns ü Perî (İnsanların ve perilerin rehberi) → b.6919
61. Hâdî-i Pîr-i Tarîk (Tarikat pirlerinin rehberi) → b.602
62. Hâdî-i Râh-ı Hakîkât (Hakikat yolunun rehberi) → b.593
63. Hakkun Kudret Eli (Allah'ın kudretinin temsilcisi) → b.202
64. Hakkun Kudret Kılıcı → b.6172
65. Hakun Sevdîği Kul → b.3470
66. Halîl (Sadık dost) → b.6171
67. Hâmid-i Hamd-i Hudâ (Allah'ı öven kişi) → b.584
68. Haydar (Aslan) → b.238
69. Haydar-ı Hak (Allah'ın aslanı) → b.5965
70. Haydar-ı Kerrâr (Döne döne savaşılan aslan) → b.506
71. Hâzık-ı Kevn ü Mekân (Kâinatın ustası) → b.6919
72. Hâzin-i İlm ü Fütüvvet (İlim ve kahramanlık hazinesi) → b.585
73. Hâzin-i Sırr-ı Velâyet (Velilik sırlarının hazinesi) → b.6923
74. Hazret-i İmâm (Değerli imam) → b.5016
75. Hazret-i Mîr-i Münevver (Bilgili lider) → b.2873
76. Hazret-i Şâh (Yüce şah) → b.500
77. Hemdem-i Mahmûd-ı Âdem (Hz. Muhammed'in yoldaşı) → b.1791
78. Hemdem-i Sırr-ı Sultân-ı Şefâ'at (Hz. Muhammed'in sırrına yoldaş olan) → b.3194
79. Hoca-i Kanber (Kanber'in hocası) → b.5534
80. İlm-i Nebînün Kapısı (Peygamber/Hz. Muhammed'in ilminin kapısı) → b.5734
81. İlmün Bahri (İlim denizi) → b.6186
82. İbn-i Amm-i Ahmed (Ahmed'in/Hz. Muhammed'in amcasının oğlu) → b. 3794
83. İmâm (Dinî lider) → b.653
84. İmâm-ı Evvel (İlk imam) → b.6108
85. İmâm-ı Hak (Gerçek imam) → b.6833
86. İmâm-ı Murtażâ (Razı olunan imam) → b.5238
87. İmâm-ı Pîşüvâ (Önder imam) → b.848
88. İmâmü'l-Müttakîn (Takvalı imam) → b.766
89. Kâdî-i Haşr-ı Velî (Veli topluluğunun lideri) → b.603
90. Kâmil İnsân (Olgun insan) → b.2984
91. Kân-ı 'Atâ (İhsan kaynağı) → b.6925
92. Kân-ı Kerem (Cömertlik kaynağı) → b.6924

93. Kân-ı Kerâmet (Keramet kaynağı) → b.1795
94. Kân-ı Mürüvvet (İyilik/Mertlik kaynağı) → b.7083
95. Kân-ı Sehâvet (Cömertlik kaynağı) → b.3191
96. Kenz-i Ma'rifet (Marifet/Bilgi hazinesi) → b.5967
97. Kenz-i Ulûm u Cümle Kân (İlimlerin ve her şeyin hazinesi) → b.6918
98. Kenz-i Velâyet (Velilik hazinesi) → b.6186
99. Kerâmet Ma'deni (Keramet kaynağı) → b.1104
100. Kible-i İmân (İmanın kıblesi) → b.5022
101. Kudret-i Hak (Hakkın'ın kudreti) → b.1545
102. Kudretullâh (Allah'ın kudreti) → b.394
103. Kutb-ı Velâyet (Velilik kutbu/rehberi) → b.2118
104. Kutb-ı Zamân (İçinde bulunduğu zamanın kutbu/rehberi) → b.5502
105. Kûh-ı Kerâmet (Keramet dağı) → b.5967
106. Ma'den-i Cûd u Sehâ (Cömertlik ve ihsan madeni) → b.587
107. Ma'den-i Sırr-ı Kerâmet (Keramet sırlarının madeni) → b.1535
108. Mâh (Ay) → b.7062
109. Mahbûb-ı Ahmed (Ahmed'in/Hz. Muhammed'in sevgilisi) → b.588
110. Mahbûb-ı Hudânun Gözi Yağı (Allah'ın sevgilisinin/Hz. Muhammed'in gözünün yağı) → b.6119
111. Mahbûb-ı Nebî (Nebinin/Hz. Muhammed'in sevgilisi) → b.4834
112. Mahrem-i Sultân-ı Mahşer (Mahşerdeki sultanın sırlarını bilen) → b.603
113. Mahzen-i İlm-i İlâhî (Allah'ın ilminin hazinesi) → b.763
114. Mahzen-i İlm-i Kadîm (Eski ilimlerin hazinesi) → b.593
115. Mahzen-i Sırrı Velâyet (Velilik sırrının hazinesi) → b.1181
116. Mahzen-i Şâh-ı Velâyet (Velilik şahının hazinesi) → b.794
117. Mazhar-ı Zât u Sıfât (Allah'ın zatına ve sıfatlarına mazhar olan) → b.593
118. Menba-ı Cûd u Kerem (İhsan ve cömertlik kaynağı) → b.6920
119. Menba-ı Mihr ü Vefâ (Sevgi ve vefa kaynağı) → b.1544
120. Menba-ı Nûr-ı Velâyet (Velilik nurunun kaynağı) → b.2014
121. Merd-i Âlem (Dünyanın yiğidi) → b.2661
122. Merd-i Meydân (Meydanın yiğidi) → b.1057
123. Mîr-i Enver (Nurlu lider) → b.3385
124. Mîr-i Furkân-ı Resûl (Peygambere inen kitabın miri) → b.585
125. Mîr-i İzzet (İtibarın lideri) → b.5675

126. Mîr-i Kanber (Kanber'in lideri) → b.272
127. Mîr-i Kerâmet (Keramet lideri) → b.472
128. Mîr-i Kevser (Kevser'in lideri) → b.828
129. Mîr-i Kur'ân (Kur'an'ın miri) → b.766
130. Mîr-i Meydân (Meydanın lideri) → b.6385
131. Mîr-i Mu'azzam (Büyük lider) → b.7107
132. Mîr-i Mukaddem (Önde gidenlerin lideri) → b.3141
133. Mîr-i Mü'min (Müminlerin lideri) → b.5754
134. Mîr-i Tarîkat (Allah'a giden yolların lideri) → b.5270
135. Mîr-i Velâyet (Veliliğin lideri) → b.1066
136. Muhibb-i Alinün Püşt ü Penâhı (Ali'ye gönül verenlerin sığınağı) → b.4444
137. Murtazâ (Beğenilmiş, razı olunmuş) → b.147
138. Mürşid-i Hak (Hakk'ın kılavuzu) → b.1946
139. Mürüvvet Ma'deni (İyilik madeni) → b.5969
140. Müttakî (Allah'tan korkan) → b.84
141. Nehr-i İnâyet (Yardım ırmağı) → b.6121
142. Nesl-i İbrâhîm (Hz. İbrahim'in neslinden olan) → b.3191
143. Nûr-ı Ahmed (Ahmed'in/Hz. Muhammed'in nuru) → b. 3188
144. Nûr-ı Dîde (Göz nuru) → b.6170
145. Nûr-ı Envâr (Nurların nuru) → b.5190
146. Nûr-ı Muhammed (Hz. Muhammed'in nuru) → b.1548
147. Nûr-ı Münevver (Aydınlık nur) → b.5021
148. Nûr-ı Peygamber (Peygamber nuru) → b.5526
149. Nûr-ı Rahmet (Rahmet nuru) → b.4863
150. Nûr-ı Velâyet (Velilik nuru) b.4342
151. Nûr-ı Yezdân (Allah'ın nuru) → b.4715
152. Nûr-ı Zât-ı Kibriyâ (Ululuk zatının nuru) → b.585
153. Pehlûvân-ı Dîn ü Îmân (İmanın ve dinin pehlivanı) → b.1788
154. Pehlûvân-ı Merd-i Meydân (Meydandaki Yiğitlerin pehlivanı) → b.1082
155. Pîr-i Hikmet (Bilgeliliğin öncüsü) → b.5494
156. Pîr-i Tarîkat (Allah'a giden yolların bilgisi) → b.4696
157. Resûlün İbn-i 'Ammi (Resulün/Hz. Muhammed'in amcasının oğlu) → b.1987
158. Sâhib-i Kenz-i Ulûm (İlim hazinelerinin sahibi) → b.603
159. Sâhib-i Lutf u Atâ (Lütuf ve Cömertliğin sahibi) → b.6920

160. Sâhib-i Tefsîr (Tefsir sahibi) → b.6921
161. Sâhib-ihsân (Bağış sahibi) → b.5708
162. Sâhib-livâ (Sancak sahibi) → b.584
163. Sâkî-i Kevser (Kevser Irmağının sakisi) → b.766
164. Sehâvet Çeşmesi (Cömertlik çeşmesi) → b.6121
165. Sehî (Doğru, düzgün) → b.84
166. Server (Lider) → b.725
167. Server-i Ehl-i Şecâ'at (Kahramanların öncüsü) → b.6919
168. Server-i Merdân-ı Âlem (Dünyadaki yiğitlerin öncüsü) → b.3775
169. Server-i Şâh-ı Velâyet (Veliliğin önderi) → b.3251
170. Sırr-ı Muhammed (Hz. Muhammed'in sırrı) → b.588
171. Sırr-ı Mustafâ (Mustafa'nın/Hz. Muhammed'in sırrı) → b.1540
172. Sırr-ı Nebî (Nebinin/Hz. Muhammed'in sırrı) → b.3189
173. Sırr-ı Sübhân (Allah'ın sırrı) → b.5527
174. Sırr-ı Velâyet (Velilik makamının sırrı) → b.909
175. Sırr-ı Yezdân (Allah'ın sırrı) → b.4511
176. Sultân → b.842
177. Sultân-ı Âlem (Dünyanın sultanı) → b.3446
178. Sultân-ı Dîn (Dinin sultanı) → b.5022
179. Sultân-ı Hilâfet (Halifeliğin sultanı) → b.5389
180. Sultân-ı Merdân (Yiğitlerin sultanı) → b.478
181. Sultân-ı Velâyet (Velilik sultanı) → b.1456
182. Sultân-ı Velî (Veliler sultanı) → b.5967
183. Şâh → b.85
184. Şâh-ı Âlem (Âlemlerin lideri) → b.1536
185. Şâh-ı Cihân (Dünyanın lideri) → b.2933
186. Şâh-ı Evliyâ (Evliyaların şahı) → b.588
187. Şâh-ı Merdân (Yiğitlerin şahı) → b.504
188. Şâh-ı Mukaddem (Önde gelen şah) → b.7107
189. Şâh-ı Necef (Necef'in şahı) → b.607
190. Şâh-ı Sultân-ı Şefâ'at (Şefa'at eden sultanların şahı) → b.3817
191. Şâh-ı Sultân-ı Velî (Veliler sultanının şahı) → b.766
192. Şâh-ı Şecâ'at (Cesaretin şahı) → b.4446
193. Şâh-ı Velâyet (Veliliğin şahı) b.513

194. Şeh-i Kişver-güşâ-yı Dîn ü Devlet (Din ve devlet ülkesine ferahlık veren şah) → b.6118
195. Şeh-i Merdân-ı Âdem (Mert insanların şahı) → b.576
196. Şehbâz-ı Ser-i Meydân (Meydanın cesur kahramanı) → b.5965
197. Şehinşâh-ı Cihân (Dünya şahlarının şahı) → b.1190
198. Şem'-i Cân (Canın aydınlığı) → b.6918
199. Şem'-i Hidâyet (Doğru yolun aydınlığı) → b.1456
200. Şems-i Duhâ (Kuşluk vaktinin güneşi) → b.586
201. Şîr-i Allâh (Allah'ın aslanı) → b.4555
202. Şîr-i Gurrân (Kükreyen aslan) → b.4997
203. Şîr-i Hudâ (Allah'ın aslanı) → b.521
204. Şîr-i Ner (Erkek aslan) → b.4995
205. Şîr-i Yezdân (Allah'ın aslanı) → b.565
206. Şükür Sancağının Gerçek Emîni → b.4445
207. Tâhir Nesl-i Âdem (Hz. Âdem'in temiz nesli) → b.6117
208. Tarîkat Ehlinün Penâhı (Tarikat ehlinin sığınağı) → b.4553
209. Vâlî-i Dünyâ vü Dîn (Dünyanın ve dinin valisi) → b.6919
210. Vâlî-i Milk-i Velâyet (Velilik ülkesinin valisi) → b.763
211. Vâlî-i Sadr-ı Şerî'at (Şeriat makamının valisi) → b.593
212. Vâris-i İlm-i Muhammed Mustafâ (Hz. Muhammed'in ilminin varisi) → b.583
213. Vasiyy-i Ahmed (Ahmed'in/Hz. Muhammed'in emanetçisi) → b.1540
214. Vasiyy-i Hazret-i Nûr-i Hidâyet (Hidayet sahibi peygamberin nurunun emanetçisi) → b.4342
215. Vasiyy-i Mîr-i Mahşer (Mahşer gününün liderinin emanetçisi) → b.725
216. Vasiyy-i Mustafâ (Mustafa'nın/Hz. Muhammed'in emanetçisi) → b. 763
217. Vasiyy-i Peyember (Peygamberin/Hz. Muhammed'in emanetçisi) → b.5016
218. Vasiyy-i Sâdık-ı Mîr-i Şefâ'at (Şefaât sahibi peygamberin sadık emanetçisi) → b.4446
219. Vasiyy-i Sırr-ı Nebî (Nebinin/Hz. Muhammed'in sırrının emanetçisi) → b.4392
220. Velâyet Bahri (Velilik denizi) → b.111
221. Velâyet Ma'deni (Velilik madeni) → b.1904
222. Velâyet Menba'ı (Velilik kaynağı) → b.5963
223. Velâyet Nûru (Velilik nuru) → b.3132
224. Velâyet Rehberi (Veliliğin rehberi) → b.842

- 225. Velâyet Zümresinin Bedr-i Mâhı (Velilik zümresinin parlayan dolunayı) b.4952
- 226. Velî → b.84
- 227. Velîler Zümresinin Pâdişâhı → b.4444
- 228. Veliyullâh (Allah'ın velisi) → b.1082
- 229. Veliyy-i Hak (Hakk'ın velisi) → b.5803
- 230. Yâr-i Peyember (Peygamberin sevgilisi) → b.4948
- 231. Zıll-ı Allâh (Allah'ın gölgesi) → b.5216
- 232. Zıll-ı Hidâyet (Hidayetin gölgesi) → b.4847
- 233. Zıll-ı Hudâ (Allah'ın gölgesi) → b.2926

3.3. Fazîlet-nâme'deki Hz. Ali Tasavvuru

Eserin genelinde Hz. Ali'nin başından geçen olaylar anlatılır. Bu olaylarda Hz. Ali tasvir edilirken hem kendisi hem de sahip olduğu eşyaları ve çocukları bir nevi kutsal görülür. Eserde, Hz. Ali'ye mübalağa derecesinde değer verilmiş olması neticesinde Hz. Ali ile ilgili çok yönlü tasvirler yapılmıştır. Bu tasvirler konuya uygun başlıklar altında verilmiştir. Ancak bu mübalağalı tasvirler haricinde Onun da her şeyden önce Allah'ın bir kulu, her insan gibi bir baba, bir oğul ve birçok insan gibi Allah'ın fakir bir kulu olduğunu belirten beyitler de vardır:

‘Alî didi ki ben **nesl-i Halîlem**

Bu Tâlib oğlıyam ‘**abd-i Celîlem**

Küfür söyleme kıl estağfirullâh

Ki ben ‘**abd-i fakîrem** hakdur Allâh

Çün emîn-i hazret-i şâh-ı şefâ’at **Bü'l-Hasen**

Nûr-ı Rahmâna yakîn mahbûb-ı gâyet **Bü'l-Hasen**

Hz. Ali'ye ilahlık isnad eden kimselere karşı Onun da Allah tarafından yaratılmış bir kul olduğunu anlatmak ve okuyucularını doğru yola sevk etmek isteyen şair, eserinde bu tür beyitlere de yer vermiştir. Bu şekilde birkaç beyit dışında şair, Hz. Ali'yi tasvir ettiği beyitlerde teşbihin en güzel örneklerini ve mübalağalı söyleyişi tercih etmiştir. Hz. Ali tasavvuru aşağıdaki başlıklar altında ortaya çıkarılmıştır.

3.3.1. Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'e Vasî Olması ve Velâyet Nûrunun Şahı Olması

Sözlükte “bitişmek, bitıştirmek” anlamındaki vasy kökünden türeyen **vasî** “bir kimsenin, ölümünden sonra onun adına yapılmasını istediği şeyleri kendisinden talep ettiği kimse” mânasına gelir. Dinî literatürde, Zeydiyye dışındaki Şîa fırkalarında Hz. Peygamber'in temsilcisini, onun adına faaliyet yürüten kimseyi, onun halefini, vârisini ifade eder. İmamiyye Şîa'sına göre her peygamberin vasîsi oğluyken Resûlullah'ın vasîsi Hz. Ali ve onun neslinden gelen on iki imamdır. (Öz, 2012: 546).

Sözlükte “yakın olmak, yakınlık” anlamındaki vely kökünden türeyen **velâyet** “sevmek; yönelmek, yardım etmek; bir işin sorumluluğu kendi üstünde olmak” mânalarına gelir (Apaydın, 2013: 15). Ahmed b. Hanbel'in naklettiği rivayete göre Hz. Peygamber bir sefer esnasında Gadîr-i Hum denilen yerde konaklamış, öğle namazını kıldırdıktan sonra Hz. Ali'nin elinden tutup, “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım, ona dost olana sen de dost ol, ona düşman olana sen de düşman ol” demiştir (Fığlalı, 1996: 279).

Hem vasî hem velâyet/velî kelimelerinin anlamlarına uygun olarak Hz. Ali, Fazîlet-nâme'de anlatılan dinî ve tarihî olaylara uygun olarak Hz. Muhammed'e yakınlığı hasebiyle onun vasîsi ve velisi olarak ifade edilmiştir. Eserin başından sonuna kadar birçok yerde bu ifadeler müellif tarafından özellikle kullanılmıştır. Çünkü anlatılan olaylar, tamamıyla Hz. Ali'nin faziletlerini anlatmak içindir. Onun fazilet sahibi olmasının en önemli sebebi de Hz. Muhammed'e vasî olması ve onun velisi olmasıdır. Esere göre bu iki önemli husus (vasî ve velâyet), Hz. Ali'nin diğer üstün özelliklerin (cömertlik, âlimlik, şecaat sahibi olma, şefaet sahibi olma vb.) sahibi olmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla Hz. Ali tasavvurunu oluşturan diğer hasletler bu başlık altında verilecektir.

Eserin birçok yerinde bu iki kelime “menba’-ı nûr-ı velâyet, şâh-ı evliyâ, vasiyy-i Muhammed” ve buna benzer tamlamalar ile kullanılmıştır.

Eserde Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in vasîsi ve velayet sahibi olduğunu anlatan olaylardan bazıları şunlardır:

Hz. Muhammed ashabına, benden sonra peygamberlik sona erecek ve velayet devri başlayacak. Bu devirde, Hz. Ali velayet nurunun kaynağıdır ve imamet de onun ve evlatlarının hakkıdır. İmamların sayısı on ikidir ve bu imamların görevi seçkin ve sıradan insanları ıslah etmektir. Hz. Ali'nin nuru hangi evladına ulaşırsa velayet makamının sahibi o olur. O nuru iki kişide gören kimse yanlış yoldadır diyerek ashabına nasihatte bulunmuştur:

Didi peygamber ey ashâb dinlen
Ne dirsem fehm idüp aklıla anlan

Bilürsüz ki benüm hatm-i nübüvvet
Benümdür şer' ü dîn içinde kuvvet

Nübüvvet devri bende ola âhir
Velâyet devri ba'de ola zâhir

'Alîdür **menba'**-ı **nûr-ı velâyet**
Anun evlâdınundur hem imâmet

On iki gişidür bunlar tamâmı
Ki ıslâh itmeg için hâs u 'âmı

Olarun devri çünkim ola âhir
'Alînün sırrı kimde ola zâhir

Ki ol nûr-ı velâyât-ı 'Alîdür
'Alînün nûrına eren velîdür

Velâyet kangı erde olsa zâhir
'Alîden gayrı bilmen anı âhir

İki gören anı müşrik işidür
İkilik dîv ü şeytân cünbişidür (b. 2011-2019)

Peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu Hz. Muhammed'dir. Şaire göre Allah, Hz. Muhammed'den sonra onun makamı yerine velâyet makamını tanzim etmiştir:

Nebî devr-i ezelde Âdem oldu
İkincide Muhammed hâtem oldu

Muhammed yirine kâyim makâmı
Velâyet kodı Hak ey nîk-nâmı (b. 2028-2029)

Selam ve salatın üzerine olduğu Hz. Muhammed nebilerin sultanıdır. Hz. Ali de velilerin şahı ve Hz. Muhammed'in vasîsidir:

Sultân-ı enbiyâdur sallü 'alâ Muhammed

Bil şâh-ı evliyâdur Haydar **vasiyy-i Muhammed** (b. 2115)

Yine Hz. Ali'nin peygamberin vasîsi ve velayet nurunun şahı olduğunu gösteren diğler beyitler de şöyledir:

'Aliyyü'l-Murtazâ **nûr-ı velâyet**

Vasiyy-i hazret-i nûr-ı hidâyet (b. 4342)

Biri geldi selâm virdi 'Alîye

Vasiyy-i Mustafâ ol hak velîye (b. 4550)

Şair, İmam Ali'nin faziletini anlatırken okuyanlara bir sır vereceğini söylemektedir. Bu öyle bir sırdır ki akıl, bu sırrı anlamaya muktedir değildir. Bu sırrı anlama ilmi ancak velayet şahı Hz. Ali'dedir. Bu sebeple keramet de ondan hasıl olur. Akıl her şeyi anlamaya kadir değildir, öyle sırlar vardır ki ancak bir velinin açıklamasıyla anlaşılabilir. Yaşanan tüm hadiselerin arka planını Allah bilir, hikmetini her kul kavrayamaz. Bu sırda sadece Allah'ın müsaadesiyle peygamberlik makamından sonra gelen velâyet makamındaki veliler vâkıftır. Bu makam, Allah'ın velilere emanetidir. Velayet makamının şahı da Hz. Ali'dir. Velayet nuru onun alnından diğler velilere geçerek kıyamete kadar insanlara hidayet vesilesi olacaktır:

İmâmü'l-müttekîn fazlından ey yâr

Eger dinlerisen diyem bir esrâr

'Aceb sırdur bu sır kim 'akl irişmez

Bu sırrı bilmeye ebter dürişmez

Bu 'ilmün mahzeni **şâh-ı velâyet**

Velâyetden beyân olur kerâmet (b. 2855-2856)

Yakîn Hakkun emînîdür velâyet

İrişince tamâm rûz-ı kıyâmet (b. 2862)

Hz. Ali, Câbir isimli bir yiğide iki oğluyla beraber yanan bir fırına girmelerini buyurur. Hz. Ali'nin bu emrin Hz. Muhammed'in bir mucizesini gerçekleştireceğini söylemesi üzerine, Câbir kendisini ve iki oğlunu bu mucize uğruna feda ederek fırına

atar. Bu konuşmaları işiten bir Yahudi fırının kapağını açar ve fırının içinin cennetin en yüce bahçesine dönüştüğüne şahitlik eder. Bu olaydan sonra orada bulunan dört yüz Yahudi, Müslüman olur.

Beyitlerden anlaşılacağı üzere velilerin kerameti tabi oldukları peygamberin büyüklüğü nispetindedir. Hz. Ali'nin keramet gösterirken Hz. Muhammed'in mucizesidir demesi bunun delilidir. Nitekim olayın şahidi olan Yahudiler, bu olaydan sonra hayretlerini gizleyememiş ve güçlü velinin güçlü kerameti ancak büyük peygambere ümmet olmak, onun velisi ve vasîsi olmak ile gerçekleştirebileceğini söylemişlerdir. Nübüvvet makamının sona ermesiyle velayet nuru başlamış ve Hz. Ali, Hz. Muhammed'in vasîsi olmuştur:

Buyurdi ol yigide şâh-ı merdân
Gönülden ger beni seversen ey cân (b. 2906)

‘Ayâlinle girüp bu oda yangıl
Ki **mu’ciz Mustafânundur** inangıl (b. 2908)

Yapışdı iki oğlunun eline
Fidâ eyledi çün şâhun yolına

O kızmış furuna girdiler ol dem
Yanardı ol furun gey katı muhkem (b. 2937-2938)

İşitdi Haydarun nutkın Yahûdî
Furunun kapusına vardı turdı

Kapagın kaldurup içine bakdı
Sanurdı kim ol od anları yakdı

Yahûdî gördi furun için ol dem
Sanasın cennet-i firdevs-i a’zam (b. 2963-2965)

Didiler zî kerâmet **zî velâyet**
Bu dîne kul gerek cümle vilâyet

Muhammed gey ulu peygamberimiş
Ana ümmet ‘Alî gibi erimiş

Ki ol dört yüz Yahûdî hep tamâmet
‘Alîden böyle görünce kerâmet

Salavât virüben sercümle yeksân
Getürdiler o sâ’at içre î mân (b. 2974-2977)

Muhammed mu’cizâtın kıldı zâhir
Vasiyy-i Mustafâ çün budur âhir (b. 2985)

Hiz. Ali keramet madeni, keramet kaynağıdır, velilerin şahıdır. Hiz. Muhammed’in nuru, hidayet ışığıdır. Hiz. Ali, Hiz. Musa’nın mucizesini bir parça ağaçta gösterir. O, Hiz. Muhammed’in sırrı ve keramet denizidir.

Hiz. Ali, Hiz. Muhammed’in nuru ve sırrıdır. Bundan dolayı Hiz. Ali’nin kerameti, diğer peygamberlerin mucizeleri gibidir. Nitekim Hiz. Ali, Hiz. Musa’nın gösterdiği mucize gibi keramet göstererek elindeki bir ağaç parçasını ejderhaya çevirmiştir. Onun kerametlerinin sınırı yoktur:

Hoş kerâmet ma’deni **şâh-ı velâyet**dür ‘Alî
Nûr-ı Ahmeddür yakîn şem’-i hidâyetdür ‘Alî

Mu’ciz-i Mûsâyı bir pâre agacdan gösterür
Şöyle bil sırr-ı nebî bahr-i kerâmetdür ‘Alî (b. 3188-3189)

Velilik, peygamberlik makamının sona ermesinden sonra, bu makamı ayakta tutan makamdır. Bu makam insanları aydınlatan bir ışıktır. Hiz. Ali de peygamberlik makamının sona ermesiyle Allah’ın gücünün ve varlığının görülmesini sağlayan velayet makamının ilkidir. Kıyamete kadar sürececek olan velayet makamının şahı ve ilk nurudur. Veliler, peygamberin insanları hidayete ulaştıran sözlerinin delilidir. Onlar alınlarındaki bu nur ile kıyamete kadar insanlara kılavuz olacaklardır:

Velî kâyim makâm-ı enbiyâdur
Kamuyı rûşen eyler bir ziyâdur (b. 3591)

Hiz. Ali kendi ruhunun peygamberin nurundan yaratıldığını söylemektedir. Bunun dışındaki zanlardan uzak durulmalıdır:

Benüm rûhum **resûlün nûr**ıdır bil

Yakîn tanı gümânun dûr kılğıl (b. 4713)

Şair, Hz. Ali'yi sev ve onun yolunda toprak ol, demektedir. Ona Hz. peygamberin vasîsi değil diyenleri gözleri kör olarak tanımlamıştır. Hz. peygambere vasî olan Hz. Ali'ye tüm kâinatın köle olması gereklidir. Çünkü o, peygamberin sırrına ortak ve onun sırlarının emanetçisidir:

Sev hazret-i imâmı özün eyle hâk-i râh
Ey gözi kör **vasiyy-i peyember** degül dime (b. 5016)

Ol kim vasiyy-i hazret-i Ahmed ola bugün
Lâzımdur ana bende ola cümle kâyinât (b. 5026)

Sırrına mahrem olduğu hem **Ahmede vasî**
İsbât olundı Haydara gerçek emînimiş (b. 5034)

Şaire göre Hz. Muhammed ve Hz. Ali bir nefisten yaratılmıştır ve bu hadisle sabittir. İki evvelde bir nurdur ve o nur ikiye ayrılıp önce Hz. Âdem'in alnında karar kılmıştır ve nesilden nesle geçerek tekrar kendi özlerine vasıl olmuştur:

İkisi bir **nefs-i vâhiddür** mu'ayyen
Hadîsile rivâyetdür mübeyyen (b. 5264)

İkisi bir-imiş evvelde hem bir
O biri bilmege gel eyle tedbîr (b. 5310)

Hz. Ali, iki cihanın nuru olan Hz. Muhammed'in dininin emanetçisidir, Hz. Muhammed'e vasîdir. Hz. Ali, velayet nuru ve hilafet sultanıdır:

Vasîsi nûr-ı kevneynün emîni
Habîb-i hazret-i Hakkun yakını (b. 5387)

'Aliyyü'l-murtazâ **nûr-ı velâyet**
O dem kim oldı sultân-ı hilâfet (b. 5389)

Didi Haydar benem dâmâd-ı Ahmed
Vasiyy ü hem emîn sırr-ı Muhammed (b. 5432)

'Aceb işdür bu ey **nûr-ı velâyet**
Senün hükmündedür cümle velâyet (b. 5483)

Müellif, imamete Hz. Ali'den başkasının layık olmadığını belirtmiştir. Çünkü imamet, peygambere vasî olan ve peygamberin bıraktığı dinin emanetçisi olanın hakkıdır. Bu itibarla Hz. Ali'nin hilafetini isteyen aslında Allah'tır. Yine Hz. Muhammed de onu kardeşi, dininin emanetçisi ve vasîsi olarak görmüştür.

Ki Hakdan nâzil olan işbu emri
'Alîden özge hîç kimseye gayrı

Degül lâyük kim ol ide imâmet
Vasî olan gerek sâhib-emânet (b. 6063-6064)

Ki ya'nî 'Alî ibn-i Ebî Tâlib
Bunun üstine yokdur kimse gâlib

Halîfe eylemişdür bunı Allâh
Budur bilün halîfem olun âgâh (b. 6166-6167)

Vezîrüm kardaşumdur hem **vasî**mdür
Tarîk-i dîn içinde vârisimdür (b. 6173)

Vasîsiken Muhammed Mustafânun
Emîniken bugün kân-ı vefânun (b. 6655)

3.3.1.1. Hz. Ali'nin Manevî Kudret Sahibi Olması ve Hz. Muhammed'in Mucizesinin Delili Olması

Fazîlet-nâme'ye göre Hz. Ali'nin manevî güce sahip olmasının yegâne sebebi onun ezelde Allah tarafından seçilmiş olmasıdır. Allah kâinatı yaratmadan önce Hz. Muhammed'in nurunu yaratmıştır. Eserin bazı yerlerinde Hz. Ali'nin ruhunun Hz. Muhammed'in nurundan yaratıldığı söylenmiştir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem yaratılınca Hz. Muhammed'in nuru onun alnında zahir olmuştur. Bu nur nesilden nesle geçip Abdulmuttalib'in alnına geçince, nur ikiye bölünüp biri Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın alnına diğeri de Hz. Ali'nin babası Ebu Talib'in alnına geçmiştir. Abdullah'dan Hz. Muhammed'in alnına geçen nübüvvet nurudur ve onda son bulmuştur. Ebû Talib'den Hz. Ali'nin alnına geçen nur ise velâyet nurudur ve bu nur ondan diğer imamların da alnına geçerek kıyamete kadar insanların hidayetine ve

Allah'ın kudretinin görülmesine delalet edecektir. Bu haseple Hz. Ali, Allah'ın takdiriyle seçilmiş ve peygamberlerin en üstünü olan Hz. Muhammed'e tabi olmuştur. Hz. Muhammed'in dünyadan ayrılması ile birlikte Hz. Ali onun vasîsi olmuştur. Dolayısıyla Hz. Ali tüm fiillerinde ve gösterdiği kerametlerde, Allah'ın kudreti ve yüceliğinin delili olmuştur.

Beyitlerde Hz. Ali'nin Allah'ın kudret eli, Hz. Ali'nin kerametinin Hz. Muhammed'in nurunun mu'cizesi olduğu anlatılmıştır. Zaten Hz. Ali peygambere vasî olması hasebiyle işlerinde ve söylediklerinde Hz. Muhammed'e uygun hareket etmiştir. Onun sözleri ve fiilleri Allah'ın izni dahilindedir.

Hz. Ali'nin gösterdiği kerametlerin Allah'ın izninin ve kudretinin delili olduğu, fiillerinin Allah'ın kudretinden hasıl olduğu beyitlerde şu şekilde anlatılmıştır:

Hakun kudret elidir zât-ı Haydar

Bununçün yaradıldı ol ki şey'dür (b. 202)

Hz. Muhammed, kendisini dinleyen ashabına, cennete giderken Hz. Ali'nin kendisinin arkasında sancağı taşıyacağını ifade eder. Hz. Muhammed, bütün melekler ve insanlar bir araya gelseler dahi Hz. Ali'nin kuvveti Hakk'ın kuvveti olduğu için onlardan daha güçlü olduğunu söyler:

Diyem dinle **Alînin kuvvetinden**

Hem ol **Cebbâr-ı âlem kudretinden** (b. 1174)

Eger cümle melâyik cem' olalar

Kamunun kuvvetin 'arzâ kılalar

Dahı yiryüzünün mahlûkının hem

Gele bir yere kuvvetleri muhkem

Olardan çok **'Alînün kuvvetidür**

Bilün Haydar ki **Hakkun kudretidür** (b. 1178-1180)

Kâbe içinde üç yüz altmış altı put vardı. Mekke'nin fethiyle birlikte Kâbe içindeki putlar Hz. Muhammed tarafından temizlendi. Bu putlardan Lât ve İzz diğerlerine nisbetle en büyük putlardı. Hz. Muhammed, kendi sırtına çıkarak bu putların kırılması vazifesini Hz. Ali'ye verdi. Hz. Ali bu durumdan mahcup olup "Siz benim sırtıma çıkın ve putları kırın." demişse de, Hz. Muhammed bu vazifenin kendisine verildiğini, küfrün ve şirkin onun eliyle yıkıldığının anlaşılmasını istemiştir:

Giricek Ka'benün içine Ahmed
Kopardup bütleri bir bir Muhammed

Kaçan kim Lât ü 'Îzze geldi nevbet
'Alîye didi ol nûr-ı Muhammed

Bu bütdür cümle mahlûkı azıdan
Adını defter-i dînden kazıdan

Benüm yagrınımın üstüne gel çık
Bu murdârı kopar İblîs evin yık

Didi Haydâr ey sultân-ı şefâ'at
Kaçan benden geliser bu şenâ'at (b. 895-899)

Benüm yagrınım üzre siz çıkunuz
Koparup Lât u 'Îzzi siz yıkunuz

Resûlullâh didi kim yâ 'Alî bil
Mahal sensin bu işe didüğüm kıl

Eger cem' idesin cümle cihânı
Görünen âşikâra vü nihânı

Getürsen bunda mevcûdâtı cümle
İdemez hîç biri bu işe hamle

Bunı götürmeğe eşyâda tâkat

Bulunmaz bilgil ey sırr-ı velâyet (b. 905-909)

Câbir-i Ensârî isimli sahabenin naklettiğine göre, Hz. Muhammed bir gün mihrapta otururken Cebrail gelir. Allah'ın kendisine bir emir verdiğini, insanlara gidip Hz. Ali'nin faziletlerini anlatmasını istediğini belirtir. Hz. Ali toplanan kalabalığın önüne çıkar. Bu topluluğun içinde Müslüman olmayanlar da vardır. Peygamberimiz Hz. Ali'nin güneşe selam vermesini ister. Güneş, Allah'ın izniyle beli bükülmüş insan

kılığında belirir. Belinin bükük olması Hz. Ali'ye taziminden dolayıdır. Güneş, Hz. Ali'ye "Allah'ın kudreti ve Hz. Muhammed'in vâsisi olan şah, Allah'ın ikramı ve esenliği üstüne olsun." der. Şairin Câbir-i Ensârî isimli sahabenin bu rivayetini anlatma sebebi aslında Hz. Muhammed'den sonra Müslümanlara baş olması gereken kişinin Hz. Ali olduğunu anlatmaktır. Çünkü peygamberden sonra Müslümanların idaresine bakacak kişinin Allah'ın değer verdiği ve Allah'ın kudretinin o kimsenin üstünde görüldüğü kimse olmalıdır:

Selam virdi güne İslâma mürşid
Cihân oldı münevver togdı hurşîd

Zî kudret güneş oldı emr-i Yezdân
Münevver nûrıla bir şekl-i insân (b. 1073-1075)

Hamîde idüben kaddini turdı
Selâm-ı 'izzet itdi şâhı gördi

Rivâyet eyleyenler eyle didi
Güneş şâha selâmı böyle didi

Selânullâhu ve'l-ikrâmu vallâh
Vasiyy-i Mustafâ hem **kudretullâh** (b. 1073-1077)

Muhibler çün işitdi bu kelâmı
Ki medh itdi güneş gökden imâmı (b. 1085)

Güneş bu resme çün takrîr kıldı
Kamu ashâblar tekbîr kıldı (b. 1088)

Hz. Ali, Allah'ın sıfatları ile sıfatlanmış, onun yeryüzüne tecelli ettiği en güçlü tecellisidir. O, varlığını ve gücünü yarattıkları üzerinde gösterir. Bu kimselerden biri de evvelde günaha bulaşmamış, Müslümanların ilki olan Hz. Ali'dir. Aşağıdaki beyitlerde Allah'ın müsaadesiyle Hz. Ali ile konuşan güneş, ona Allah'ın evvel, ahir, zahir ve bâtın sıfatları ile hitap etmiştir. Buna şahit olan halk, hayret denizine dalmış ve bayılmıştır:

'Alî'yi ne **'aceb medh eyledi gün**

‘Alî hod bizüm-iledür dün ü gün

Didi kim evvel ü âhir ‘Alîdür
Dahı hem bâtın u zâhir ‘Alîdür

Ki Hakdan gayrı var mı evvel âhir
Kadîm ü kâdir ü bâtın u zâhir

Bize bu müşkili yâ rahmet-i Hak
Beyân eyle işitsün cümle mutlak

V’eger-ni gey katı müşkilde kalduk
Tahayyür bahrine dalduk bayılduk

‘Alî bizcileyin âdem degül mi
Yaradan râzık-ı ‘âlem degül mi (b. 1092-1097)

Didi ol fahr-i ‘âlem epsem olun
Sözi cehlile dimen togru bilün

Ki Hallâk-ı cihânın misli yokdur
Ve illâ **kudreti âdem**de çokdur

İrişür emri her dürlü sıfâta
Muhît-i ‘âlem olmuş cümle zâta (b. 1095-1097)

Zîrâm isimli Hristiyan bir papazın Müslüman olduktan sonra tebaasının da Müslüman olması halinde Hz. Muhammed kendisine seksen deve yüklü mücevher vereceğine dair söz vermişti. Ancak tebaası ile Medine’ye dönen reis, Hz. Muhammed’in vefat ettiğini öğrenmiş ve peygamberin vermiş olduğu sözü kimse tutamamıştı. Hz. Selman vasıtasıyla Hz. Ali’ye gelen reise peygamberin verdiği bu sözü Hz. Ali kendisinin yerine getireceğini söylemiştir. Hz. Ali, Medine halkını Zıll-ı Hısâ’ya toplatmış ve orada Allah’ın kudreti adına, peygamberin vermiş olduğu söz ve müminlerin imanı hakkı için dua etmiştir. Hz. Ali’nin duası neticesinde kara taş yarılmış ve içinden mücevherle yüklü seksen kızıl deve çıkmıştır. Bu duanın

makbuliyeti Allah'ın kudreti ve peygamberin mucizesi vesilesiyle gerçekleşmiştir. Şairin inanişına göre Allah'ın kudreti ve peygamberin mucizesi ona vasî olan velinin eliyle gerçekleşebilir:

Ne var bende ki tüm çün **kudret Hudânun**
Dileyelüm ki **mu'ciz Mustafânun** (b. 1470)

Kamu cem' olalar Zıll-ı Hısâya
Nidâdur bu kelâm arz u semâya

Görelersin ki **Hakkun kudretini**
Muhammed mu'cizinün kuvvetini (b.1473-1474)

Du'âyı çünkü bünyâd itdi Haydar
Didi ey Kâdir ü Hayy u Mukaddir

Habîbün hakkı vü peymânı hakkı
Kamu mü'minlerin îmânı hakkı

Muhammed mu'cizâtın sen 'ayân it
Kara taşdan çü **kâdîrsün** revân it (b. 1516-1518)

Hiz. Ali, Hiz. Muhammed'in nurunun mucizesinin açık bir delilidir. Bundan dolayı onun yaptığı tüm fiiller Allah'ın kudretinin delilidir. Hiz. Ali'nin kerameti aslında Allah'ın kudretinin ve Hiz. Muhammed'in mucizesinin kanıtıdır:

Bunca işler kim kılupdur **kudret-i Hakdan** 'ayân
Mu'ciz-i nûr-i nebîden rûşen âyetdür 'Alî (b. 3190)

Şairin ashabın dilinden konuştuğu beyitlerde, Allah'ın kudretinin izlerinin velayet mülkünün sultanı olan Hiz. Ali'de görüldüğünü söylemiştir. Tıpkı Hiz. İsa'nın mucizelerinde olduğu gibi Hiz. Ali'nin de cansız varlıkları konuşturma ve sözleriyle ölüleri diriltme kerameti vardır. Bu kerametler Allah'ın izni ile gerçekleşmektedir. Bu kerametlerin neticesi Allah'ın gücünün görülmesidir ki Allah'ın muradı da budur:

Hakun kudretleri sende 'ayândur
Velâyet milkinün sultânı 'Alî

Cemâda dil virürsün **emr-i Yezdân**

Virür nutkun ölüye cânı Haydar (b. 3245-3246)

Velilik dört kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan dördüncüsü yaptıklarında iradesi olmayan, seçilmiş velilerdir. Yaptıkları işlerde korku ve hata yoktur. Her işi onlara yaptıran Allah'tır. Bunlar, kalplerinde Allah'ın tüm sıfatlarını görür ve bunların vücudu Allah'ın aynasıdır:

Cevâbun dinle imdi ey suhandân
Ki dört kısım üzre olur kâmil insân

Dinür bil anlara sâhib-velâyet
Kılur anlara Hak fazl ü 'inâyet (b. 3599-3600)

Budur dördünci **sâhib-kudret** ey yâr
Olur ol kul Hakun katında muhtâr

Virüpdür Hak ana ol denlü **kudret**
Yakîn ü izzet ü emrile kurbet

Hem işler işledür bu kâyinâtı
Görür kalbile her dürlü sıfâtı

Vücûdı cümle mir'ât-ı Hak olur
Oları bilmeyenler ahmak olur

Velikin ihtiyârı yok işinde

Hakun emri-yiledür cünbişinde (b. 3629-3633)

Hiz. Ali kendisinden yardım dileyen bir kimse için ona şüphelerinden uzaklaşması tavsiyesinde bulunmuş ve onun müşküllerini kolaylaştırmıştır. İşlerinde Allah'ın kudreti ile hareket eden ve ruhu peygamber nuru olan bir veli, insanların manevi rahatsızlıklarını onamada, onların dertlerine çare olmada şifa verici konumdadır. Allah'tan aldıkları güç, velayet sahibi kimselerin işledikleri fiillerinde isabetli olmalarını gerektirdiği için Hiz. Ali gibi bir şahın zor durumdaki insanlara kılavuz olması tabiidir:

Benüm rûhum **resûlün nûrudur** bil
Yakîn tanı gümânun dûr kılğıl (b. 4713)

Didi hak söyledün ey nûr-ı Yezdân
Kamu müşkillerimi eyledün âsân

‘Înâyet eyle ben miskîne yâ şâh

Ki sensin hikmeti çok **kudretullâh** (b. 4715-4716)

Hiz. Ali, müttakî kullar için yol göstericidir. Onun yol gösterici olduğunu inkâr edenler dinden çıkmıştır. Çünkü Allah onun emin olduğunu bildiği için ona hidayeti vermiştir. Bakara Suresi’nin 2. ayetinde mealen: “İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, gûnahtan sakınanlar için bir rehberdir” ifadesinde hidayete erdirenin Kur’an-ı Kerim olduğu bilinmektedir. Kur’an, Allah’tan hakkıyla sakınan kullar için hidayet edicidir. Beyitte Hiz. Ali için kullanılan “hüden li’l-müttakîn” tabirine göre onun da Allah’tan sakınan kimseler için yol gösterici olduğu anlamı vardır. Çünkü velayet ehlinin şahı olan Hiz. Ali, Kur’an’a muhalif olamaz. O; yürüyen, konuşan Kur’an’dır. Söyledikleri ve işleri Kur’an’a muhalif değildir:

Bil anı sen **hüden li’l-müttakîndür**

Ana inkâr iden merdûd-i dindir

Çü hâdî oldu Hak virdi hidâyet

Emîn-i Hakdur ol sâhib-velâyet (b. 4758-4759)

Hiz. Ali yanında bulunanlara ölüyü diriltmenin kendisinden sadır olmadığını, Hiz. Muhammed’in mucizesi ve Allah’ın kudretinin nişanı olduğunu söylemiştir:

Didi Haydar n’ola **kudret Hudânun**

Kamu **mu’ciz Muhammed Mustafânun**

Varayım dir göreyim ol ölüyi

Velî siz de bilün dinde uluyı (b. 5188-5189)

Hiz. Ali, başları kırılan hurma ağaçları ile konuşmuş ve hurma ağaçları dile gelmiştir. Bu hadiseyi gören sahabe şaşkınlık içinde kalmıştır. Hiz. Ali, hurma ağaçları ile konuşmadan önce bu kerametın Allah’ın izni ve kudreti ile gerçekleşeceğini ve Hiz. Muhammed’in mucizesi olduğunu yanındakilere beyan eder. Onun dilemesi ile her fiil gerçekleşmektedir, çünkü Allah ona kudret vermiş ve onun her dileği Allah katında kabul görmüştür:

‘Alî didi turun anda varalum

Hudânun kudretin cümle görelüm

Niyâz idüp diyelüm Hudâdan

İrişe **mu’ciz** yine **Mustafâdan** (b. 5492-5493)

Kadem basdukda bâg içine Haydar

Îşâret eyleyüp didi o server

Dürüst olun bâ-**emr-i Yezdân**

Hemân turdı ağaçlar külli yeksân (b. 5496-5497)

Zihî **kudret** ki virmiş şâha Allâh

Geçer sözi Hudâ katında hergâh (b. 5501)

Tutar emrin kamu eşyâ tamâmet

Şükür gördük yine tâze ‘alâmet (b. 5504)

3.3.1.2. Hz. Ali’nin İlminin Sınırsız Olması

Hz. Ali denince onu bilenlerin zihninde tasavvur eden en belirgin vasıflardan biri, ilim sahibi olmasıdır. Hz. Ali tüm ilimlerin zahirini ve bâtınını, eşyaların ve olayların hikmetini ve ardındaki esrarı bilen ulu bir kimsedir. İlim vasfı onun şahsiyetiyle bütünleşmiştir. Zaten “Ben ilmin şehriyim, Ali o şehrin kapısıdır” anlamına gelen hadis-i şerif, Hz. Ali’nin ne derece ilim sahibi olduğunu anlatan eserlerin tümünü havî mukaddes bir i’lâmdır. Bu i’lâm hemen her Müslüman’ın duyduğu ve hadisin muhatabının herkesçe bilindiği bir hadistir.

Fazîlet-nâme’nin birçok yerinde Hz. Ali’nin ilminin uçsuz bucaksız olduğu anlatılmıştır. İlmin şehrine girme koşulu o şehrin kapısından geçmek olduğu bilinen bir gerçekliktir. Dolayısıyla burdan anlaşılması gereken husus, Hz. Muhammed’i ve ona inen kitabı anlamamanın en güzel yolu Hz. Ali’yi anlamak ve Hz. Ali’nin yolundan gitmektir. Onun Hz. Muhammed’e vasî olması demek, onun ilmine da vâris olması demektir. Bu ilim de Allah’ın onlara lütfettiği sınırı olmayan bir ilimdir.

Eserde Hz. Ali’nin ilminin sınırının olmadığı anlatılırken; vâris-i ilm-i Muhammed, sırr-ı Hudâ, sırr-ı vahy, bahr-i hikmet, der-i ilm-i nebî, bahr-i ilm, kenz-i

velâyet, âlim-i eşyâ-yı tamâm, maden-i ilm-i kadîm, esrâr-ı nebî gibi tabirler çokça kullanılmıştır.

Hz. Ali'nin ilminin derinliği ve genişliğinin, ilminin kimseyle kıyas edilemeyecek düzeyde olduğunu, ilminin kendisine lütfedildiğinin anlatıldığı beyitler şu şekildedir:

Hz. Ali, Hz. Muhammed'in ilminin varisidir. Hz. Muhammed'in ilmini bilen kimse odur. Ayrıca Allah'ın sırlarının sadık emanetçisidir:

Vâris-i 'ilm-i Muhammed Mustafâdur Murtazâ

Hem emîn-i sâdık-ı **sırr-ı Hudâ**dur Murtazâ (b. 583)

O, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'deki vahiyleri en doğru şekilde bilen ve anlayan kimsedir. Mâverdî ve İbn Haldûn'a göre imâmet, dini koruyan ve dünyevî yönetimde nübüvvetin yerini alan bir müessesedir. Şîa'nın imâmet anlayışı, sadece dünyevî otorite yönüyle değil hem cismanî hem ruhanî yetkiler bakımından "nübüvvetin devamı" olan bir makamı ifade etmektedir (Öz; İlhan, 2000: 201). Bu tanımlardan yola çıkarak imâmet makamının sahibi, vahiy ilmini en iyi bilen kimse olmalıdır. Şaire göre buna en layık kimse Hz. Ali'dir:

Hem imâm evvel ü âhir emîn-i **sırr-ı vah(i)y**

Hâmid-i hamd-ı Hudâ sâhib-livâdur Murtazâ (b. 584)

O, ilmin ardındaki sırra vakıf olan hikmet sahibi kimsedir. Hz. Ali, lütfunu çaresizlerden esirgemez. Allah'ın kendisinden razı olduğu Ali; hikmet denizi, cömertlik ve bağışlama madenidir:

Sâyil ü bî-çârelerden olmadı lutfı dirîg

Bahr-i hikmet ma'den-i cûd u sehâdur Murtazâ (b. 587)

Hz. Ali, "Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır" manasına gelen meşhur hadisi aşağıdaki beyitte açıklamıştır. Bu ilim, kendisini yücelttiği için Müslümanlar içinde dinin direği mesabesindedir. O, peygamberin ilminin kapısıdır. Bu yönüyle dinin direği ve İslam'ın yapısıdır:

O kim **'ilm-i nebînün kapısı**dur

'Amûd-ı dîn ü İslâm yapısıdur (b. 5734)

O, ilim denizi ve velayet hazinesidir. İlminin sınırı derin ve ucu sonu bilinmeyen denize benzetilmiştir. Bu durumda o, tüm eşyaların ilmine de vakıf olmuş olur:

Ki **'ilmün bahridür** kenz-i velâyet

Kamu eşyâya 'âlimdür tamâmet (b. 6186)

O, şeriat makamının idarecisi, kadim ilimlerin mahzenidir. Hakikat yolunun kılavuzu, Allah'ın zatını ve sıfatlarını bilen biridir. O, şer'î ilimler haricinde Allah'ın zâtı ve sıfatlarını layıkıyla bilen kimsedir. Bu yönüyle insanların doğru yola sevk olmasına vesile olan bir imamdır:

Vâlî-i sadr-ı şerî'at mahzen-i **ilm-i kadîm**

Hâdî-i râh-ı hakikat mazhar-ı zât u sıfât (b. 593)

O; gizli, aşikâr, kesin ve sağlam bilginin sahibidir. Hz. Muhammed'in sırlarına vâkıftır.

Bil ki şâh-ı evliyâ **sırr-ı Muhammeddür** 'Alî

Zâhir ü bâtın yakîn mahbûb-ı Ahmeddür 'Alî (b. 613)

Hız. Ali, ilmiyle yaratılan her şeyi ihata etmiştir. Allah tüm ilmi Hız. Muhammed'e bağışlamış, evvelde ve ahirde olacak her şeyin ilmi Hız. Muhammed'e verilmiştir. Hız. Ali de peygamberin tüm ilmini bilen biridir. Çünkü peygambere vasî olacak kimse onun tüm ilmine de vâkıf olmalıdır:

Velâyet 'ilmiyle kamu halkı

İhâta eylemişdür hüsn-i hulkı

Çün ol Rezzâk-ı 'âlem **kamu 'ilmi**

'Atâ kıldı bana sabrı vü hilmi

Ki **'ilm-i evvelînün âhirine**

Resûliyem beni kıldı hazîne

Beni her 'ilme **'âlim** eyledi Hak

'Alî hep **'ilmüme 'âlim** muhakkak

Çü **'ilmün şehriyem bâbum 'Alîdür**

Emînüm hem vasîm gerçek velîdür (b. 1117-1121)

Hız. Ali geçmiş zamanda ve gelecek zamandaki tüm ilimlere sahiptir. Bu ilmin ona verdiği güç sayesinde o, Allah'ın zatına delildir.

Cümle ashâb ortasında zât-ı Hakdandır nişân

Mahzeni cümle **'ulûmun evvelîn u âhirîn** (b. 1457)

Hız. Muhammed'in vefatından altı ay evvel, onun huzuruna çıkıp Müslüman olan Hristiyan rahip kendisine tabi dört bin beş yüz kişiyi de alıp Medine'ye gelmiştir.

Ancak Hz. Muhammed'in kendisine vaadini Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman yerine getirememiştir. Hz. Ali'nin huzuruna çıkıp halini arz etmeden önce Hz. Ali'ye selam verir ve selamına kendisinin anası ve babasından başka hiç kimsenin bilmediği Zîrâm ismiyle karşılık görünce, peygamberin velisi ve iki cihanda peygamberin halifesi olduğunu anlar. Bu sırrı ancak peygambere vasî olan onun ilminin sırrını bilen biri bilebilir:

‘Arab virdi selâmın ‘izzetile
Yükündi şâh öninde hizmetile

‘Aleyk aldı vü Haydar didi Zîrâm
Safâ geldün gel otur eyle ârâm

‘Arab didi ki saddak yâ velâyet
Bu adum **bilmezidi** şâhid Allah

Kerâmet didün ey bahr-i velâyet
Senündür iki ‘âlemde hilâfet (b. 1450-1453)

Halife Hz. Ömer, düştükleri sıkıntılı durumdan Hz. Ali'nin ilmi sayesinde kurtulduklarını ifade etmiştir. Cömertlikte, vefada, akılda, hilimde ve en önemlisi ilimde kimse Hz. Ali gibi olamaz. Onun ilmine hiç kimse eremez, onun ilminin sınırları bilinmezdir. Hz. Ömer'in Hz. Ali hakkında söylediği sözlerin etkisiyle Benân isimli biri Hz. Ali'ye ilahlık isnat etmiştir. Hz. Ali Allah'ın âlemdaki gücü, nişanı, gölgesidir. Bu anlayışsız kimse Allah'ın nişanı ile kendisini ayırt edememiştir:

Senün ‘ilmüne **irmez** kimse ‘ilmi
Sehâda hem vefâda ‘aklı hilmi

Halîfe bu sözi eyleriken yâd
Benân ol demde kıldı katı feryâd

Didi yâ kavm uş ben kıldım ikrâr
‘Alîdür Râhim ü Gaffâr u Kakhâr (b. 3259-3261)

Hz. Ali, Rabb'ın âlimidir, velayet ve keramet madenidir. Hz. Ali olmuş ve olacak hadiseleri bilirdi. Yerde ve göklerde ne varsa onun sırrı Hz. Ali'ye ayandır. Geçmiş ve geleceğin sırrı Allah katındadır. Bunun ilmi ancak Allah'ın izin verdiği ve

müsaade ettiği kullara verilir. Allah geçmiş ve geleceğin ilmini Hz. Ali'ye vermiştir. Hz. Ali bu sayede olacıklardan haberdardır. Onun ilminin hududu yoktur:

‘Alî hod ‘âlim-i Rabbânî-yidi
Velâyet hem kerâmet kânı-yidi

Bilürdi olmışı vü olacağı

Ana heb ma'lûm-idi n'olacağı

Dahı yirde vü gökde her ne kim var

‘Ayânıdı ana her dürlü esrâr (b. 3547-3549)

Hız. Muhammed, kendisine indirilen Kur'an-ı Kerim'in baştan sona tefsirinin Hız. Ali'nin ilmiye bilinebileceğini söylemiştir:

Kaçan kim nâzil oldu bana Kur'ân
‘Alî tefsîr idüpdür anı yeksân (b. 6215)

3.3.1.3. Hız. Ali'nin Cömert Olması

Hız. Ali'nin ilim ve cesaret sahibi oluşu yanında en belirgin faziletlerinden birisi de lütuf sahibi olmasıdır. O Peygamberimizden sonra beşerin en cömerdidir. Maddi anlamda kısıtlı bir yaşam sürmesine rağmen ihtiyaç sahiplerine lütufta bulunması onlara yardımcı olması sebebiyle Allah'ın birçok müjdesine mazhar olmuş bir kimsedir.

Eserde Hız. Ali'nin klasik Türk edebiyatında cömertliği yönüyle sıklıkla bahsedilen Hâtem-i Tâ'î ile kıyas bile edilemeyecek derecede cömert olduğu, maddi yoksulluğuna rağmen kendisinden istenince tüm varını vermesi ve bundan dolayı İnsan Suresi'ndeki Allah'ın razı olduğu kimselerden olduğu anlatılmıştır. Yine onun Hız. İbrahim'in neslinden olması dolayısıyla onun cömertliğinin Hız. Ali'ye tevarüs ettiği ve hatta bazı beyitlerde Hız. Ali'nin Hız. İbrahim'den daha cömert olduğu da anlatılmıştır. Savaş ganimetlerinden pay almaması, onları Müslümanlara hibe etmesi ve bu yönüyle dünyadan yüz çevirmesi gibi Hız. Ali'nin lütfunun fazlalığından bahsedilmiştir.

Fazîlet-nâme'de Hız. Ali'nin cömertliğinin anlatıldığı beyitlerden bazıları şöyledir:

Hâtem-i Tayyî; Tay kabilesine mensup, cömertliği ile tanınan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lakabıdır (Pala, 2002: 210). Kendisi her ne kadar Müslüman olamamışsa da İslam dininin üstün gördüğü hasletlerden biri olan cömertliğe sahip olan Hâtem-i Tay

edebiyata da bu yönüyle konu olmuştur. Kâinat, cömertliği ile nam salmış olan Hatem-i Tay gibi insanlarla dolsa bile Hz. Ali'nin cömertliği yanında zerre olamazlar:

Zerresin itmeyeler **lutf u sehâsın** Haydarun

Hatem-i Tay gibi âdemden tolarsa kâyinât (b. 592)

Yine bu beyitte her ne kadar Hâtem-i Tâ'y'ın cömertlikte ünü yayılmışsa da, Hz. Ali cömertlikte insanların efdali olan Hz. İbrahim'in neslindendir ve cömertlik madenidir. Hz. Ali'nin alnındaki velayet nuru, Hz. Âdem'den başlayıp ondan Hz. İbrahim'e ulaşan nübüvvet nurunun devamıdır. Bu nur Abdülmuttalip'te ikiye ayrılarak biri son peygamberde nihayete eren nübüvvet nuruyken diğeri Ebu Talip üzerinden Hz. Ali'ye ulaşan velayet nurudur. Bu nur ortadayken Hâtem-i Tay'ın cömertliği Hz. Ali'nin cömertliği yanında pul mesabesindedir:

Hâtem-i Tay bir pula degmez sehâsı olsa yâd

Nesl-i İbrâhîmdür **kân-ı sehâvetdür** 'Alî (b. 3191)

Düşman komutanı Rum kayseri İlyan esir düştükten sonra kendisi ile birlikte birçok askeri de azat edilir. Ülkesine dönünce devletin ileri gelenleri, kendilerinin azat edilmesine şaşırır. Bu lütuf ve cömertliği ancak bir melek veya dev yapabilir derler. İlyan muhataplarına, onun ne bir melek ne de bir dev olduğunu, onun İbrahim peygamberin neslinden ve Muhammed peygamberin aslından biri olduğunu söyler.

Şair, bu beyitlerde Hz. Ali'nin cömert ve lütuf sahibi biri olduğunu vurgulamıştır. Hz. Ali'nin bu hasletlere sahip olması, onun ismi cömertlikle bilinen Hz. İbrahim'in neslinden olması ve tüm fakirliğe rağmen kendisinden istenince kimseyi çevirmeyip lütufta bulunan Hz. Muhammed'in aslından olması ile anlaşılabilir. Çünkü güzel hasletlere sahip peygamberler “nur” yoluyla neslinden olanlara bu hasletleri miras bırakmışlardır:

Ne kudret pehlüvândur âferîn-bâd

Senünlen bunca âdem kılmış âzâd

Yahûd câdû mıdur dîv aslı mıdur

Melek midür ya âdem nesli midür

Didi kayser ki yârân dinle hâli

Benüm hâlümden itdünüz su'âli (b. 2760-2762)

Ne câdûdur ne dîv asludur ol er

Kerâmet ehlidir bilün o server

Ki İbrâhîm Halîlün neslidür ol

Yine bilün Muhammed aslıdır ol (b. 2765)

Anun **lutf u sehâsı** şerh olunmaz

Muhammed dîni bilün tarh olunmaz (b. 2768)

Savaş mağlubiyeti olarak Müslümanlara gönderilen katarlar dolusu ganimet; zengin, yoksul, derviş, köle cahil, âlim herkese bölüştürüldü. Ganimetten sadece Hz. Muhammed ve Hz. Ali pay almadılar. Bunun sebebini şair, “dünya cefadır talibi ittir” diyerek bu iki ulu kimsenin dünyayı istemeyecekleri şeklinde izah etmiştir. Dünyaya gönül vermeyenler akıl sahibi ve yiğit kimselerdir:

Üleştürdiler ol mâlî serâser

Muhammedden ‘Alîden gayrı server

Kamuya virüp almadı olar mâl

Onat fehm eyle nedendür bu ahvâl

Ki dünyâyı kabul itmedi anlar

Ki yanlış yola hîç gitmedi anlar

Ki dünyâ cîfedür tâlibi itdür

Ana dil vermeyen ‘âkıl yigitdür (b. 2797-2800)

Allah, Kaf Dağı’ndan gelen kuşun imdadına yetişmesi için Hz. Ali’ye emretmiştir. Hz. peygamber, Hz. Ali’den kuşa merhamet edip ona ikramda bulunmasını ve Kaf Dağı’na kadar gidip kuşun müşkülünü çözmesini istemiştir:

Kerem kıl ya ‘Alî bu tayra rahm it

Yüri var bile kûh-ı Kâfa dek git

Sana emr eyledi bu işi Allâh

Seni kıldı velâyet milkine şâh (b. 3970-3971)

Hz. Ali’nin alt ettiği ejderha aman dileyip aracı olarak Hz. Ali’den kendisine lütufta bulunarak Allah’tan günahlarının bağışlanmasını dilemektedir. Çünkü Ali

keramet ehlidir. Allah katında isteklerinin çevrilmeyeceği mesajı verilerek Hz. Ali'nin cömertliği ve Allah'a yakınlığı anlatılmaya çalışılmıştır:

Du'â kıl Tanrıdan dile günâhum

Suçum bağışlaya şâyed İlâhum

Günehkâram günehkâram günehkâr

Sana canile dilden kıldum ikrâr

Meded ırgür bana suçum bağışla

Kerâmet ehlinin sen **lutfun** işle (b. 4052-4054)

Murâdun maksûdun cümle niyâzun

Geçer ben Kâdirün katında nâzun (b. 4068)

Hz. Ali binlerce yıl evvel ifritin ellerini bağlamıştır ve bu bendi çözmeye kimsenin gücü yetmemektedir. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye kerem kılmasını, ifrite ihsanda bulunarak ellerindeki bendi çözmesini istemektedir. Hz. Peygamberin sözünden çıkmayan Hz. Ali ifrite merhamet eder ve ona ihsanda bulunur:

Didi ol dem 'Alîye nûr-ı Yezdân

Kerem kıl yâ 'Alî gel eyle ihsân (b. 4358)

Hz. İbrahim kendisinden Allah yolunda bir şey dilenince bir deve verirmiş, Hz. Ali kendisinden istenince neyi var neyi yok vermektedir. Hz. Ali, sahip olduğu her şeyi Allah yolunda vermektedir.

Bu beyitlerde Hz. Ali'nin, cömertlikte ün salmış Hz. İbrahim'den daha cömert davrandığı belirtilmiştir. Müellif, mübalağa sanatına başvurarak Hz. Ali'yi cömertlikte ulü'l-azm peygamberlerden biri olan Hz. İbrahim'den daha cömert göstermiş, Hz. Ali'yi bu noktada peygamberin önüne geçirmiştir:

Dahı İbrâhime sâyıl gelürmüş

Hudâ yolına bir deve virürmüş

Bana geldükçe sâyıl olgıl âgâh

Virürem nem varısa bilür Allâh

Neye mâlikisem der-râh-ı Rahmân

Virürem **cümle mâlum** ey müsülmân (b. 4638-4640)

Hristiyanlarla yapılan bir savaş sonrası Hz. Ali, altın, gümüş, mercan, cevher gibi değerli taşlarla yüklü iki yüz deveyi, kırk cariye ve altından giyecekleri ganimet olarak alıp Hz. Muhammed’e getirmiş, bunları peygambere ve Müslümanlara armağan ettiğini söylemiştir. Hz. Muhammed ganimet malını taksim etmiş ve fakire, zengine, tüm Müslümanlara taksim etmiştir.

Savaş ganimeti bunca cariye ve değerli eşyayı armağan olarak peygambere ve ashabına hediye etmesi, Hz. Ali’nin dünya malına rağbet etmediğini, gönlüne sadece Allah ve peygamber sevgisini koyduğunun göstergesidir. Nitekim imtihan sahası olan dünyaya meyl etme, yüce peygamberin nurunu alnında taşıyan velayet ehli kimseye yaraşır bir davranış değildir. Hakiki din uluları, kalplerinden Allah’tan başka her şeyi çıkaran kimselerdir. Hz. Ali de bu vasıflara ve kemale uygun bir sultandır:

İki yüz deveyi yükletdi ol hân
Zer ü sîm ü cevâhir la’l ü mercân

Dahı kırk kul kamu zerrîn külahı
Dahı kırk câriye zülf-i siyâhı

Getürdi hazret-i şâhun önüne
Didi ey nûr-i rahmet ehl-i dîne

Benüm armaganum Mustafâya
İlet **lutf eyle** ol nûr-ı Hudâya

Buyurdi Mustafâ ol nûr-ı rahmet
Gelen mâl-ı ganâyim oldu kısmet

Kamu bahş itdiler mîr ü gedaya
Olan ashâba vü yohsula baya (b. 5234-5235)

Şair, Kur’an-ı Kerim’de “hel etâ” ile başlayan İnsan Suresi’nin “Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. Ve şöyle derler: Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, dehşetli, çetin bir günde rabbimizden korkarız”⁹ mealindeki 8, 9 ve 10.

⁹ (Kur’an Yolu Tefsiri Cilt: 5 Sayfa: 518-519) <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/insan-suresi-76/ayet-6/kuran-yolu-meali-5>

ayetlerinin Hz. Ali için nazil olduğunu ifade etmektedir. Bu ayetlere göre Hz. Ali hiçbir karşılık beklemeden sadece Allah rızası için yemek yemek istediği halde yemeğini esire, yetime ve yoksula vermiştir. Bu, elindekini ihtiyaç sahibine verme cömertliği Allah'ın kendilerini yücelttiği kullara özgüdür:

Hakkında nâzil âyet-i Kur'ânda **hel etâ**

Kılur şehâdet anuniçün cümle beyyinât

(b. 5024)

3.3.1.4. Hz. Ali'nin Cesaret ve Kahramanlığı

Fetâ sözlükte “genç, yiğit, cömert”; fütüvvet ise “gençlik, kahramanlık, cömertlik” anlamlarına gelir (Uludağ, 1996: 259). Temeli tasavvufa dayanan fütüvvet kavramı, muhteva olarak umumiyetle ilk peygamberden son peygambere kadarki büyük peygamberlerin vasıflarını kapsar. Fütüvvet kavramının belli bir teşkilatı ifade etmeye başladığı 13. yüzyıldan itibaren özellikle Ahîlik kurumu içinde yazılan fütüvvetnâmelerde bu kavramın birtakım menkıbevî rivayetlerde Hz. Ali'ye dayandırılmasına özen gösterilmiştir. Böylece fütüvvet geleneği içinde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e vâris olan ve fütüvvet anlayışını en iyi temsil eden kişi olarak telakki edilmeye başlandığı görülür. Hz. Ali'yi fütüvvet anlayışıyla alakalandırmanın Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadis (La fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ zülfekâr “Ali'den başka fetâ, zülfikârdan başka kılıç yoktur”) çok yakın bir ilgisi vardır (Ocak, 1996: 265). Kavram olarak çok üstün hasletleri muhtevî olan bu kelime, Fazîlet-nâme'de hem bu isimle hem de bu ismin kapsadığı özellikle cesaret ve kahramanlık gibi kavramlarla kullanılmıştır.

Eserde Hz. Ali'nin fütüvvet hazinesi olduğu, döneminde yaşayan büyük pehlivanları alt etmesi, kendisine verilen Müslümanları koruma görevi, savaşlardaki olağanüstü cesareti ve kahramanlıkları belirli bir olay örgüsü içinde anlatılmıştır. Özellikle kahramanlığının anlatıldığı savaş tasvirlerinde Hz. Ali mübalağa sanatı içerisinde ona olağandışı nitelikler verilerek anlatılmıştır. Daha insanlar yaratılmadan önce Hz. Ali'nin cin ve ifrit taifesinden zulüm edenleri cezalandırması ve düşman askerlerinin hemen tümünü tek başına öldürmesi gibi olaylar efsanevi anlatımlarla verilmiştir. Çoğu zaman söz konusu Hz. Ali'nin cesaret ve kahramanlığı ise, kendisine Allah tarafından bahşedilen iki uçlu kılıcı olan Zülfikar ve atı Düldül onunla beraber anılmıştır.

Hz. Ali'nin cesaret ve kahramanlığının çeşitli söz sanatları ile anlatıldığı beyitler şu şekildedir:

Aşağıdaki beyitte şair, Hz. Ali'yi ilim ve fütüvvet hazinesinin sahibi olarak tanımlamıştır. İlim ve fütüvvet kavramları değerli bir hazineye benzetilmiş, Hz. Ali de bu iki değerli hazineye sahip birine benzetilmiştir:

Hâzin-i ilm ü fütüvvet mîr-i Furkân-ı Resûl

Nûr-ı zât-ı kibriyâ disen revâdur Murtezâ (b. 585)

Amr ibn-i Ankebût adında çok güçlü bir dev vardır. Bu dev, karşısına çıkan herkesi kuvvetiyle yenmektedir. Fillere binen bu devin boyu 30 arşından fazla, kolları da 15 karıştan uzundur. Çok ağır bir gürzü vardır. Mekke'ye gelip Hz. Hamza ile dövüşüp onu yenmek istemektedir. Şehre varınca Hz. Ali ile karşılaşır ve onu küçümser. Gidip büyüklerini çağırmasını ve kendisine boyun eğmelerini emreder. Hz. Ali'nin de kendisine itaat emesini ve onu savaşlarda yanında götüreceğini söyler. Hz. Ali Amr'a diğer akrabalarından önce kendisiyle savaşmasını söyler ve onu yener:

Varıdı bir yigit ol devr içinde
Yogıdı misli Türkistân içre

Eger İrân u Tûrân milket-i Hind
Dahı Rûm u 'Arab magribile Sind (b. 707-708)

Velî kim zâlim ü câhil itidi
Hem adı 'Amr ibn-i 'Ankebûtı

İşitse nirede bir pehlüvân er
Ki rezm içinde kattâl u dilâver

Varup 'Amr anunıla ceng iderdi
Ya kul eyler ya 'ömrin teng iderdi

Dirâz-ıdı boyı otuz arışdan
Uzun-ıdı kolu on beş karışdan (b. 712-715)

Ol havlı kim yapardı hazret-i şâh
Eline aldı bir taşın ol âgâh

Atup karşudan ol mel'ûnı urdı

‘Am[ı]r gürzin o taşa karşı virdi

Yogurdu deldi gürzi dokunup taş

Tagıldı rîze rîze sanki haşhâş

Urup gögsinden arkasına çıktı

Yüzünün üstine mel’ûnı yıkdı

Yıkıluban yere indi filinden

Geleci gelmedi ayruk dilinden

Zûrıla seyr iderken bu cihânı

İmânsuz gitdi ol dem çıkdı cânı (b. 755-760)

Hiz. Muhammed peygamber olup insanları İslamiyet’e davet eder. Bir süre sonra ona inananların sayısı artar. Peygamber, Hiz. Ali’ye bu inanmış insanlardan bir kısmını Medine’ye getirme görevi verir. Hicret ederlerken Kureyş aşiretinden 3 bin kişi onların yolunu keser. Hiz. Ali bunların tamamına karşı üstün bir cesaret örneği sergileyerek onlara karşı koyar ve galip gelir:

Aluban ehl-i beyti yola girdi

‘Arab müşrikleri bu hâli gördi

Hemândem üç bin inkâr ehli kâfir

‘Alînün geldiler yolına âhır (b. 829-830)

Ol üç bin gişi-yile kavm-i şeytân

‘Alîye saçdılar odlar firâvân

Hemân bir **na’ra urdı** anda Haydar

Yüzi üstine düşdi cümle yekser (b. 834-835)

Onu gören cin taifesi onun heybetinden, onun korkusundan yerin dibine geçmiştir:

Heybetinden yire geçdi zümre-i cinnile dîv

Rahmetine irmek oldu mü’mine cümle âmâl (b. 767)

Hız. Muhammed'e gökten inen Zülfikar, Hız. Ali'ye hediye edilir. Hız. Ali, Zülfikar ile küfür ehlini kırarak ve bunların çoğu Hız. Ali'nin korkusu sebebiyle dine girecektir. Hız. Ali, kendisine Allah tarafından bahşedilen Zülfikar vasıtasıyla heybet ve savaş meydanında üstün başarılar kazanmıştır. Savaş alanı, geniş bir yer ve denize benzetilmiş, zülfikarın savaş alanında çıkardığı ses yerleri ve gökleri inleyen bir yıldırıma benzetilmiştir:

Bana Hak gönderiser zü'l-fikârı

'Alî anı kuşanup kıla yârî

'Alî küfr ehlini ol dem kırsar

Kamusı korkudan dîne giriser (b. 790-791)

İmâmü'l-müttekîn ol şâh-ı merdân

O denlü kırdı küfr ehlini ey cân (b. 865)

Salardı zü'l-fikârı şâh-ı merdân

Götürüp akarıdı gevdeyi kan

O demde **urdu bir kez na'râ** Haydar

Sadâ-ı ra'd toldı bahrile ber

Ol onun **heybeti** dutdı cihânı

İniletđi zemîn ü âsümânı (b. 867-869)

Hız. Muhammed Rum Kayserini İslam'a davet etmiş, aksi durumda üzerlerine İslam ordusunu göndererek Hakk'ın kahrına maruz kalacaklarını buyurmuştur. Bu ordunun başında tek eliyle Hayber'in kapısını koparan Ali vardır ki o sahip olduğu çift başlı Zülfikar kılıcıyla Rum diyarının tümünü harap eder. Şair, peygamberin dinine inanmayan milletler için "kahredici" bir unsur olarak Hız. Ali'yi görmektedir. Rum Kayseri'nin söyledikleriyle şair kendisini doğrulatmaktadır:

Eger inanmazısan bellü bayık

Olursun bil Hakun kahrına lâyıık

Sana gönderürem bir ulu leşker

Harâb ider tamâmet Rûmı yekser

Ki ol leşkere **sâlâr** ola Haydar
Kopardı bir elile bâb-ı Hayber

Kaçan kim sala tûg-i **zû'l-fikârı**
 İki şak ola **kıra cümle varı**

Cihân halkı anunla **başa varmaz**
 ‘Alîye bil cihânda **kimse turmaz** (b. 2430-2434)

‘Alînün cümle ‘ilmin hem kemâlin
 Cemâlin hem dahı **kahr** u **celâlin**

Kamu bilmişidik anı serâser
 ‘Alîye kimse olıma berâber (b. 2442-2443)

Kayserin Hz. Ali korkusu sonraki beyitlerde de kendisini göstermektedir:

Hele ben ana karşı varamazvan
 ‘Alî geldükde karşı turamazvan (b. 2466)

Kilisedeki papazlar Rum Kayseri İlyan'ı İslam ordusuyla savaşmaya ikna ederler. Otuz üç bin İslam askerine karşı Rum ülkesinin her bir yanından toplanmış yüz binlerce Rum askeri savaşmaya gelmiştir. Ancak Müslümanlar her ne kadar başarılı olsalar da Rum askerinin sayısının çokluğundan dolayı bîtap düşmüşlerdir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Müslümanların savaşı kaybederek yok olmaması için Allah'a dua eder ve Cebrail Hz. Muhammed'in huzuruna varıp kendilerini Hz. Ali ile tahkim edeceği müjdesini verir. Ancak Hz. Muhammed Cebrail'e, Ali Hindistan'da iken savaşa nasıl yetişebilir, der. Cebrail cevaben Sen çağır, Ali hazır, diye cevap verir. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye seslenmesi üzerine Hz. Ali yanında Kamber ile birlikte yetişip tazim ile kendisine cevap verir. Hz. Muhammed savaşın durumunu Hz. Ali'ye bildirdikten sonra Hz. Ali nara atar. Bu nara öyle bir naradır ki göklerden gelen yıldırım sesine benzer ve sanki bu nara sebebiyle dokuz gök yere dökülür. Bu sesin etkisiyle kafir ordusu korkup yenilir. Hz. Ali savaşın binlerce Rum askerini öldürür ve Rum kayserini esir alıp Hz. Muhammed'in önüne getirir.

Allah'ın Hz. Muhammed'in duasına Cebrail vasıtasıyla cevap verirken Hz. Ali'yi kurtarıcı bir aracı olarak göstermesi, Hz. Ali'nin Allah katında mümtaz biri

olduğunu gösterir. Allah'ın, Müslümanlar'ın çok kalabalık düşman karşısında bitap düştükleri anda Hz. Ali'yi olağanüstü olaylarla kurtarıcı olarak göndermesi, Hz. Ali'nin seçkin olduğunu peygambere ve ashabına göstermek istemesiyle ilgilidir. Savaş esnasında bin yıllık bir yolun bir anda tamamlanması, Hz. Ali'nin Zülfikar'ının her hamlede beş on bin düşmanı öldürmesi, Hz. Ali'nin attığı naranın yıldırım sesine benzemesi ve göklerin bu sesle çökmesi, bir yudumluk su içme zamanı içinde Hz. Ali'nin yedi yüz bin düşmanı öldürmesi gibi olması mümkün gözükmeyen olayların Allah'ın izni dahilinde ve Allah'ın sevdiği kimsenin aracılığı ile gerçekleşebilir.

Aşağıdaki beyitler, Hz. Ali'nin cesaretinin ve kahramanlığının göstergesi olduğu gibi, Müslümanların zor zamanda imdadına yetişen şefaati sahibi biri olduğunun da göstergesidir:

Didi yâ Rabb sen irişdür 'inâyet
Bunaldı cümle ashabum be-gâyet (b. 2642)

Hemândem geldi Cebreyil kâfir katı çok
'Alî hem bizümile uş bile yok (b. 2646)

'Alîyi da'vet idüben getürsün
'Alî bu kâfirün işini bitürsün

Didi yâ Cebreyil kim kanı Haydar
Ki Hindistân ilindedür o server

Ki bir yılda irişmez ana atlu
Ne denlü yürürise ol kuvvetlü (b. 2648-2650)

Didi Cibrîl ki sen çağır gelür ol
Ki Hak virmişdür ana kudreti bol (b. 2652)

Didi gel yâ 'Alî emr itdi Allâh
Hemândem didi lebbeyk kudretullah

Belinde zü'l-fikâr altında Döldül
Önünce bile Kanber ol şehe kul (b. 2654-2655)

Didi şâh yâ Habîballâh nedür hâl
Bana arz eyle nicedür bu ahvâl

Didi kim olmadın küfr ehli gâlib
Hak emri-yile olduk sana tâlib

Şükür ol Hâlîka irgürdi geldün
Kalan ahvâli hod gördün ve bildün (b. 2659-2661)

Kaçan gördi bu hâli şâh-ı merdân
Hemândem na'râ urdı şîr-i Yezdân

Sanasın ra'd çağırdı felekden
Ki 'akl u hûş kalmadı melekden

Sanaydun nüh felek yir üzre düşdi
İşidüp kâfirün bagrı dutuşdı

Ugundı düşdi atdan kayser-i Rûm
Eridi yüregi sanki yanan mûm

Kalan kâfirlerün dutmadı ili
Birinde kalmadı 'aklile bili (b. 2667-2671)

Didi kayser nedir bu na'râ eyvâh
Ki toldı o sadâdan tâk-ı dergâh (b. 2675)

Hemândem ol erenler ihtiyârı
Yapışdı çekdi ol dem zü'l-fikârı

Varup ol leşkerün üstine irdi
Bir uçdan girüben başladı kırdı

Kaçan kim **zü'l-fikâr**ı şâh salardı
Beş on bin kâfiri iki bölerdi

Bir içim suyu içince bir âdem
Yedi kez yüz bin âdem kırdı ol dem

Bu hâli gördi küfr ehli serâser
Kalanı kaçdı turmayup berâber (b. 2678-2682)

Uzadup **dest-i kudret** şâh-ı merdân
Yetişüp kayserün ardından ey cân

İrişdi kayseri kapdı atından
Bayıldı kayser ol şâh **heybetinden** (b. 2690-2691)

Getürüp kayseri şâh-ı velâyet
Resûlün önine kodı selâmet (b. 2696)

Hiz. Muhammed'in dininin cihanda kuvvetlenmesi üzerine, diğler kitap ehli rahipler bu gidişin tersine dönmesi için çare ararlar. Müslümanlar savaşta başarılı oldukları için onlarla savaşılmalıdır. Çünkü o ordunun serdarı Hiz. Ali'dir ve o tüm düşmanlar tarafından çekinilen bir savaşçıdır:

Didi dinlen benüm sözümi yârân
Bu kavmün def'i bize gayet âsân

Kılıç darbıyla bitmez bilün iş
'Alîdendür bize bu cümle teşvîş (b. 3095-3096)

Hiz. Ali, İslam dini uğruna nice güçlü ve kuvvetli kimseleri öldürmüş, onların yerine Müslüman ettiklerini koymuştur:

Nice cebbârları öldürmişem ben
Yerine ehl-i dîn toldurmuşam ben (b. 4666)

Yine Hiz. Ali iki uçlu kılıcı olan Zülfikar'ın maharetinden bahsederek, istemesi durumunda bu kılıç maharetiyle dünyada hiç kimseyi bırakmayabileceğini söylemiştir:

Benüm hod iki uçlu bir tîgum var
Dilersem komaya dünyâda deyyâr (b. 4671)

Çıkardı **zü'l-fikârı** hazret-i şâh

Havâle kıldı taga didi Allâh (b. 4964)

Çoğu zaman söz konusu Hz. Ali'nin cesaret ve kahramanlığı ise, kendisine Allah tarafından bahşedilen iki uçlu kılıcı olan Zülfikar ve atı Düldül onunla beraber anılır:

Çıkardı **zü'l-fikârı** hazret-i şâh

Salavât vir 'inâyet kıla Allâh

Hemân **Düldüli** sıçratdı vü çaldı

Ol üç başını bile iki bölđi (b. 5000-5001)

Kuşandı **zü'l-fikârın** mîr-i kevser

Binüp **Düldüle** ol merd-i gazanfer (b. 5154)

Savaş meydanının tasvirinin yapıldığı aşağıdaki beyitlerde Hz. Ali'nin kahramanlığı anlatılırken Zülfikar'ın küfür ehli üzerine salınarak yüz binlerce düşman askerini darmadağın ettiği ve Hz. Ali'nin Düldül üzerinde nara atarak müşriklere aman vermediği ifade edilmiştir:

Yedi kez **zü'l-fikârı** saldı küfr ehlinün üstine

O dem kim Ahmede karşı ki çekdi leşkeri kayser (b. 5531)

Demür Kapuda on yüz bin Tatarı târümâr itdi

Hemân bir kerre urdı na'ra ol şîr-i Hudâ Haydar (b. 5538)

Binicek **Düldüle** Haydar salıcak **zü'l-fikârı** şâh

Bin adım yir uzanurđı komazdı müşrike hiç fer (b. 5551)

Fütüvvet ve ilim hazinesi Hz. Ali'dir. Yiğitlik ve cömertliğin hazinesi Hz. Ali'nin yaptıklarıdır. O peygamberlik sırlarının madeni olduğu için fütüvvet sahibidir:

Ki sensin **mahzen-i** 'ilm ü **fütüvvet**

Senün fi'lün-durur genc-i mürüvvet (b. 5232)

Mürüvvet ma'deni sırr-ı nübüvvet

'Aliyyü'l-murtazâ **sâhib-fütüvvet** (b. 5271)

3.3.1.5. Hz. Ali'nin Şefâ'at Sahibi Olması

Sözlükte “tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek; birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak, işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek” anlamlarındaki şef kökünden türeyen şefâat, “suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme” mânasına gelir (Alıcı, 2010: 411). İslamî literatürde şefaât, yüce mertebeli kimselerin Allah’la kul arasına girip kıyamet gününde günahkâr kulun günahının affedilmesi veya makamının yükseltilmesi için vesile olma anlamına gelir (Bozkurt, 2020: 11).

Şefaât denince toplumdaki yaygın kanaatin ahirette başta peygamberler olmak üzere sahabelerin, âlimlerin ve şehitlerin sevdiklerine, yakınlarına ümmetlerine dua etmeleri neticesinde Allah’ın bu zümreden olanların dualarını kabul edip şefaât edilecek kimseleri bağışlaması olarak anlaşılmaktadır. Ancak şefaatin sadece günahları bağışlananların cennete gireceği manası yoktur. Nitekim Kur’an, hadis ve diğer kaynaklarda vesile, dua, mağfiret ve tevbe gibi kavramlar da şefaâtle ilgili kavramlardır (Bozkurt, 2020: 14). Fazîlet-nâme’de de Hz. Ali’nin, öldürmekten vazgeçtiği kimselere şefaât ettiği görülmektedir. Yine Hz. Ali’nin hidayet kılavuzu olması hasebiyle yolunu şaşırmış kimseleri hidayete ulaştırarak onların kurtulmasına vesile olması da onun bu yönüyle şefaât ettiğinin göstergesidir.

Fazîlet-nâmede Hz. Ali’nin şefaât sahibi olduğunu bildiren birçok beyit mevcuttur. Hz. Ali’nin; Hz. Muhammed’in nuruna sahip olduğu için şefaâtçi olacağı, dalalette bulunanları hidayet ettiği için şefaâtçi olduğu, canlarını bağışladığı kimselere yeniden hayat bahşettiği için şefaâtçi olduğu, ahirette susuz bekleyen cennet ehline Kevser suyu içirip onların susuzluğunu gidereceği için şefaâtçi olduğu eserde anlatılmıştır. Hz. Ali’nin şefaâtçi olduğunu anlatan beyitlerden bir kısmı şunlardır:

Mevcudat yok iken Hz. Muhammed’in nuru vardı. Bu nur ile tüm kâinat yaratılmıştır. Bu nurdan ilk insan Hz. Âdem yaratılmış ve aynı zamanda bu peygamberlik nuru Hz. Âdem’in alnına geçmiş ve silsile yoluyla Hz. Âdem’den; Hz. Şit’e, Ânûş’a, Kaynân’a, Mehlâyil’e, Ehremen’e Bânûr Uhnuha, Müteveşşilh’e, Lâmek’e Nûh’a, Sâm’a, Efraşed’e, Sâlih’e, Hud’a Amir’e, Fâlug’a, Ergûm’a, Şaru’a, Nâhûr’a, Tâyh’e, İbrâhim’e, İsmâil’e, Kaydar’a, Hamel’e, Pûştevütîrah’a Elyasa’a, Eded’e, Erre’ye, Adnân’a, Ma’ad’a, Nizâr’a, Mathar’a, İlyas’a, Müdrik’e, Huzeme’ye, Kenan’a, Nazr’a Mâlik’e, Kahr’a, Gâlib’e, Lûbiyy’e Ka’b’a Merre’ye, Temr’e, Kilâb’a, Kussa’ya, Mugayrî’ye, Abd-i Menâf’a, Hâşim’e Abdulmuttalib’e, ulaşmıştır (b. 206-230). Bu nur Abdulmuttalib’te iki nura bölünmüş, biri nübüvvet nuru diğeri velâyet

nuru olarak Abdullah ve Ebu Tâlib'e geçmiştir. Nübüvvet nuru Abdullah'tan Hz. Muhammed'e, velâyet nuru Ebû Tâlib'den Hz. Ali'ye geçmiştir. Silsile yoluyla geçen bu nur kimlerde görülmüşse bu kimseler şefâ'at etmeye layık görülmüştür. Hz. Ali de Hz. Muhammed'in ceddinin temiz soyundan gelmesi hasebiyle şefâ'at sahibi olmaya layık görülen ve bu nurun sırrına vâkıf olan kimseler arasında sayılmıştır:

Hemân dem yir ile gök cümle eşyâ
Yedi seyyâre deşt ü kûh u deryâ (b. 181)

Pes andan Âdemi halk itdi Allâh
Emîn itdi bu milke hikmetullâh (b. 183)

Kodu alnında bir nûrî emânet
O nûrun issi **sultân-ı şefa'ât**

Didi Hak Âdeme nûr-ı nübüvvet
Emânetdür sana bu mühr-i izzet

Habîbüm Mustafânun nûrıdır bu
Bu nura lâyıf idin fi'line hu (b. 185-187)

Bilürsen ger bu nûrî âdem oldun
Ki şâh-ı on sekiz bin âlem oldun

Bilen bu nûrî makbûl-i Hak oldu
Bu nûrî bilmeyenler ahmak oldu (b. 191-192)

Bu nûrun şu'lesidür cümle eşyâ
Bu nûrıla olur bînâ her a'mâ

Olar kim okudı nûrın 'alâ nûr
Cehâlet zümresinden oldılar dûr (b. 195-196)

Lakab Abdü'l-muttalibdür ana ad
Bu nakli böyle buyurmuşdur üstâd

İrişince ana nûr-ı nübüvvet
Velâyet nûrıyla dutdı kuvvet

İki bölindi andan nûr-ı tâhir
Nübüvvet hem velâyet oldu zâhir

Buyıdı âferînişdeki maksûd
Hem ol dem kıldı zâhir Hayy u ma'bûd

Nübüvvet nûrı Abdullâha irdi
Atası anı Abdullâhda gördi

Muhammed Mustafâya ol pederdür
Bu söz nakli siyerden muhtasardır

Birisi ol nûrun kim gayba gitdi
Ebû Tâlibün alnın mesken itdi

Ebû Tâlib bilinden geldi Haydar
Kim oldur fâtih-i hissîn-i Hayber (b. 231-238)

Şair, Hz. Ali'den başka sığınağı olmadığını, dolayısıyla sadece ondan yardım dileyceğini beyan eder:

Yemînî derdmendün yâ ilâhî
'Alîden özge yok **püş ü penâhı** (b. 1187)

Ebû Hasan, Hz. Ali'nin künyesidir. Hz. Ali, tarikat pirlerine yol göstericidir, hidayet sahibidir. Bu özellikleri sebebiyle insanları karanlık zindanlardan çekip alır ve onların kurtuluşuna yardımcı olur:

Sicn-i zulmetden çeküp ehl-i necâtun zümresin
Hâdî-i pîr-i tarîk sâhib-hidâyet Bü'l-Hasen (b. 602)

Hz. Ali için canını feda edenler, onun aşkının yoluna ulaşanlar ölümsüz bir hayat kazandılar. Onu candan ve gönülden sevmeyen soysuzlar ve haydutlar ise, kıyamet günü onun şefaatinde mahrum kalacaktır:

Câvidânî 'ömre irdi cânını iden fidâ

Râh-ı ‘aşkına ‘Alînün her kim oldu ittisâl

Cân u dilden sevmeyen ebter şakîler Haydarı

Şâfi’-i rûz-ı cezâdan oldu anlar infisâl (b. 768-769)

Hiz. Muhammed ashabına Hiz. Ali’nin faziletlerinden bahsederken onun cennette susuz kalmış insanlara su içireceğini belirtir:

Didi kim ol vakt kim kopa kıyâmet

Kime rahmet ola kime nedâmet (b. 1132)

Kadem basup çü firdevse gireler

‘Alîyi kamusı hâzır göreler

Ki dört ırmak var içinde gey akar

Susuzdur cümle mahlûk ana bakar (b. 1140-1141)

‘Alî içüriser kamuya suyu

Ki lutfıla keremdür cümle hûyu (b. 1143)

Hiz. Muhammed, Allah’ın nurudur, Hiz. Ali de Hiz. Muhammed’den farklı değildir. Peygamberin ailesini seven, köle de olsa zamanının Süleyman peygamberidir. Peygamberin evladı hürmetine onları seven günahkârların günahları bağışlanmış, sevmeyenler de cehenneme layık olmuştur. Hiz. Ali ve soyunu sevenlere şefaât müjdesi verilmiştir:

Muhammed Mustafâ nûr-ı Hudâdur

‘Alîyi sanma kim andan cüdâdur

Muhibb-i hânedân-ı Ahmed olan

Süleymân-ı zamândur ger gedâdur

Muhammed Mustafâyı sevmeyenün

Cehennem cânına lâayık sezâdur

Anun evlâdı nûrı hürmetine

Günâhı mücrimün cümle ‘atâdur (b. 1441-1444)

Ger bulam dersen **cehennem âteşinden sen emân**

Âl ü evlâd-ı ‘**Alîye cânunu kılğıl** fidâ (b. 1549)

Hız. Süleyman zamanında Mifrâk adındaki devin Hız. Süleyman’ın cinlerden ve perilerden oluşan büyük ordusunu yenmek üzereyken Hız. Ali ortaya çıkmış ve savaşın seyrini değiştirmiş, Mifrâk’ın da ellerini ensesine bağlayıp yok olmuştur. Bu dertten muzdarip olan devin derdine kimse çare olamamıştır. Ta ki Hız. Muhammed zamanına kadar beklemiş, ellerini bağlayan Hız. Ali, tekrar onu bu dertten kurtarmıştır. Bu olağanüstü olayın anlatıldığı beyitlerden hemen sonra Yemînî, Hız. Muhammed ile birlikte Hız. Ali gibi ulu bir kimseden yardım ve iyilik beklenilebileceğini belirtmiştir:

Şefâ’at Ahmed ü Haydardan iste

Mürüvvet sakî-i kevserden iste

Şefâ’at anlarundur kullarına

Resûl-i Hak şefî’ miskinlerine (b. 1821-1822)

Hız. Muhammed peygamberlerin sultanı ve kıyamet gününde şefaathçidir. Hız. Ali de Kevser havuzunun başında şefaath olunanlara Kevser suyunu sunan emanethçidir.

Sultân-ı enbiyâdur hem şâfi’-i kıyâmet

Anun emîni oldu **sâkî-i âb-ı kevser** (b. 2109)

Hız. Ali, cennet ehline havuz başında içecek sunandır. Bu Allah’ın cennet ehline ihsanının Hız. Ali aracılığıyla olacağının müjdesidir. Nitekim bu görev Allah’ın sevdiği kullarına ezelde ikramıdır:

Behiřt ehline **sâkî-i** ezelsin

Hakun senden irer ihsânı Haydar (b. 3249)

Şair, velayet ehlinin dört kısımdan oluştuğunu söylemektedir. Bunlardan ilki insanların yardımına koşan velilerdir. Bu veliler salih insana yardımını başka kullar vasıtasıyla gerçekleştirir:

Cevâbun dinle imdi ey suhandân

Ki dört kısım üzre olur kâmil insân

Dinür bil anlara sâhib-velâyet

Kılur anlara Hak fazl ü ‘inâyet (b. 3599-3600)

Budur evvelki kısmı dinle ey cân

Ki bir sâlih kula bir gayrı insân

Şefî' eyler anı bir hâcâtı var

Bilür ol sâlih-i Hakkıladur yâr (b. 3603-3604)

Hiz. Ali ile Selman-ı Farisî arasında geçen mülakattan sonra Hiz. Ali, Hiz. Selman ile Deşt-i Erzen'de görüştüklerini ve yaşının ondan küçük olmadığını söylemesi üzerine, Hiz. Selman ondan af diler. Ona “şefaât sultanının şahı” şeklinde hitap ederek kendisinin eksikleri olan günahkâr bir kul olduğunu söyleyip kendisini bağışlamasını diler:

Didüm ey şâh-ı **sultân-ı şefâ'at**

Ulu sensin eyâ kân-ı kerâmet

Benem eksikli kim lutf it bağışla

Günâhkâram yakîn sen lütfun işle (b. 3817-3818)

Hiz. Ali, velilerin sultanı ve tarikat ehlinin sığınağıdır. Tarikat ehli Hiz. Ali'den yardım dilemektedir. Hiz. Ali tarikat ehli için onları doğru yola ileten kılavuzdur:

Velîler zümresinün pâdişâhı

Tarîkat ehlinün **püşt ü penâhı** (b. 5388)

‘Alîdür server-i sırr-ı velâyet nûr-ı peygamber

Tarîkat ehline oldur **mu'în ü hâdî vü rehber** (b. 5526)

Hiz. Ali bu dünyada kendisini sevenlere şefaatta bulunduğu gibi, kendisi ile savaşmaya gelenleri de öldürebileceği halde onlara merhametiyle muamelede bulunarak onların canını bağışlamıştır:

Çü gördi kuldur öldürmedi anı

Şefâ'at eyledi kurtuldı cânı (b. 5474)

Hiz. Ali'nin medhinin yapıldığı beyitlerde onun kerametlerini inkâr edenlerin en uzun gün olan kıyamet gününde onun şefaâtinden mahrum kalacakları ifade edilmiştir:

İnkâr iden kerâmetine mîr-i mü'minün

Yevmü'l-mezîd içinde irişmez **şefâ'ate** (b. 5754)

3.3.1.6. Hiz. Ali'nin Medhinin Sınırının Olmaması

Hiz. Ali, İslam tarihi içinde çok müstesna bir yere sahiptir. O, hem Allah'ın hem de peygamberin kendisinden övgüyle bahsettiği biridir. Fazîlet-nâme'de onun Allah ve peygamberle olan kurbiyeti nedeniyle kendisine yapılan/yapılacak övgülerin ne

derecede olursa olsun noksan kalacağı belirtilmiştir. O, Hz. Muhammed'in vasîsi olduğu ve onun nuru kendisinde bulunduğu için her türlü övgüye mazhardır. Ancak bu övgüler mübalağa sanatının en ileri/uç noktasında olsa da yetersizdir.

Eserin ana teması Hz. Ali'nin faziletleri ve ona duyulan muhabbettir. Bu sevginin sınırının olmaması gibi onun faziletlerini anlatacak ve değerlendirecek bir ölçüt yoktur. İnsan zihninin ve idrakinin dışına çıkan bu vasıflar ona Allah tarafından verilmiş bir lütuftur.

Hz. Ali'ye yapılan övgülerin yetersiz kalacağını anlatan beyitlerden bazıları şu şekildedir:

Hz. Ali'nin vasıflarını anlatmak için kelimeler yeterli değildir. Bütün insanlar kâtip olsa da onun faziletleri ve özellikleri anlatılamaz ve yazılamaz:

Ki dil vasf itmege kâbil degüldür
Kalem tahrîrine dâhil degüldür (b. 384)

'Alînün fazlınun yokdur kıyâsı
Eger kâtib idersek cümle nâsı (b. 475)

Viremez dil senün vasfun nişânın
Virür nutkun çürümiş cisme cânın (b. 5214)

Yemînî, yeryüzü yerden göğe evrak da olsa nesnelerin Hz. Ali'nin övgüsünü yazmaya imkânları olamayacağını söyler:

Ey Yemînî Haydarun medhini bil eşyâ tamâm
Yazamazdı yerden göğe evrâk ola rûy-ı zemîn (b. 1464)

Yine yerler ve gökler kâğıt olup tüm melekler ve insanlar, mahşer gününe kadar bu kâğıda Hz. Ali'nin vasıflarını yazmak isteseler, yine de Hz. Ali'nin vasıflarını anlatamazlar. Çünkü onu anlatan kimsenin ilmi her ne kadar çoksa da onun faziletlerini anlatmanın sonu ve sınırı yoktur:

Bilürsin fazl-ı şâha yok nihâyet
Gücün yetdüğünü it rivâyet

Olursan cümle 'ilm içinde mâhir
Tamâmın diyemezsin bunun âhir

Eger kâğıd ola yirler felekler

Yazarsa cümle âdemler melekler

Tamâm olunmaya bil vasf-ı Haydar

Kitâbet itseler irince mahşer (b. 1847-1848)

Hiz. Muhammed'i hakkıyla seven Hiz. Ali'dir. Hiz. Ali'yi peygamberden ayrı görmemek gerekir, Hiz. Ali, peygamberin aslıdır. İkiisi kâinatın en üstünüdür. Onlar tüm sıfatların aynasıdır. Allah'ın sıfatlarının bu âlemdeki görüntüsüdürler. Allah'ın sıfatları en kâmil haldedir, eksiksizdir. Allah'ın sıfatlarının bu âlemdeki aynası olanların sınırsız vasıflara sahip olması gereklidir. Bu yönüyle cihanın en faziletliileri olan Hiz. Muhammed ve Hiz. Ali'nin övgüsü de sınırsızdır:

Seven oldur hakikat Mustafâyı

Cüdâ bilmeye andan Murtazâyı

Bil anlar efdalidür kâyinâtun

Olar mir'âtıdur cümle sıfâtun (b. 2998-2999)

Müminlerin emirinin savaşılardaki faziletleri şerh edilemez, ne kadar tafsilata girilse bile onun faziletlerini tam olarak anlatabilmek mümkün değildir. Yer ve gök ehli kalem ehli olsa onun faziletlerini anlatamazlar:

Emîrül-mü'minîn şâhun gazâsı fazlı şerh olmaz

Yir ü gök ehli olursa kalem ehli vü sâhib-mer (b. 5545)

Yine onun lütuflarının ve faziletlerinin hududu yoktur:

Diyelüm yine şâhun lutfunı biz

Nihâyet yok anun fazlına hergiz (b. 5697)

Şair, eserin sonlarında her ne kadar Hiz. Ali'nin faziletlerini anlatmış olsa da anlattıklarının noksan olduğunu beyan etmektedir. Kendisi gibi binlerce cin ve insan bir araya gelse, Hiz. Ali'nin üstün vasıfları bin yıl beyan edilmeye çalışılsa yine de bu vasıfların ancak binde biri anlatılabilir:

Benüm gibi hezârân-der-hezârân

Eger cem' ola cümle cinn ü insân

Beyân itmeyeler binde birin bil

Yazup ger defter iderlerse bin yıl (b. 7378-7379)

3.3.1.7. Hz. Ali'nin Doğumundan İtibaren Günaha Bulaşmamış Olması

İslam âlimleri peygamberlerin masumiyeti konusunda hemfikirken velilerin masumiyeti konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Şîa'ya göre peygamberler yanında Hz. Fâtıma ile imamlar doğumlarından itibaren küfür ve şirkten, yalan söylemekten, büyük küçük her türlü günahattan, hata, yanılma ve unutmadan masumdur. İbnü'l-Arabî, velîlerin kalplerine gelen ilham konusunda mahfuz olduklarını söylemiş dolayısıyla nebîlere has olan korunmuşluk sıfatını velîlere de atfetmektedir (Bulut, 2001: 136).

Fazîlet-nâme'de Hz. Alî'nin doğduğu andan itibaren hiçbir günaha girmediği görülmektedir. Hatta o, daha anne karnındayken peygamber tarafından eğitime tabi tutularak hakkın ne olduğunu öğrenmiştir. Fazîlet-nâme'ye göre o seçkin biridir. Dolayısıyla hata ve günahlardan beridir.

Eserin birçok yerinde Yemînî, Hz. Ali'nin daha ana rahminde Hz. Muhammed ile konuştuğunu, ondan ilahi sırlar öğrendiğini, yine Hz. Ali'nin çocukluğunda da putlara tapmadığını, İbrahim dininin aslına uygun hareket ettiğini söylemiştir.

Hz. Ali'nin günah işlemediği, kararlarında isabetli olduğu, hata ve günaha düşenleri uyardığı beyitlerden bazıları şu şekildedir:

Hz. Ali üç yaşındayken put görünce taşlamıştır. Putlara tapmamış, Hz. Muhammed'in telkinine uygun hareket etmiş ve günaha hiç bulaşmamıştır. Kendisine puta secde et diyen babası Ebû Tâlib'i de uyarmıştır:

İrişdi çünki üç yaşına Haydar
Sanemler görse taş atardı yekser

Hiç eylemezdi büte iltifâtı
Kureyş ehline bu iş geldi katı

Didiler atasına oglunu sen
Sanemlere sücûd itdürgil ahsen (b. 614-616)

Ebû Tâlib 'Aliye didi gelgil
Sanemler işigine secde kılğıl

Ki tâ bekleyeler seni kazâdan
'Alî didi utan ata Hudâdan (b. 618-619)

Ebû Tâlib, Hz. Ali'yi terbiye etmesi için Hz. Muhammed'den onu uyarmasını ister. Çünkü Hz. Ali, Hz. Muhammed'den başkasının sözünü dinlemez ve onun ekmeğinden başkasının ekmeğini yemezdi. Yemînî'ye göre dört yaşındaki bir çocuğun gelecekte peygamber olacak olan birinin terbiyesinde büyümesi onun günahsız olduğunu gösterir:

Kerem eyle 'Alîye kıl nasîhat
Ki kılmaya bunun gibi şenî'at

Senün sözünden gayri sözi dutmaz
Dahı gayrun elinden lokma yutmaz

Resûlullâh didi yâ 'ammî gey bil
Bana dirsın 'Alîye terbiyet kıl

Atasından ana rivâyet kalıpdur
Anunçün bütlerle ol kîn kılıpdur

Atası sırrı olmuş ana yoldaş
Anunçün ol sanemlere atar taş (b. 661-666)

Halîlullâh-durur anun atası
'Alînün yokdur ol işde hatâsı (b. 673)

Hz. Ali'ye hidayet, Allah katından inmiştir:

'Alîdür mahzen-i şâh-ı velâyet
Buna **Hakdan irişmişdür** hidâyet (b. 794)

3.3.1.8. Hz. Ali'yi Sevmenin Gerekliliği

Fazîlet-nâme'de Hz. Ali sevgisi mübalağa derecesindedir. Onun sevgisi, Allah ve Hz. Muhammed sevgisinden sonra gelir. Ona duyulan sevginin bir ölçüsü yoktur. Çünkü O, Hz. Muhammed'in nurundan bir parçadır ve Hz. Muhammed'den sonra onun dininin yayılmasına yardımcı olan kimsedir. Hz. Muhammed'i sevenler Hz. Ali'yi de sevmelidir. Hz. Ali'ye hakiki manada sevgi besleyenler, hal ve hareketlerinde onun yolundan gidenlerdir. O, dinin ve imanın direği, kıblesidir. Onu sevmek, ona muhabbet

duymak dinin gereğidir. İcabında onun sevgisi sebebiyle candan, serden, evlattan ve dünyevi kazançtan vazgeçilir. Çünkü Hz. Ali, peygamberin vasîsi, velâyet nurunun şahı ve Allah'ın kudretinin dünyadaki göstergesidir. Yemînî ona duyulan sevginin tasvirini farklı örnekler vererek anlatmıştır.

Cehennem ateşinden kurtulmanın yolu, Hz. Ali ve ailesini canını feda edercesine sevmektir:

Ger bulam dîrsen cehennem âteşinden sen emân

Âl ü evlâd-ı ‘Alîye cânunu kılğıl fidâ (b. 1549)

Kalbi Hz. Ali sevgisiyle dolan birisi, her iki dünyada da mutluluğa kavuşur:

Mihr-i ‘Alî kimün kim cânına kılsa ülfet

Baht u sa’âdet anun iki cihânda devlet (b. 2116)

Hz. Ali, Câbir isimli bir yiğide iki oğluyla beraber yanan bir fırına girmelerini buyurur. Hz. Ali'nin bu emrin, Hz. Muhammed'in mucizesini gerçekleştireceğini söylemesi üzerine, Câbir kendisini ve iki oğlunu bu mucize uğruna feda ederek fırına atar. Bu konuşmaları işiten bir Yahudi fırının kapağını açar ve fırının içinin cennetin en yüce bahçesine dönüştüğüne şahitlik eder. Hz. Ali'nin gösterdiği bu keramet Hz. Muhammed'in mucizesi olmasının sebebi, Hz. Ali'nin ona vasî olması ile ilgilidir. Her fiili ve söylediği her sözle Hz. Muhammed'e uygun davranmaktadır. Hz. Ali, peygamberin dünyadaki temsilcisidir:

Buyurdi ol yigide şâh-ı merdân

Gönülden ger beni seversen ey cân (b. 2906)

‘Ayâlinle girüp bu oda yangıl

Ki mu’ciz Mustafânundur inangıl (b. 2908)

Yapışdı iki oğlunun eline

Fidâ eyledi çün şâhun yolına

O kızmış furuna girdiler ol dem

Yanardı ol furun gey katı muhkem (b. 2937-2938)

İşitdi Haydarun nutkın Yahûdî

Furunun kapusına vardı turdı

Kapagın kaldurup içine bakdı
Sanurdı kim ol od anları yakdı

Yahûdî gördi furun için ol dem
Sanasın cennet-i firdevs-i a'zam (b. 2963-2965)

Hiz. Selman, Hiz. Ali'yi sevmenin iman etmek demek olduğunu Hiz. Muhammed'den işitmiştir:

İşitdi Mustafâdan çünkü Selmân
'Alîyi sevmegimiş dîn ü îmân (b. 3883)

Hiz. Ali'yi sevmeyenler, ister genç ister yaşlı olsun Firdevs cennetine ebediyyen giremez:

Her kim 'Alîyi sevmese o girmeye ebed
Firdevs içine her ne kadar olsa şeyh ü şâb (b. 5051)

Eğer bir kişi Hiz. Ali'ye muhabbet duymuyorsa bin yıl da ibadet etse ona sevap yazılmaz:

Bin yıl 'ibâdet eylesen ey müdde'î yakîn
Mihr-i 'Alîden olmasa yok cânuna sevâb (b. 5053)

Yemînî, Hiz. Ali'ye candan ve gönülden bağlı olanların mahşer günü Hiz. Peygamberin şefaatine nail olmalarını dilemektedir:

Diler kim rûz-ı mahşerde şefâ'at eyleye Ahmed
Yemînî hazret-i şâha dil ü cândan kılur ikrâr (b. 514)

Müellif, kendini Hiz. Ali'nin kulu olarak görür. Hiz. Ali'yi riyasız bir şekilde sevenler için bu sevgi, ebedî bir hayattır:

Kuldur Yemînî Haydara cânıla bî-riyâ
Mihr-i 'Alî hayât-ı ebeddür ebed ebed (b. 7257)

3.3.1.9. Hiz. Ali'yi Sevmeyenlere Lanet Edilmesinin Gerekliliği

Eserin birçok yerinde Hiz. Ali ve onun aile bireyleri, atı, kılıcı gibi unsurlar kutsallık atfedilecek derecede değer görmüştür. Dolayısıyla onun şahsına ve onun ile ilişkili olan unsurlara yapılan saygısızlık ve hoşgörüsüzlük sert bir dille eleştirilmiştir. Bu üslup, Hiz. Ali ve çocuklarının şehit edildikleri bölümlerde daha güçlü bir şekilde görülmektedir.

Eserin birçok yerinde Yezid'e olan kötücül bakış açısı çok net bir şekilde görülür. Lanet sadece Yezid'le kalmayıp onun dedesi olan Süfyan'ın atalarına da

edilmiştir. Hz. Ali ve onun ailesini sevenlerin ilk görevi, Yezid'e ve atalarına lanet etmektir, onlara lanet etmeyenler münafık, kâfir ve Yahudi gibi sıfatlarla vasıflandırılmıştır:

Kim ana la'net itmezise vâfir
Münâfıkdur Yahûdîdür ne kâfir (b. 118)

Muhibb-i âl olana farz-ı evvel
Yezîde eyleye la'net mutavvel (b. 120)

Hezârân sad hezârân sad hezârân
Yezîde la'net ez-ber-cedd-i Süfyân (b. 124)

Yezid'e kim lanet edip kin beslerse Allah o kimselerin bir hayrını bin eder:

Yezîde her kim ide bugz u la'net
Birine bin ider Hak ana rahmet (b. 123)

Şair, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin ailesini sevenlere Allah'ın rahmet etmesini, bu aileye düşman olanlara da lanet etmesini temenni eder:

Muhibb-i hanedâna rahmet eyle
'Adû-yı âl olana la'net eyle (b. 127)

Velayet şahı olan Hz. Ali'nin düşmanlarına lanet etmeyenlerin ebediyen imandan mahrum kalmaları dilenmiştir:

Kim ol şâh-ı velâyet düşmenine kılmaya la'net
İmândan tâ ebed mahrûm oluban görmeye dîdâr (b. 513)

Hz. Ali'yi sevenler mümindir, onu sevmeyenlerin dini yoktur:

'Alîyi sevmeyenün dîni olmaz
O kim mü'mindür anun kîni olmaz (b. 535)

Zülfikarın gökten indiğine inanılır. Peygamberimiz bu kılıcı Hz. Ali'ye hediye eder. Bu yüzden müellif, onun bir demirci tarafından imal edildiğini söyleyenlerin Yahudi ve münafık itler olduğu söyleyerek o kimseleri azarlamıştır:

Bana Hak gönderiser zü'l-fikârı
'Alî anı kuşanup kıla yârî (b. 790)

Hudâ gönderdi gökden zü'l-fikârı
'Alî kuşandı dîn dutdı karârı (b. 856)

Münâfıkdur Yahûdîdür sözün dinleyen ol itün

Ki diye zü'l-fikârını 'Alînün düzdi âhen-ger (b. 5549)

Hız. Ali kerem sahibidir, keramet madenidir, ona nefret besleyenler alçak kimselerdir:

Kerem ehli kerâmet ma'denidür

Ana bugz eyleyen dñn u denîdür (b. 1104)

Eğer bir kişi ahiret hayatında Allah'ın rahmetine mazhar olmak istiyorsa Hız. Ali'nin düşmanları yâd edildiğinde onlara lanet etmelidir:

Bulam derisen ey cân rahmet bekâ evinde

Kıl düşmenine şâhun yâd olduğınca la'net (b. 2117)

Hız. Ali'ye nefretle bakanlar köpeğe benzetilerek onların bağına oklar ve hançerler saplanması ve canına da yok edici zehir verilmesi temenni edilir. Adları anıldığı zaman onlara binlerce defa lanet okunması gerektiği ifade edilir. Çünkü Hız. Ali'yi sevmeyenlerin dinden nasibi yoktur:

Kalbinde ol segün kim ger ola bugz-i Haydar

Bagına tır ü hançer cânına zehr-i âfet (b. 2122)

Her kim 'Alîyi sevmez yokdur nasîbi dinde

Cânına la'net anun yâd olduğınca her bâr (b. 2133)

'Alîye her kim ider bugz u inkâr

Hezârân la'net ol zâlîme ey yâr (b. 5896)

Kalbinde Hız. Ali nefreti barındıran insanlar bilgisiz ve olgunlaşmamış kimselerdir. Bu kimseler ayrıca eşeğe benzetilmişlerdir:

Zehî nâdân zehî ebter zehî har

Ki kalbinde yir eyler bugz-i Haydar (b. 2391)

Hız. Ali ve aile bireylerine hor bakmak, onlara eziyet etmek binlerce defa lanete müstahak olmaktır. Bu kimselere merhamet edilmez. Çünkü onu sevmeyene Allah'ın da kahrı erişir:

Kim ki evlâd-ı resûli hor görüp cevritdise

Sad hezârân la'net ol mel'ûna gelsün dâyimâ (b. 2381)

Hezârân la'net ey mü'min Müsülmân

Cefâ idenlere evlâda ey cân (b. 2390)

‘Alîyi hor idene itme rahmet
Sezâdur hor idüben eyle la’net (b. 6152)

Hemîşe düşmenine Murtazânun
İrişsün la’neti kahrı Hudânun (b. 7241)

Hariciler adlı grupta yer alanlara beddua edilir, onlara Allah da lanet etmiştir:

Kamu ervâh-ı mü’mîn râhat ola
Hâricîye Hudâdan la’net ola (b. 2868)

Hiz. Ali’yi inkâr edenlerin cehennem çukuruna layık oldukları söylenip bu kimselerin derde düşmeleri temenni edilmiştir. Onu inkâr edenler münafık ve murdar hayvana benzetilmiştir:

‘Alîye şekk iden murdâra la’net
Tamâmet zümre-i inkâra la’net (b. 5014)

Olur mı senden özge hiç cüvânmerd
Sana inkâr idene ugrasun derd (b. 5707)

Ana inkâr iden olur münâfık
Mu’ayyen vâdi gayyâ ana lâyük (b. 5839)

Hiz. Ali’yi gönülden sevmeyenler köpek ve domuzdan daha kötüdür:

Her kim ‘Alîyi cân u gönülden ki sevmeye
İtten tonuzdan ol kötü kemter degül dime (b. 5020)

Hiz. Ali’ye gönülden nefret besleyenler, sinek gibidir. Bu kimseler, dinden dönmüş bir eşeğe, hayâsı olmayan dinsiz köpeğe benzerler. Bu kimselerin soyu kesiktir ve bu kimseler lanetlenmişlerdir:

Ne mülhid har megesdür ol segî bî-dîn hayâsız kim
‘Alîye bugz ide gönlinde zî mel’ûn zihî ebter (b. 5447)

Kalbinde Hiz. Ali için zerre sevgi izi olmayan insanların babası şeytana annesi de vesvese veren şeytana benzetilmiştir:

Kimün kim kalbine kılmaz eser hubb-ı ‘Alî zerre
Peder şeytândur ol dîve yakîn vesvâs ana mâder (b. 5557)

Şair, “Der Medh-i İmâm” adlı şiirde, Hiz. Ali ve ailesinin vefatına sebep olan kimseleri köpeğe benzetererek bu kimselere sabah akşam lanet ettiğini söyler:

Eyler Yemînî şâm u seher la'net ol sege
Ki kînile âl-i Haydarı saldı siyâsete (b. 5758)

Muaviye'nin oğlu Yezid'in annesinin hamileliği ve onun dünyaya gelmesi nefret ile anlatılır. Yezid'in annesi münafık olarak adlandırılmıştır. Din ve adaleti bilmeyen Yezid de köpeğe benzetilmiştir:

O toksan altı yaşında halâyık
Hemân hâmile oldu ol münâfık (b. 6502)

İrûben vaz'-ı hamli togdı ol it
Adı anıldugınca bin la'net it

Yezîd urdılar ol dem anun adın
Ki ol bulmadı hergiz dîn dâdın (b. 6505-6506)

Hariciler adlı grup Hz. Ali'ye kin besleyerek Hz. Ali'nin karşısında yer alır. Bunların her iki dünyada mutlu olmamaları temenni edilir:

Ol bî-edeb havâric kim dutdı Haydara kîn
Dünyâ vü âhiretde irmeye hîç kâma (b. 6595)

Hz. Ali'nin düşmanına lanet edenlere Allah'ın merhamet edeceği belirtilir:

'Alînün düşmenine her ki la'net
Kılursa Hak idiser ana rahmet (b. 6912)

'Amr ibn 'Âs, Hz. Ali'ye ve ailesine kin ve hased beslemektedir. Tüm insanların bu kişiye ve bu kimseye itaat edenlere ve bu kimseyi sevenlere lanet etmeleri uygundur. Hatta bu kimsenin her uzvuna lanet etmelidir. Beyitlerde ona beslenen kin ileri düzeydedir:

Kim ana dirleridi 'Amr ibn 'Âs
Revâdur ana la'net ide hep nâs

O denlü düşmen-idi hânedâna
Hased eylerdi o şâh-ı cihâna (b. 6965-6966)

Anun etbâ'ına âline la'net
Dahı cânına a'mâline la'net

Muhibbine yakın dostına la'net

Etine kanına postına la'net (b. 6969-6970)

Hz. Ali'yi şehit eden kişinin adı Abdullah bin Mülcem'dir. Bu kişi de diğer lanet edilenler arasına dâhil olmuştur. Kendisi bir köpeğe benzetilmiş, lanetlenmiştir. Bu kişi, köpeğe benzeyen Yezid'in yardımcısıdır. Hz. Ali'yi şehid eden bu kimse dinini dünyası için satan merduttur:

İmâm-ı sâniye didi ol ahmak
Ol ibn-i Mülcem ol mel'ûn-ı mutlak (b. 6988)

O dînin dünyeye satan münâfık
O Hakkun la'neti kahrına lâyık (b. 6995)

Yahûdîler itinden kötü murdar
O mülhidler emîri ehl-i zünnâr

O cândan destgîri seg Yezîdün
Murâdın virici kavm-i Merîdün

Hezârân la'net ol merdûda her dem
Ki la'net itmeye ol ite muhkem (b. 7015-7017)

İdüp 'Amr-ıla 'ahdi anda muhkem
O mel'ûn ol münâfık ibn-i Mülcem (b. 7042)

Eserin sonlarında Süfyan ailesine ve bu aileye ait olan her şeye kin ve nefret ifadeleri gözler önüne serilir:

Benî Süfyâna kim itmezse la'net
İki 'âlemde merdûd u muhannet

Anun mürşidi irşâdına la'net
Abâ ecdâdınun adına la'net

Dahı tertîb ü erkânına la'net
Yakın dostlarınınun cânına la'net

Atına itine mâlına la'net

Likâsına vü a'mâline la'net

Mükedder şekline yüzine la'net

Haka egri bakan gözine la'net

'Ayâline vü dâmâdına la'net

Ezelden külli bünyâdına la'net (b. 7321-7326)

Eserin sonuna doğru şair, Allah'a dua edip eksik yönlerinin mazur görülmesini isterken Hz. Ali'ye kötü gözle bakanlara lanet etmeye devam eder. Bu kimseler dinin dünyaya değişmiştir. Bu kimselerin Allah'ın rahmetinden uzak kalmaları temenni edilir:

Îlâhî sen bizi anlardan itme

Dînin dünyâyâ satanlardan itme (b. 7359)

'Alî âline hor bakana la'net

Ba'id ola Hudâdan ana rahmet (b. 7387)

Dutalar nazm eksüğünü ma'zûr

Umaram ehl-i nâci zümre-i hûr (b. 7402)

3.3.1.10. Hz. Ali ve Hz. Muhammed Arasındaki Yakınlık

Hz. Ali ve Hz. Muhammed arasındaki yakınlık, her şeyden evvel ikisinin bir nurdan yaratılması ve bundan dolayı Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'e vasî olması ile alakalıdır. Fazîlet-nâme'de Hz. Ali ile Hz. Muhammed bir görülmüştür. Hiçbir şey yaratılmadan evvel ikisinin nurunun yaratıldığı ve bu nurun Hz. Muhammed ve Hz. Ali yaratıldıktan sonra tekrar onların alnında karar kıldığı yazılıdır. Yine Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in vasîsi olduğu inancı sebebiyle Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali, imamet ve velayetin sahibidir. Bunlar göz önünde bulundurularak Hz. Ali'nin Hz. Muhammed ile olan yakınlığı beyitlerde sıkça işlenmiştir. Bu beyitlerden bir kısmı şöyledir:

Annesi Fâtımâ, Hz. Ali'ye hamile iken evlerine gelen müşriklerden dolayı Hz. Ali, anne karnında rahatsızlık duyardı. Hz. Muhammed, evlerini şerefendirip onun sesini anne karnında işitince selamını alıp deprenir ve Hz. Muhammed'in eli annesinin karnı üzerine gelince sakinleşirdi. Annesi, Hz. Ali'nin kendi karnında zikr ettiğini ve Hz. Muhammed'e salavat getirdiğini duyardı:

Kaçan evlerine bir kimse gelse
Eger ol gişi müşriklerden olsa

Anası kalkıp idemezdi izzet
Ağırlanurdu hamli zihî kudret

Kaçan gelse emîn-i her dü-‘âlem
Muhammed Mustafâ ol nûr-ı hâtem

Kohusın alıp iderdi beşâret
Kılurdu ana karnında şetâret (b. 325-328)

Resûlullâhın işidüp kelâmın
Ana karnında alurdu **selâmın**

O denlü deprenürdi pür-velâyet
Ki Fatmâ Hatuna kalmazdı tâkat

Mübârek elin ol peygamber-i hak
Korıdı karnının üstine mutlak

Pes andan sonra sâkin olurıdı
Resûlün elidür çün bilüridi (b. 330-333)

Anası halvetinde fikr iderdi
Ki oğlu karnı içre zikr iderdi

Anası itdügince Hakka tâ’at
Virürdi Ahmede Haydar salavât (b. 336-337)

Yine Benî Abbas, Hz. Muhammed daha Hz. Ali anne karnındayken onunla konuşup ona birtakım sırları öğrettiğini rivayet etmiştir. Çünkü ezelden ebede Hz. Ali Hz. Muhammed’e yardımcı, Hz. Muhammed Hz. Ali’ye rehber olacaktır:

Benî ‘Abbâs bunu böyle buyurdu
‘Alînin anası kaçan uyurdu

Resûlullâha ol ma’lûm olurdu
‘Alîyle gelüp sohbet kılurdu

‘Alîye söyleşürdi cümle râzı
Gelürdi ana karnından âvâzı (b.344-346)

Ol er kim anamun hamlinde vardur
Ezelden âhıra ol bana yârdur (b. 358)

O sâ’at yâ ‘Alî didükde Ahmed
Didi lebbeyk gözüm nûrî Muhammed

Cemî’-i enbiyânın serverisin
Velâyet zümresinün rehberisin (b. 373-374)

Hiz. Ali dünyaya geldikten sonra, peygamberimiz kendisine gaipden bir bilgi geldiğini söyler ve bebeği kucağına alır. Ağzına dilini sokar ve bir emzik gibi onu besler.¹⁰ Daha sonra ona vereceği ismin kutsal kitaplarda da geçtiğini annesine söyler:

Didi hâtifden irdi şimdi âvâz
Bana gâybden irdi keşf idüp râz (b. 406)

Mübârek dilini peygamber-i Hak
‘Alînün agzına sokdı muhakkak

‘Alî emdi mübârek dilin ol dem
Hakikat ol gıdâdan toydı muhkem (b. 416-417)

Didi peygamber ana bunun adı
Konulmuş dört kitâb içinde yâdı

¹⁰ Bu olay, Fuzûlî’nin Hadîkatü’s Süedâ adlı eserindeki Hiz. Ali ile ilgili bölümde de anlatılır.

İliyâ okur adın ehl-i Tevrît
Zebûr içinde Bîriyâdur işit

Beriyyâdur adı ber-lafz-ı İncîl
‘Aliyyâ geliser Kur’ânda gey bil (b. 422-424)

Eserin birçok yerinde Hz. Muhammed ve Hz. Ali arasındaki yakınlığa ve muhabbete vurgu yapılır. Hz. Muhammed, Hz. Ali’yi kardeş olarak görmüştür:

Habîb-i hazret-i Hak gibi server
Dimişdür hazret-i şâha bürâder (b. 546)

Hz. Ali, evliyaların şahı, Hz. Muhammed’in sırdaşı ve sevgilisi, İlahi sırlara vâkıftır:

Bil ki şâh-ı evliyâ sırr-ı Muhammeddür ‘Alî
Zâhir ü bâtın yakîn mahbûb-ı Ahmeddür ‘Alî (b. 600)

O şâh-ı evliyâ sultân-ı merdân
O mahbûb-ı nebî ol sırr-ı Yezdân (b. 4834)

Hz. Muhammed, Kâbe putlardan temizleneceği zaman, “Lât” ve “İzz” adlı putların yıkılması görevini Hz. Ali’ye verir. Hz. Ali peygamberimizin sırtına çıkar ve görevini yerine getirdikten sonra onun elini öper:

İşidicek ‘Alî işbu kelâmı
Dutup emri ol evlâdun imâmı

Resûlün yagrını üstüne çıkıdı
Koparup Lât ü ‘İzzî çekdi yıkıdı

İnüp öpdî elini Mustafânun
Muhammed öpdî alnın Murtazânun (b. 910-912)

Hz. Muhammed’in “Ben ilmin şehriyim, bu şehrin kapısı Ali’dir” hadisine¹¹ atıfta bulunarak kendisine ulaşmanın koşulunun Hz. Ali’ye uymak olduğunu söylemiştir:

Çü ‘ilmün şehriyem bâbum ‘Alîdür
Emînüm hem vasîm gerçek velîdür (b. 1121)

¹¹ Ayrıntılı bilgi için Seyit AVCI’nın “Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır” Hadisi Üzerine adlı makalesine bakılabilir.

Ahret âleminde şefaât dağıtanlar Hz. Muhammed ve Hz. Ali olacaktır:

Şefâ'at Ahmed ü Haydardan iste
Mürüvvet sâkî-i kevserden iste (b. 1821)

Şair, peygamberlik makamının sona ermesiyle velilik makamının devreye girdiğini ifade eder. Bu makamın başlangıcı da Hz. Ali olarak görülür:

Nebî devr-i ezelde Âdem oldu
İkincide Muhammed hâtem oldu

Muhammed yirine kâyim makâmı
Velâyet kodı Hak ey nîknâmî

İkinci karn kim devr-i velâyet
Velâyet ehlinündür çün imâmet (b. 2028-2030)

Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi birbirinden ayrı görenlerin diğer dünyada Allah'ın tecellisini görmemeleri temenni edilir. Hz. Muhammed'i gerçekten sevenler, onu Hz. Ali'den ayrı görmezler. Yolunu şaşırırlar, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'yi birbirinden ayrı görürler:

Kim Mustafâdan ayru gördise Murtazâyı
Yarın bekâ evinde görmeye gözi dîdâr (b. 2139)

Seven oldur hakikat Mustafâyı
Cüdâ bilmeye andan Murtazâyı (b. 2998)

Kim ayru bilse Ahmedden 'Alîyi
Yakîn bil gendüzün bilmez o gümrâh (b. 4001)

Her kim 'Alîyi Ahmed-i muhtârdan ayıra
Bildî anı bu halk-ı cihân münkir-imiş (b. 5035)

Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi sevmek lezzetlidir. Ayrıca onları sevmek, iman etmek demektir:

Ki ol lezzet Muhammed Mustafânun
Anun sevgüsüdür hem Murtazânun

İkisin sevmeg-imiş dîn ü î mân

Hakikat birdür anlar ey Müsülmân (b. 2150-2151)

Hz. Muhammed, kendisine ve Hz. Ali'ye bağlanmayanların inkâr edenlerden olacağını söyler:

Resûl-i Hak didi itmeyen ikrâr
‘Alîye hem bana ol ider inkâr

Bana inkâr iden gişi bil ey yâr
Haka inkâr ider ol ehl-i zünnâr

İdenler şek idüp inkâr şâha
Hemân inkâr iderlermiş ilâha (b. 2834-2836)

Hz. Muhammed miraca giderken Cebail bir yerden sonra ilerlemez. Peygamberimiz yalnız başına yürür ve Allah'ın zatının nuru tecelli eder. O sırada orada başka birini görür. Gördüğü kişi Hz. Ali'dir:

Tecellî eyledüm ol nûr-ı zâtı
Ziyâdan fark olunmazdı sıfâtı

Hakıla söyleşürken ben nihânî
Turur gördüm orada bir cüvânı (b. 3845-3846)

Çü bakdum dikkat idüben yüzine
‘Alî-yimiş nazar kıldum gözine (b. 3849)

Allah kâinat yaratılmadan evvel kendi nurunu bazı kişilerle paylaşmıştır. İlk olarak bu nur peygamberimize verilmiştir. Bu kişilerden bir diğeri de Hz. Ali'dir:

İkinci nûr kim ismi ‘Alîdür
Velâyet menba'ı nûr-ı velîdür

Yedi kat yiri andan yaradup Hak
‘Alî nûrından oldu yir muhakkak (b. 3875-3876)

Peygamberimiz kendisinin Hz. Ali ile bir olduğunu söylemiştir. Allah onları aynı nurdan yaratmıştır:

Bana nezr eyle ol oğlan benümdür
Etümdendür eti kanı kanumdur (b. 301)

Cismün cismümden ü kanun kanumdan
Etün etümden ü cânun cânumdan (b. 1194)

İkimüz bir nûrdan halkuz didi hayru'l-beşer
Kim anun şânına münzeldür bu Kur'ân-ı mübîn (b. 1463)

Çünkü bir nûrdan yaratdı ol Kerîm ü zü'l-Celâl
Ya'nî kim nûr-ı Muhammeddür 'Alî şîr-i Hudâ (b. 1548)

Biri sultân-ı dîn şâh-ı şefâ'at
Biri mîr-i velâyet 'izzetullâh (b. 4002)

'Alî benven 'Alî benden 'ibâret
'Alînün hakkıdur nûr-ı emânet (b. 4378)

“Der Medh-i İmâm” adlı şiirlerde nakarat şeklinde tekrar eden ifadeler vardır.
Bu ifadelerde Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye salavat getirilir:

'Alînün bu kerâmâtın işitdün rûşen âyâtın
Eger mü'min-isen cândan salavât eylegil tekrâr (b. 508)

Rûz-ı ezelde hemdem-i nûr-ı ziyâ 'Alî
Bilindi cümle 'âleme şîr-i Hudâ 'Alî

Oldı emîn-i nûr-ı nebî Mustafâ 'Alî
Sallü 'alâ Muhammed sallü 'alâ 'Alî (b. 4389-4390)

Hiz. Ali bir gün hastalanmıştır. Eşi Hiz. Fatma'dan Hiz. Muhammed'e gidip kendisine ilaç getirmesini ister. Peygamberimiz, bir hekim bulur ve ondan bir ilaç yapmasını ister. Hekim kendisinin Hiz. Ali'nin evine gitmekten çekindiğini belirtmesi üzerine Hiz. Muhammed, hekime ilacı kendisinin içeceğini söyler. Hiz. Muhammed ilacı içer ve sanki ilacı Hiz. Ali içmiş gibi sıhhat bulur, iyileşir:

Resûlullâh hekîme didi üstâd
'Îlâcun kıl bana dînile ol şâd

Bana olan 'ilâc irer 'Alîye
İrer sıhhat o dîn ehli velîye

Salup başını ol üstâd-ı hâzık
Didi dost dostı sevmek böyle lâıyk

‘İlâc idüp resûle virdi şerbet
Sebeb oldı ‘Alîye buldı sıhhat

Tabîb idüp ‘ilâcın turdı gitdi
‘Alî andan şifâ bulmış işitdi (b. 5298-5302)

Nasıl ki Hz. Muhammed insanların ve cinlerin peygamberi ise Hz. Ali de dinde insanların ve cinlerin lideridir:

Zihî kutb-ı zamândur cinne inse
Olur mı buncılayın şey’de kimse (b. 5502)

Kendisi peygamberimizin bir devamı gibi görülür. Eserin birçok yerinde “canı canımdır” gibi ifadeler de mevcuttur:

Vasiyy-i Ahmede kankı münâfık bakdıysa hor
Revâdur ana bir demde hezârân la’net-i dâver (b. 5548)

Vezîrüm kardaşumdur hem vasîmdür
Tarîk-i dîn içinde vârisimdür (b. 6173)

Hz. Muhammed, Hz. Ali’nin Allah’ın velisi olduğunu söyler. Onu inkâr edenin yeri cehennemdeki bir kuyudur:

Resûlullâh didi kim bellü mutlak
Veliyy-i Hak-durur Haydar muhakkak

Ana inkâr iden olur münâfık
Mu’ayyen vâdi gayyâ ana lâıyk (b. 5838-5839)

Hz. Muhammed’in ve Hz. Ali’nin birbirinden ayrı görülmemesi gerektiği ifade edilir. Bu şekilde davrananlar şeytan gibi küçük düşürülür:

Muhammedden ‘Alîyi eyleyen dûr
Olur şeytân gibi merdûd u makhûr (b. 5958)

Peygamberimiz vefat etmeden evvelki son haccında, Cebraıl yanına gelir ve ona kendisinden sonra imamlık vazifesini Hz. Ali’ye vermesini tembih eder. Peygamberimiz devesinin palanını minber yapıp üstüne çıkar. Çeşitli konularda sahabelere öğüt verir.

Ardından Hz. Ali'yi de yanına alır ve bir gömlek giyerler. O sırada vücutları bile bir an birleşir ve sonra ayrılır:

Didi bilün yakîn ehl-i İslâm
Bu 'ammum oğludur bilün 'Alî nâm

Vasîm hem kardaşum hem güyegümdür
Bunun on iki nesli dayagumdur (b. 6105-6106)

Bunı böyle buyurdi çün peyember
Didi gel gönlegüm içine Haydar (b. 6116)

Resulün gönlegi içine girdi
İkisi bir yakadan baş çıkardı (b. 6122)

Ki ya'nî yâ 'Alî etün etümden
Kanun kanumdan u cânun cânumdan

Dahı cismün benüm cismümden oldı
Vücûdun 'izzeti ismümden oldı (b. 6124-6125)

Çıkargıl gönlegi ey nûr-ı Yezdân
Görelüm cümle görsün ehl-i îmân (b. 6130)

Görürler gevde bir olmuş iki ser
İnanmayan buna merdûd u ebter (b. 6132)

Yine gönlek içine çekdi başı
Dükensün münkirin 'ömri vü yaşı

Çıkardı gönlegi yine Muhammed
Ki vahdet göstere Haydarla Ahmed

Görürler baş bir olmuş ikidür ten
Görenler didiler sercümle ahsen (b. 6135-6137)

Çıkardı gönlegi mahbûb-ı rahmân
Nebî vü hem velî olmuşdı yeksân

Görüp ashâbı peygamber serâser
Didiler cümlesi Allâhu ekber (b. 6141-6142)

Hiz. Muhammed sahabelerden bazı isteklerde bulunurken kurtuluş gününde rahata ermek için Hiz. Ali'ye asi olunmaması gerektiğini ifade eder. Allah'tan da Hiz. Ali'ye yardımcı olanların korunmasını talep eder:

Bulalum dîrsenüz rûz-ı halâsı
'Alînün olmanuz emrine 'âsî (b. 6212)

'Alîye idene yârdum Îlâhî
Sen ana yârdum idüp ol penâhı (b. 6151)

Hiz. Muhammed vefat etmeden önceki hutbesinde, kendisiyle Hiz. Ali'nin bir bütün olduğunu sahabelere anlatır:

Bunı seven beni sever muhakkak
Gazab iden bana bugz ide mutlak

Buna dost olanun ben dostı olam
Kıyâmetde şefâ'at ana kılâm (b. 6174-6175)

'Alîle ceng iden benümle eyler
'Alîyi sevmeyenler beni n'eyler

'Alîye irişen bana irişdi
Hisâbsuz cennet ehline karışdı

Bunun kavli benüm kavlüm tamâmet
Bunun emri benüm emrüm nihâyet

Bunun kızın benüm kızum bilünüz
Kamunuz 'izzeti buna kılunuz

Bunun oğlu benüm oglum-durur hem

Hayırlu halk-durur vallâhu a'lem (b. 6177-6181)

H. Muhammed, H. Ali'nin mezarını ziyarete gidenlere her adım için bir hac sevabı yazılacağını ve İblis'in imanlarına musallat olamayacağını belirtir:

Vefât itdükde 'ammum oğlu Haydar

Mezârı olısar nûrıla enver

Mezârın kim varup kılsa ziyâret

İmânın itmeye iblîs gâret

Her adımına bir hac yazısar Hak

Sevâbı hacc-ı ekber tek muhakkak (b. 6237-6239)

3.3.1.11. H. Ali ve Diğer Peygamberler Arasındaki Yakınlık

Fazîlet-nâme'de H. Ali'nin faziletleri anlatılırken onun diğer peygamberlerden daha üstün vasıflara sahip olduğu belirtilmiştir. H. Ali başta ulü'l-azm olarak bilinen H. İbrahim, H. Nuh, H. Musa ve H. İsa, sonrasında diğer peygamberlerle kıyaslanmıştır. Bu kıyaslamaların birçoğunda H. Ali, diğer peygamberlerden üstün görülmüştür. Onların gösterdikleri mucizelerin daha büyüğünü H. Ali keramet olarak göstermiştir. Bu mukayeselerin yanı sıra H. Ali'nin fiziksel olarak da diğer peygamberlerin toplamı olduğu ifade edilmiştir. Tüm bu kıyaslamalardan H. Ali'nin üstün çıkmasının sebebi, onun H. Muhammed ile aynı nurdan yaratılması ve H. Ali'nin H. Muhammed'e vasî olmasıdır. H. Ali'nin diğer peygamberlerle olan mukayesesinin anlatıldığı beyitler şu şekildedir:

H. Musa'ya inananlar onun mucizevi bir esasının olduğunu söylerler. Bunun üzerine H. Ali de elindeki sopayı yere bırakır ve sopa ejderhaya dönüşür:

Didi evvel Mûsâyîler ki yâ şâh

Mûsâya bir 'asâ virmişdi Allâh

Bıraksa ejder olurdu elinden

Saçardı odlar agzından dilinden (b. 3172-3173)

Elindeki bilün sapın çıkardı

Kamu mahlûk ayag üzre bakardı

Yire saldukda sapı şâh-ı merdân

Bi-emr-i Hak olur bir ulu su'bân (b. 3175-3176)

Hiz. İbrahim'e inananlar, onu ateşin yakmadığını söylerler. Hiz. Ali de, daha önce bir yerde biriktirdiği hurma ağaçlarının artıklarını yakar ve ateşin içine girer. Ağaçların tamamı yandıktan sonra Hiz. Ali hiçbir zarar görmeden oradan çıkar ve onu görenler şehadet getirip iman ederler:

Ol od gülzâr-ı gül oldu Halîle

Bize göster bedel işbu delile (b. 3197)

Anun hâşâk u hârına od urdı

Girüp Haydar ol od içre oturdı (b. 3199)

Irakdan bakarıdı halk o nâra

Gelemezdi biri yakın kenâra

Kaçan yandı ol od tamâmet

Ziyân irmedi şâha kerâmet

Hemân İbrâhimîler kıldı ikrâr

Şehâdet getirüp tekrâr-be-tekrâr (b. 3201-3203)

Hiz. Davud'a inananlar, onun demiri elinde mum gibi işlediğini söylerler. Bunun üzerine Hiz. Ali elindeki kazmanın demirini çıkarır ve ona zırh olmasını emreder. Demir, bir savaş elbisesine dönüşür:

Didiler yâ 'Alî Dâvudun âhen

Elinde mûm olurıdı mu'ayyen (b. 3206)

O beli başınun üstine kodı

Hemândem ism-i Allâhı okudı

İşâret eyledi iki elile

Zirih ol didi söyledi dilile

Hemândem bir zirih oldu ol âhen

Görenler didiler sercümle ahsen (b. 3216-3218)

Hiz. İsa'ya inananlar, onun ölüleri dirilttiğini söylerler. Bunun üzerine Hiz. Ali, 250 yıl önce vefat etmiş olan Habîr adında birini diriltir:

O dem 'İsâyiler didi ki ey şâh
'İsâya gey kerâmet virmiş Allâh

Du'â itse ölüye dirilürdi
Hemândem cismine cân virilürdi (b. 3221-3222)

Varup anun mezârı üzre Haydar
Ayagıla depüp didi o behter

Didügi gibi **kum** bi-izn-i Allâh
Didi lebbeyk o meşhed issi yâ şâh

Turu geldi yerinden şekl-i insân
Götürüp barmagın getürdi î mân

Dilin açup revân kıldı şehâdet
Muhammed dînine idün itâ'at

İşâret kıldı ol dem yine Haydar
Makâmına irişdi yine ol er

Sanasın meşhedi açılmamışdı
Yabana topragı saçılmamışdı (b. 3234-3239)

Hiz. Ali, bir bölümde Hiz. İsa'nın tenasüh yoluyla devamı gibi görülür:

Ki 'İsâ mu'cizâtı-yıla zâhir
Oluban yine göge çıkdı âhır

Özin bildürdi yine gayba vardı
'Alî şeklinde yine geldi irdi (b. 3313-3314)

Allah, çeşitli olaylar karşısında Hiz. Ali'ye nasıl davranması gerektiğini hissettirir:

Ne kılâm n'eyleyem buna ilâhî
Ki sensin kamunun püşt ü penâhı

Niyâz idüp çü Haydar eyledi nâz
Hemân hâtıfden irişdi bir âvâz

Didi kim yâ 'Alî andan elün çek
Dimesünler anun sözine gerçek (b. 3297-3299)

Niyâzını tamâm idince Haydar
Nidâ işitdi gâybden o server

İrüp kalbine ilhâm-ı ilâhî
Didi hâline ko ol pür-günâhı (b. 3531-3532)

Habîb adlı birisi Hz. Ali'nin yanına gelir ve ondan diğer peygamberler hakkında bilgi ister. Kendisine bazı sorular sorar. Hz. Ali onların meziyetlerini över ve kendi yeteneklerini de ardından ekler. Hz. Âdem cennetteyken buğdaydan yememesi için uyarılmıştır; fakat o bu emri dinlemeyip buğdayı yemiş ve dünyaya gönderilmiştir. Hz. Ali ise bu ilk emri uygulamış ve buğday yememiştir:

Koyıcak Âdemi uçmaga ol Hak
Anunla 'ahd kılmışdı hemrâh

Dıraht-ı bugdaya varmaya yakın
Didi İblîsden kim katı sakın (b. 4571-4572)

Uyuban nefsine bugdayı yidi
Hitâb idüp ana Hak böyle didi

Ki yâ Âdem kanı 'ahdile peymân
Revâ mı sıya 'ahdın kâmil insân (b. 4575-4576)

Helâl itdi bana bugdayı Allâh
Gözetdüm evvel emri olgıl âgâh

Yimedüm bugdayı ‘ömrümde hergiz

Bilür Hak hem dahı siz de bilürsiz (b. 4579-4580)

Hz. Nuh, 950 yıl yaşamış ve kavmini imana davet etmiştir; fakat kavmi ona asi olmuştur. Ayrıca oğullarından biri de asi olanlara katılıp helak olmuştur. Hz. Ali ise kendisine başvuranları geri çevirmemiştir. Ayrıca oğulları dine hizmet edip cennetin sultanları olmuştur:

Tokuz yüz elli yıl Nûh itdi da’vet

İdüp öz kavmine ‘arz-ı nübüvvet

İnanmayuban ol kavm oldı ‘âsî

Du’â kılmış Haka ol Tanrı hâsı (b. 4587-4588)

Benüm hod bu zamânda cümle kâfir

Helâküm isteyüp geldükçe zâhir

Murâdın virüp ana gönderürem

Yahûd îmân u dîne dönderürem (b. 4592-4593)

Dahı Nûhun bir oğlu kâfir oldı

Katılup kâfire tûfândan öldi

Benüm var iki oglum dürr-i envâr

Ki yokdur anlara benzeye deyyâr

Cüvân-ı cennetün sultânlarıdır

Şehîdler leşkerinün hanlarıdır (b. 4597-4599)

Hz. Salih kavmine mucize göstermek için bir kayayı yarmış ve içerisinden bir deve çıkarmıştır. Hz. Ali ise Allah’ın yardımıyla bir kayanın içinden seksen deve çıkarmıştır:

Niyâz itdi Hudâya Sâlih ol dem

Yüzin sürdi tazarru’ kıldı muhkem

Kabûl itdi du’âsın Hak Te’âlâ

Murâdın virdi bir tagdan o mevlâ

İki yarıldı tag ol dem serinden
Ki çıkdı bir deve ara yerinden (b. 4607-4609)

Kabûl itdi du'âmı hayy u kâdir
Bakardı cümle mahlûk anda hâzır

Cevâhir yüklü seksen deveyi Hak
Bana bir kara taştan virdi mutlak (b. 4615-4616)

Hz. İbrahim, kendi iradesi dışında mancınıkla ateşe atılmıştır ve ateş, Allah tarafından bir gül bahçesi hâline gelmiştir. Hz. Ali ise kendi isteğiyle mancınıkla fırlatılmış ve Karîza adlı kaleyi fethetmiştir:

Halîli ihtiyârsuz dutdı Nemrûd
Anun kasdına yakdı gey ulu od

Koyuban mancınika anı atdı
Halîle odı Hak gülzâr itdi

Benüm hod ihtiyârum-ıla gey bil
Karîza kal'ası (ki) oldur selâsil

Koyup mancınika özümü atdum
Hudâ ismini ol dem yâd itdüm (b. 4632-4635)

Hz. İbrahim kapısına gelen dilenci için bir kurban vermiş, o ise her şeyini vereceğini ifade etmiştir:

Dahı İbrâhime sâyil gelürmiş
Hudâ yolına bir deve virürmiş

Bana geldükçe sâyil olgıl âgâh
Virürem nem varısa bilür Allâh (b. 4638-4639)

Hz. Eyüb sıkıntılar içerisinde iken sabır göstermiştir; fakat bu sabır 7 yıl sürmüştür. Hz. Ali ise 24 yıl boyunca gözlerinden dolayı acı çekmiştir:

Velî Eyyûb 'ömrinde yedi yıl
Cefâ çekdi hemân ancak yakîn bil

Sekizinci yıl içinde halâsı
Bulupdur sıhhati ol Tanrı hâsı

Yigirmi dört yıl oldı ben tamâmet
Ki göz agrısını çekdüm be-gâyet (b. 4644-4646)

Hız. Musa esasını yere atarken korkmuştur. O ise birçok savaşa girmiş, fakat hiçbir zaman içine korku düşmemiştir:

Hatarlu yire Mûsâ bir kez irdi
Görüp sihri özüne korku virdi

Hatarlu yire ben çok ugramışam
Nice dîvler yüregın togramışam (b. 4664-4665)

Nice câdûların boynını urdum
Nice müşriklerin boynını burdum

Benüm görmedüğüm yir kalmamışdur
Dahı gönlüme korku gelmemişdür (b. 4667-4668)

Hız. Musa'ya mucize olarak bir asa verilmiştir, Hız. Ali'ye de birçok şeyi halleden bir kılıç verilmiştir:

Dahı Mûsâ ne itdise mu'ayyen
'Asâyıla kılupdur bil mübeyyen

Helâk itdüğünü anunla itdi
Benî İsrâyili hem aldı gitdi

Benüm hod iki uçlu bir tîgum var
Dilersem komaya dünyâda deyyâr

Helâk ideydi hep halk-ı cihânı
Furât u Dicle teg akıda kanı (b. 4669-4672)

Hız. İsa'nın annesi Meryem, İsa doğmadan evvel mescidin dışına çıkmıştır. O ise Kâbe'nin içerisinde doğmuştur:

Hudâdan Meryeme emr oldu böyle
Ki hamlün vaz'ını çık taşra eyle

İşidüp emri Meryem örü turdı
'İsâyı taşrada varup togurdu

Benüm anam Harem içine girdi
Beni Ka'benün içinde togurdu (b. 4681-4683)

Hiz. İsa hayattayken ölüleri diriltmiş, âmâ olanların gözlerini iyileştirmiştir. Hz. Ali ise buna benzer şeyleri hayattayken yapmıştır, ayrıca öldükten sonra da mezarını ziyaret edenlere şifa dağıtacaktır:

Dahı 'İsâ kaçan du'â kılurdu
Sin içinde ölüler dirilürdi

Kılurdu gözsüzün gözlerini sag
Yaşarurdu du'âsından kuru bag (b. 4684-4685)

Cihânı terk idüben gıtdüğüm çağ
Fenâ milki koyup terk itdüğüm çağ

Mezârum üstine nûrlar saçıla
Nice gözsüzlerün gözi açıla

Nice kötürüm âdemler yürüye
Mezârum üzre hikmetler türüye (b. 4691-4693)

Peygamberimiz Hz. Ali'nin fiziksel özelliklerini anlatırken onun kendisinden önce gelen peygamberlere benzetilerek yaratıldığını ifade eder:

Başın Âdem başı gibi yaratdı
Yüzün Nûhun yüzi gibi dürütdi (b. 6158)

Şu'aybun burnı gibi kıldı burnın
Mûsânun batnı gibi kıldı karnın

Yûsufun alnı tek yaratdı alnın

Dahı Şît agzı gibi kıldı agzın

Dizinden aşaga incigin ol Hak
Süleymân incigi tek kıldı mutlak

Nice yassıdı İshâkun tabanı
‘Alînün ayagında görün anı

Benüm gözüm gibi kıldı gözini
Sözüm gibi fasîh itdi sözünü

Benüm ismüm çü hatm-i enbiyâdur
‘Alînün nesli hatm-i evliyâdur (b. 6158-6164)

3.3.1.12. Hz. Ali İle Cebrail Arasındaki Yakınlık

Cebrail, Allah’tan aldığı mesajları peygamberlere ulaştıran melektir. Melekler içinde en üstün dört melekten biridir. Hz. Ali, yaratılmadan nuru yaratılmıştır. Onun nuru peygamberin nuru ile aynı nurdandır. Bu özelliğinden dolayı Allah, meleklerin büyüklerinden olan Cebrail’i Hz. Ali’ye talebe kılmıştır. Hz. Ali’nin nuru, Cebrail’e nasihatte bulunmuştur. Ona üstatlık etmiştir. Eser içinde Cebrail, Hz. Ali’nin kendisine üstat olması sebebiyle izzet sahibi olduğunu ifade etmiştir. Âlemler yaratılmadan evvel Hz. Ali’nin nuru, Cebrail’e yol gösterici olmuştur. Bundan dolayı Cebrail Hz. Ali’ye hürmet etmiş ve Hz. Ali’nin üstünlüklerinin bilinmesini istemiştir.

Hz. Muhammed bir gün Medine şehrindeyken Cebrail onun yanına gelir. Onun meclisinde Hz. Ali’yi görür. Ona sırtını dönmeyip hürmet gösterir ve onu övmeye başlar. Bu hürmetin sebebini soran peygambere Cebrail şu cevabı verir: Ben göklerde otuz bin sene asılı kalmışken, Hz. Ali bana yol gösterip beni bu sıkıntıdan kurtardı, der. Hz. Muhammed bu durumun kendisi için de sır olduğunu bundan yeni haberdar olduğunu söyler. Yemînî bu olayı anlatarak Hz. Ali’nin Allah katındaki değerinin anlaşılmasını istemektedir:

Dahı döndermedi arka ‘Alîye
Gey ulu hürmet itdi ol velîye (b. 1924)

Çü Cebrâyil işitdi bu kelâmı

Didi ey cümle mürseller imâmı

‘Alîdür bil bana üstâd-ı evvel
Tamâmın dirsem olur söz mutavvel

Er oldur ide üstâdın ‘izzet
Sebeb üstâd olur insâna hürmet (b. 1939-1941)

Allah henüz dünyayı ve diğer varlıkları yaratmadan melekleri yaratmıştır. Cebrail de otuz bin yıl boyunca boşlukta uçmuştur. Bir gün çok yorulduğu için Allah’a dua etmiş ve karşısına içinde yarısı yeşil ışık ve yarısı beyaz ışık olan bir kubbe çıkmıştır. Yeşil olan nur Hz. Muhammed’in nuru, beyaz olan nur Hz. Ali’nin nurudur. Hz. Ali’nin nuru burada Cebrail’e bazı nasihatlerde bulunmuştur:

Otuz bin yıl dahı uçdum tamâmet
Havâ-yıdı ki yogıdı nihâyet (b. 1970)

Asılmış kubbe ortasında kandîl
İçi toptolu nûrıdı yakîn bil

Yarısı yaşıldı yarısı ak
İşit sözümi ey sultân-ı âfâk (b. 1979-1980)

Bu yaşıl nûr Muhammed Mustafânun
Nûrıdur bilgil o sıdk u safânun

Benümdür işbu ak nûr kim ‘Alîyem
Resûlün ibn-i ‘ammi hem velîyem

Yüri menzile var hayretde kalma
Seni halk ideni bil gâfil olma (b. 1986-1988)

Cebraîl mürşidinin Hz. Ali olduğunu ve ondan feyiz aldığını dile getiriyor:

Kamu mürsellere elçi ben oldum
Çün evvel pendi ben Haydardan aldum

Çü mürşidüm ezel nûr-ı ‘Alîdür

Benüm üstâdum uşda bu velîdür (b. 2001-2002)

Cebrail insanlar için tehlike oluşturan ejderhayı öldürmesini Hz. Ali'den istiyor:

Diyicek bu sözi Cebrâyil ol dem

Buyurdi şâha ol dem nûr-ı makdem

Kerem kıl yâ 'Alî bu tayra rahm it

Yüri var bile kûh-ı Kâfa dek git (b. 3969-3970)

Hemân şâh ejdehâ üstine irdi

Bakuban ejdehâ çün şâhı gördi (b. 3985)

'Alî ol dem urur bir ulu na'ra

Sanasın ra'd doldı berr ü bahre (b. 3988)

Bir gün Hz. Ali sabah namazı için camiye gitmektedir. Önünde yürüyen yaşlı bir adama hürmet gösterdiği için önüne geçmek istemez. Bundan dolayı mescide geç kalıp namazı cemaatle kılamayacaktır. Ancak Allah Cebrail'e emreder ve Cebrail kanatlarını güneşin önüne getirerek doğmasını engeller. Böylece Hz. Ali sabah namazını cemaatle kılmayı kaçırmamış olur:

O pîre kılıcak bu 'izzeti şâh

O dem emr itdi Cebrâyile Allâh

Kanadunla iriş tut şemsi tursun

'Alî varup namâz-ı subha irsün

Ki Haydar bir pîre eyledi 'izzet

Benümdür hikmet ü emrile kudret (b. 4455-4457)

Hayber Kalesi'nin fethi sırasında Hz. Ali elleriyle iki kapıyı tutar. Bu esnada ayakları da yerden kesilir. Bu olayı gören sahabeler, bunun nasıl olduğunu Hz. Muhammed'den sorarlar. O da bu olayda Cebrail'in ona yardım ettiğini söyler. Ayrıca diğer meleklerin de Hz. Ali'nin hizmetine girmek istediğini belirtir:

'Alî kudret eliyilen kim ol dem

Dutarken ol iki kapuyı muhkem (b. 5712)

Didi peygamber ashâbına bilün

Kanadı üzre kodı Cebreyilün (b. 5717)

‘Alînün hizmetine hep melekler
İrişmege diler Hakdan dilekler (b. 5724)

3.3.2. Hz. Ali’nin İçinde Bulunduğu Olağanüstü Olaylar

Fazîlet-nâme’de Hz. Ali ile ilgili çok fazla sayıda olağanüstü olay mevcuttur. Bu olağanüstü olaylar, ana karnındayken başlayıp vefatına kadar devam etmektedir. Hatta onun daha vücuden yaratılmadan evvel nuru ile ilgili de pek çok olağanüstü durum mevcuttur. Bu olağanüstü durumlardan bazıları şu şekildedir:

Hz. Ali’nin annesi putlara tapmayı bırakmış, Allah’a yönelmiştir. Hz. Ali’ye üç-dört aylık hamile iken Kâbe’ye gitmiş ve eskiden olduğu gibi içinden putlara secde etmek geçmiştir. Ama henüz anne karnında olan Hz. Ali, bu durumdan hoşnut olmamış ve annesini uyarmıştır:

Kaçan kim hamli üç dört aya irdi
O hatun bir nice ahvâli gördi

Ne dem kim Ka’beye ‘azm itse varsa
Haremnden içerü kasd itse girse

Dilerdi kim büte secde ideydi
Niyâz eyleyüben kalkup giderdi

Hemân karnındagı oğlan tururdu
İki elini bögrine ururdu

Komazdı büte kılmaga sücûdı
Bilüridi o hatunun vücûdı (b. 319-323)

Peygamberimiz Hz. Ali’nin evine gidip onlara selam verdiği vakit, Hz. Ali, anne karnından onun selamını alır:

Resûlullâhun işidüp kelâmın
Ana karnından alurdu selâmın (b. 330)

Hz. Ali’nin babasının alnında nur olduğuna ve bu nurun dünyaya gelecek olan bebeğe geçeceğine inanılır:

O nur kim ‘ammum alnın kıldı mesken
Benüm alnum nûrındandır bil ahsen

Togan oglana nakl iderse ol nûr
İki ‘âlemde oldun yâ ana hûr (b. 299-300)

Peygamberimiz anne karnındaki Hz. Ali ile konuşmak ister. Annesine de korkmamasını söyler. Peygamberimizi duyan bebek, dile gelir ve onun diğer peygamberlerin lideri olduğunu tasdik eder. Bunu duyan babası da çok şaşırır:

O sa’at yâ ‘Alî didükde Ahmed
Didi lebbeyk gözüm nuri Muhammed

Cemî’-i enbiyânun serverisin
Velâyet zümresinün rehberisin (b. 372-373)

Ebû Tâlib işidüp oğlu sözün
Resûlün ayagina sürdi yüzün (b. 381)

Hz. Ali Kâbe’nin içerisinde dünyaya geldiği zaman secde etmiş, putlar feryat etmeye başlamışlardır. Annesi de doğum yapan bir kadının çektiği sıkıntıları çekmemiştir:

İki elin iki gözine dutmuş
Yedi a’zâsı-yıla secde etmiş (b. 391)

Sanemler cümlesi feryâd kıldı
Yüzi üzre kamu düşdi yıkıldı (b. 393)

Anası bakdı kaldı şöyle hayrân
Ki gendüden ne su geldi ne hod kan (b. 395)

Magrût Câdû adında peygamberimize düşmanlık eden biri vardır. Bu kişi Hz. Ali’nin doğumunun kendileri için tehlikeli olacağını düşünür ve gidip bir sihirbazdan yardım ister. Sihirbaz bir ejderhaya dönüşür ve Hz. Ali’nin bulunduğu yere gelir. Beşikte yatıyor olmasına rağmen Hz. Ali bu ejderhayı öldürür:

Hemândem okudı bir sihr ü efsûn
Bir ulu ejdehâ-şekl oldı mel’ûn (b. 496)

Beşikde yatmışıdı hazret-i şâh
Anası otururdu olgıl âgâh (b. 500)

Açuban agzını kasd itdi ejder
Beşikdeyken elin çıkardı Haydar

İki çenesini karvadı dutdı
Çeküp ayırdı agzın iki yırttı

İrince kuyruğuna degin ey cân
İki şak itdi anı şâh-ı merdân

O dem virdi la'în cân ber cehennem
'Alînün ugrayup darbına ol dem (b. 502-505)

Hiz. Ali, Hiz. Muhammed'in kucağında Kâbe'ye gider. Orada Ebu Cehil ve arkadaşları vardır. Hiz. Muhammed, kucağındaki bebeğin bir pehlivan gibi olduğunu söyler. Bunu duyanlar, Hiz. Ali'yi küçümserler. Bunun üzerine beşikten doğrulan bebek, Ebu Cehil'e bir tokat atar ve Ebu Cehil yaralanarak bayılır:

Uzadup şâh kolın irgürdi pençe
La'îne urdı bir muhkem tapanca

Yıkıldı yüzünün üstine düşdi
Dagıldı 'aklı vü bagrı dutışdı (b. 567-568)

Resûle itmedi ol mel'ûn ikrâr
Ebû Cehl oldu adı ehl-i inkâr (b. 573)

Hiz. Muhammed'e risalet erişince insanları İslamiyet'e davet eder. Bir süre sonra ona inananların sayısı artar. Hiz. Muhammed, Hiz. Ali'ye bu inanmış insanlardan bir kısmını Medine'ye getirme görevi verir. Hicret ederlerken Kureyş aşireti üyesi 3 bin kişi onların yolunu keser. Hiz. Ali bunların tamamına galip gelir:

Aluban ehl-i beyti yola girdi
'Arab müşrikleri bu hâli gördi

Hemândem üç bin inkâr ehli kâfir

‘Alînün geldiler yolına âhır (b. 829-830)

Ol üç bin gişi-yile kavm-i şeytân

‘Alîye saçdılar odlar firâvân

Hemân bir na’ra urdı anda Haydar

Yüzi üstine düşdi cümle yekser (b. 834-835)

Götürdi ehl-i beyti bî-melâmet

Medîneye irişdürdi selâmet

Resûl ehlini gördi oldı gey şâd

Mübârek gönli gamdan oldı âzâd (b. 839-840)

Câbir-i Ensârî adında bir kişinin naklettiğine göre, Hz. Muhammed bir gün mihrapta otururken Cebrail gelir. Allah’ın kendisine bir emir verdiğini, insanlara gidip Hz. Ali’nin faziletlerini anlatmasını istediğini belirtir. Hz. Ali toplanan kalabalığın önüne çıkar. Bu topluluğun içinde kendisine inanmayanlar da vardır. Peygamberimiz Hz. Ali’nin güneşe selam vermesini ister. Güneş onun selamını aldıktan sonra dile gelir ve konuşur. Bunu görenler bu olaya çok şaşırır:

Selam virdi güne İslâma mürşid

Cihân oldı münevver togdı hurşîd

Zî kudret güneş oldı emr-i Yezdân

Münevver nûrıla bir şekli insân (b. 1073-1074)

Sana yüz bin selâm u yüz bin ikrâm

Emîn-i enbiyâ ismün ‘Âlî nâm (b. 1078)

Veliyullâhsın ey şîr-i Yezdân

Ki sensin pehlüvan-ı merd-i meydân (b. 1082)

Muhibler çün işitdi bu kelâmı

Ki medh itdi güneş gökden imâmı (b. 1085)

Güneş bu resme çün takrîr kıldı

Kamu ashâblar tekbîr kıldı (b. 1088)

Zîrâm adındaki bir Hristiyan reisi Müslüman olmaya karar verir ve Hz. Muhammed'in yanına gelir. Peygamberimiz onun Müslüman olması halinde kendisine 80 deve vereceğini vaat eder. Bununla ilgili de ona bir senet verir. Zîrâm kendi kavmine İslamiyet ile ilgili bilgi verdikten sonra onları razı eder. Aradan 6 ay geçer ve kavmiyle beraber Medine'ye gelirler; fakat peygamberimiz vefat etmiştir. Zîrâm kendisine vaat edilen hediyeleri almak için sırasıyla halifeler Ebubekir, Ömer ve Osman ile görüşür. Hiçbiri vaat edilen develeri veremez. En sonunda Hz. Ali'nin yanına gelirler ve Hz. Ali kendisine verilecek develeri, Zıll-ı Hısâ adlı bir kayayı yararlanarak meydana çıkarır:

Didi peygamber ana kim ey gişi

Eger sen başarursan işbu işi

Sana seksen deve müjde vireyim

Murâdun her ne-yise irgüreyim (b. 1305-1306)

Bu sözi böyle didi fahr-i 'âlem

Eline virdi hüccet didi âdem (b. 1309)

İrişdiler ki göründi Medîne

Ki gireler kamu î mân u dîne (b. 1329)

Arada altı ay geçmişidi hem

Muhammed dünyeden göçmişidi hem (b. 1333)

Varup öpdî ayagını imâmün

Ne olur hâli dinle nîknâmün (b. 1454)

Hasen Hulk-ı Rızâyâ didi şâh gel

Bu elümdeki kamçıyı ele al (b. 1522)

Îmâma çünki şâh kamçıyı virdi

Bi-hükm-i şâh imâm ol tâşı urdı (b. 1524)

İçinden çıkdı seksen deve mutlak
Velâyet gör ne gösterdi muhakkak (b. 1530)

Kamunun karnı ag u gözi kara
Tüyi kızıl mu'ayyen âşikâre

Çü gördi cümle halkun çoğı azı
Bir ugurdan kılup şükr ü niyâzı

Salavât virdiler cümle tamâmet
Didiler saddak ey şâh-ı velâyet (b. 1532-1534)

Hız. Süleyman zamanında Mifrâk ve Ânûş adında iki dev yaşamaktadır. Hız. Süleyman'ın cinlerden ve perilerden oluşan büyük ordusunu birkaç defa yenmişlerdir. Hız. Süleyman'ın katıldığı son savaşta durum kötüye giderken Hız. Ali ortaya çıkmış ve bu devlerden Ânûş'u öldürmüştür. Mifrâk'ın da ellerini ensesine bağlayıp yok olmuştur. Bu dertten muzdarip olan devin derdine kimse çare olamamıştır. Ona Hız. Muhammed zamanına kadar beklemesini söylemişlerdir. Nitekim dev, Hız. Muhammed zamanına ulaşmış ve onun ellerini bağlayan Hız. Ali, tekrar onu bu dertten kurtarmıştır:

Ki nâgâh kopdı bir ulu görüldi
Bilimüz şaşdı 'aklımuz ırıldı (b. 1743)

Pes andan döndi kardaşımı çaldı
Başını gevdesinden iki böldi

Benüm hem ellerüm karvadı dutdı
Saçumdan enseme bağladı gitdi (b. 1748-1749)

Gelüp şâhun önine çökdi dizin
Tazarru' kıldı yire urdı yüzün

İşâret kıldı dîvün bendine şâh
Çözüldi bendi dîvün olgıl âgâh

Gelüp düşdi resûlün ayagina

Şehâdet eyledi îmân u dîne (b. 1799-1801)

Hayber Kalesi'nin fethinde Hz. Ali büyük kahramanlık göstermiştir. Bu savaşta bir eliyle kale kapısını yerinden sökmüştür. Bu savaş, onun insanlar arasındaki kıymetini artırmıştır:

Ki ol leşkere sâlâr ola Haydar
Kopardı bir elile bâb-ı Hayber (b. 2432)

Cihân halkı anunla başa varmaz
'Alîye bil cihânda kimse turmaz (b. 2434)

İslam ordusu Halep şehrine yakın bir yerde Rum Kayseri ile savaş halindedir. Ancak savaşın seyri kötüye gitmektedir. Hz. Muhammed bir tepeye çıkar ve o sırada Hindistan'da bulunan Hz. Ali'yi çağırır. Hz. Ali belinde kılıcıyla ve atına binmiş bir şekilde anında oraya gelir:

Didi Cibril Hak itdi selâmı
Bu resme size gönderdi peyâmı

'Alîyi da'vet idüben getürsin
'Alî bu kâfirün işin bitürsin (b. 2647-2648)

Meger bir kum depe varıdı anda
Çıkup üstine Ahmed ol zamânda

Didi gel yâ 'Alî emr itdi Allâh
Hemândem didi lebbeyk kudretullâh

Belinde zü'l-fikâr altında Düldül
Önünce bile Kanber ol şehe kul

Hemân şâh ol depe üzre bulundu
'Alîyi gör nice erdür bilindi (b. 2653-2656)

Savaş meydanında Hz. Ali, sahip olduğu kılıç ile çok kısa sürede birçok kişiyi ortadan kaldırmıştır:

Kaçan kim zü'l-fikârı şâh salardı
Beş on bin kâfir iki bölerdi

Bir içim suyu içince bir âdem

Yedi kez yüz bin âdem kırdı ol dem (b. 2680-2681)

Hz. Ali aynı anda birden fazla yerde olabilmektedir:

Nusayra maşrabayı sundı ol er

Nazar kıldı Nusayr gördi ki Haydar

‘Alîdür su viren gendüye bildi

Biraz fıkı eyledi ‘aklı tagıldı

Didi ben taşra koyup şâhı geldüm

Ne hâldür bu ki yine bunda buldum (b. 3387-3389)

Benân adında bir kişi Hz. Ali’nin Tanrı olduğunu iddia eder. Bunun üzerine Hz. Ali onu öldürür. Daha sonra Allah’ın kudretiyle tekrar diriltir:

Halîfe bu sözi eyleriken yâd

Benân ol demde kıldı katı feryâd

Didi yâ kavm uş ben kıldum ikrâr

‘Alîdür râhim ü gaffâr u kakhâr

Yakîn bildüm ‘Alîyi kim Hudâdur

Bu yaratmış eger şâh u gedâdur (b. 3259-3261)

Du’â eyledi ol demde yine şâh

Benâna virdi cânın kâdir Allâh

Hayât irdi Benâna yine ol dem

Yine feryâd idüp çağırdı muhkem (b. 3285-3286)

Hz. Ali’ye Tanrı diyen bir kişi, Hz. Ali tarafından öldürölüp tekrar diriltir:

Du’âsın Hak kabûl itdi ‘Alînün

Vasiyy-i Ahmedün gerçek velînün

Bi-emr-i zü’l-celâl ü ‘izz-i Yezdân

Nusayrun cismine irdi yine cân (b. 3492-3493)

Hız. Ali'nin gaybı da bileceği, her türlü sırrın onda aşikâr olduğu belirtilir:

‘Alî hod ‘âlim-i rabbânî-yidi
Velâyet hem kerâmet kânı-yıdı

Bilürdi olmışı vü olacağı
Ana hep ma'lûm-ıdı n'olacağı

Dahı yirde vü gökde her ne kim var
‘Ayânıdı ana her dürlü esrâr (b. 3547-3549)

Selmân-ı Fârsî, Allah'a inandığı için babası tarafından Deşt-i Erzen adlı bir yere gönderilerek cezalandırılır. Burada suyun içinde mahsur kalan Selmân, Allah'a onu kurtarması için dua eder. Hız. Ali onu kurtarmaya gelir, daha sonra kaybolur:

Denedüm ol eri başdan tamâma
Kızıl geyerdi başında ‘imâme (b. 3766)

O dem kim çeşme-sâra irmişidüm
Biraz nesrîn benefşe dirmişidüm

İrişdüm ol cüvânun ileyine
O çiçek destesin sundum eline (b. 3771-3772)

Hemândem gâyb oldu anı gördüm
Biraz dem aradum yeldüm yügürdüm

Dahı andan göremedüm nişânı
Dimedüm kimseye ben bu beyânı

Bu sırrı eyledüm gönlümde pinhân
İrişdürince tâ bu deme Rahmân (b. 3780-3782)

Allah'ın nurunun bir kısmı Hız. Ali'de tecelli etmiştir. Yeryüzü de bu nurdan oluşmuştur. Dolayısıyla “Toprağın Babası” lakabı da kendisine bu sebepten verilmiştir:

Yedi kat yiri andan yaradup Hak
‘Alî nûrından oldu yir muhakkak

Anunçün Bü't-türâb oldu ana ad
Bu resme kıldı bu mülki Hak âbâd (b. 3876-3877)

Niçün didiler ana yakîn ad Ebü't-türâb
Zâhir hakikat oldu ki sâhib-zemîn imiş (b. 5033)

750 yıldır aynı yerde yaşayan bir kuş olan Murg-ı Kâfi, bir gün peygamberimizin yaşadığı yere gelir. Vücudu mescide sığmayacak kadar büyüktür. Bir ejderha onlara musallat olmuştur. Yavruları biraz büyüyünce onları yemektedir. Şimdiye kadar 700 yavrusunu yemiştir. Bunun ardından eşini de yiyince son çare Hz. Muhammed'e başvurmasını söylemişlerdir. Cebrail, bu işi başaracak kişinin Hz. Ali olduğunu söyler. Peygamberimizin isteği üzerine Hz. Ali, kendisine verilen görevi kabul eder ve Kaf Dağı'na gidip bu kuşu, ejderhanın belasından kurtarır:

Hemândem turdı ayag üzre Haydar
Didi var Düldüli getür ey Kanber (b. 3974)

Didi ol kuşa Düldül üstine bin
Hemân kuş uçdı kondı sanki şâhîn (b. 3978)

'Alî ol dem urur bir na'ra
Sanasın ra'd doldı berr ü bahre (b. 3988)

Recîm evlâdı korkup yire geçdi
Olan 'ifrîti Kâfun ürkdî kaçdı (b. 3991)

Çü bildiler 'Alîyi Kâfa geldi
Gidüp cümle mekânın terk kıldı (b. 3993)

Hiz. Ali, Murg-i Kâfi adlı kuşa musallat olan ejderhayı bertaraf ederken hayatını kaybetmiş kuşları da ejderhanın ağzından çıkarır ve kuşlar canlanır:

Uzadup boynın agzın açdı ejder
Çıkun diyü işâret kıldı Haydar

Ol ejderhânun agzından firâvân
O kuşun yavruları cümle yeksân

Kılup birbirinün ardınca pervâz
Kılurlardı Hakun zikrini âgâz

Yedi yüz bir kuş ol demde sübhân
Kanatlandurup uçurdi virüp cân (b. 4075-4078)

Çok uzun yıllardır elleri bağlı bir ifrit, Hz. Muhammed'den yardım ister. Hz. Âdem zamanından beri birçok peygamber (Süleyman, Musa, Nuh) görmüş, fakat hiçbiri bu bağları çözememiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'den bu ifrite yardım etmesini ister. Hz. Ali ifrite yardım eder ve ifrit bu olay sonunda otuz bin arkadaşıyla beraber Müslüman olur:

Ki bir hurmâ ipile eli baglu
Akar çirki yaralu boynı taglu (b. 4152)

Ne bıçak kesdi ol bendi ne erre
Bozulmadı yerinden hiç zerre (b. 4159)

İşâret kıldı Haydar geldi 'ifrît
Salavât vir resûle mu'ciz işit

Şehâdet barmagı-yıla işâret
O bende eyledi şâh-ı velâyet

Çözüldi bendi vü ayrıldı barmak
Ne kudretler 'ayân eder gör ol Hak

Sıgadı eliyile yarasın şâh
Hemân onuldi yara kudretullâh (b. 4364-4367)

Hz. Ali'yi tartmak için terazinin bir tarafına koyarlar, diğer tarafına da 100 kantar altın koyarlar. Hz. Ali daha ağır gelir:

Pes ol dem asdılar ortaya mîzân
Terâzûya oturdi şâh-ı merdân

Olan altunı kodılar serâser
Ağır geldi 'Alî olmaz berâber

Didiler ne ‘acebdür işbu ahvâl

Ki yüz kantardan ağır oldu bu mâl (b. 4938-4940)

Bir ırmağın üzerine baraj yapmak isteyen insanlar, yıllarca çalışmalarına rağmen bu işi başaramamıştır. Hz. Ali kılıcı ile bir dağı ikiye bölmüş ve suyun üstüne bırakmıştır. Böylece bu sorunu ortadan kaldırmıştır:

Çıkardı zü’l-fikârı hazret-i şâh

Havâle kıldı taga didi Allâh

Hemândem çaldı ol tagı serinden

Ayırdı yarısın ırdı yerinden

Uzadup dest-i kudret şâh-ı merdân

Kolı üstine aldı tagı ey cân

İki elile ol tagı götürdi

O sunun bendi üstine getürdi (b. 4964-4967)

Keşmir’de üç başlı bir ejderha bulunmaktadır. Bu ejderhayı şimdiye kadar kimse yenememiştir. Hz. Ali, Allah’ın yardımıyla bu işi de başarmıştır:

Çıkardı zü’l-fikârı hazret-i şâh

Salavât vir ‘inâyet kıla Allâh

Hemân Düldüli sıçratdı vü çaldı

Ol üç başını bile iki böldi

İrince kuyrugına urdı yara

Yıkıldı yire ejder iki pâre

Revân sil gibi akdı yire kanı

İki nîme oluban çıkdı cânı (b. 5000-5003)

Hz. Ali’nin Pîr-i İmdâd adlı bir kişiye yardım etmesi üzerine kurulan bir hikâyede, Keşmîr adlı bir ülkeye giderler. Burada Hz. Ali ve o ülkeyi yöneten kişi arasında çeşitli konuşmalar geçer. Ülkenin hükümdarı Hz. Ali’den bazı isteklerde bulunur. Bu şartlardan birini uygulamak için Hz. Ali’yi demir bir kafesin içine koyarlar.

Etrafını odunla doldurup 7 gün boyunca yakarlar. Yedinci günün sonunda ateş söner ve Hz. Ali'ye hiçbir şey olmaz:

Kafes içine ol dem girdi Haydar
Salavât vir diyem n'itdi o bihter (b. 5092)

Kafes üstine yıgdılar odunu
Ki oda yakalar ol ehl-i dîni (b. 5129)

Yedi gün yandı şehri vü hisârı
Oda yandı tamâmet külli vârı (b. 5139)

Gelüben şehre gördiler 'Alîyi
Ki nûra batmış oturur velîyi (b. 5141)

Zarâr irişmemiş şîr-i Hudâya
Salavât vir ey mü'min Mustafâya (b. 5143)

Hz. Ali, Hz. Muhammed'in mucizesine kanıt olması için hayatını kaybetmiş birini diriltir:

Varıcak ol sinün üstine Haydar
Ayagı-yıla depdi ey bürâder

Hudânun emri-yilen didi turgıl
Nebînün mu'cizine şâhid olgıl

Hemândem ol ôli bâ-emr-i Yezdân
Ayag üzre turup dirildi ey cân (b. 5192-5194)

Bu vechile kılup ol er şehâdet
İmâm ol gişiye kıldı işâret

Yine girdi sinine oldı pinhân
Belürsüz oldı hem topragı yeksân

Sanaydun ol sini açılmamışdur

Yabâna topragı saçılmamışdur (b. 5205-5207)

Daha önce kesilen ağaçlar Hz. Ali'nin duasıyla tekrardan canlanır:

Tamâm ashâblar hep bile turdı

‘Alî-yile o bâga cümle vardı

Kadem basdukda bâg içinde Haydar

İşâret eyleyüp didi o server

Dürüst olun turun bâ-emr-i Yezdân

Hemân turdı ağaçlar külli yeksân

Karâr eylediler yirlü yerinde

Bitüben tâze hurmâlar serinde (b. 5495-5498)

Hz. Ali'yi sevmeyen 7 kişi onunla bir yolculuğa çıkarlar. Susadıkları için ondan yardım isterler. Hz. Ali mağaraya girmelerini, orada su bulacaklarını söyler. İçeriye girenler çok şaşırırlar, çünkü Hz. Ali aynı anda mağarada da hazır bulunmaktadır:

Didiler yâ ‘Alî susuz bunalduk

Dirîgâ kim bu berr içinde kalduk (b. 5809)

Didi Haydar girün bir bir bu gâra

İrsiz bunda bir sovk bınara (b. 5820)

Oturmuş çeşmenün katında Haydar

‘İbâdet eyler ol dîn ehli server (b. 5822)

‘Alî hod taşradaydı ben ki girdüm

Anı bu çeşmenün katında gördüm (b. 5824)

Hz. Ali'nin “tayy-ı mekân” etmesi:

Olup tayy-ı mekân sercümle irdi

Kamu özin Medîne içre gördi (b. 5834)

Aluban bunları seyrâna gitdi

Olup tayy-ı mekân bir yere yetdi (b. 5877)

Olup tayy-ı mekân ol demde irdi
Selâm virüp resûl katına girdi (b. 5941)

Muaviye yaşlı bir adamın öküzünü alıp kendi ahırına koymuştur. Fakat Hz. Ali'nin adını kötölemek için adama öküzün Hz. Ali'de olduğunu söyleyip ona mektup yazmıştır. Bu mektupla birlikte adam Hz. Ali'nin yanına gelir. Hz. Ali elleriyle yaşlı adamın gözlerini ovar ve adam öküzünün Muaviye'nin ahırında olduğunu görür. Ayrıca Hz. Ali elini uzatıp Şam'da bulunan Muaviye'nin bıyığının yarısını koparıp mektubun içine koyar ve yaşlı adama verir:

Okudı mektûbı açdı 'Alî dil
Didi ol dervîşe kim berü gelgil

Öküzün göstereyim sana görgil
Kimün evinde-yise ana vargil (b. 6574-6575)

Hemân şâhun önine geldi ol er
Sıgadı ol erün gözini Haydar

Gözinden perde ref' oldı tamâmet
Dımışka denlü açıldı be-gâyet

Nazar kıldı öküzin bakdı gördi
Mu'âvye âhırı içre tururdu (b. 6577-6579)

Uzatdı şâh o dem dest-i velâyet
Ki oldur sâhib-i bahr-i kerâmet

Mu'âvye beglerle otururdu
'Înâd idüp dile söz getürürdi

Kopardı şâribinün yarusın şâh
Ne kudretdür tefekkür kıl ol âgâh

Yazup bir nâme anı bile dürdi
Bıyığın bile koyup mührin urdu (b. 6583-6586)

Hız. Ali namaz kılarķen başına ne gelirse gelsin namazını bozmaz, namaz kılmaya devam eder:

Oda yanarsa başdan başa cümle
Namâzın bozmaga kılmazdı hamle

İrişse cismine bin dürlü yara
Namâzın bozmaga olmazdı çâre

Hezârân ceyş-i düşmen olsa zâhir
Namâzın itmeyince cümle âhır

Dönüp bir yanına bakmazıdı şâh
Zehî sultân-ı ‘âlem kudretullâh (b. 6948-6951)

Hız. Ali vefat etmeden önce çocukları Hasan ve Hüseyin’e vasiyetini açıklar. Onlara yaşlı bir adamın deve ile geleceğini ve tabutunu götüreceğini söyler. O pire karşı gelmemelerini ifade eder. Gelen yaşlı adam da Hız. Ali’nin kendisidir:

Seher vaktinde bir pîr ire nâgâh
Yidüp bir deveyi tutup gele râh (b. 7109)

Sakınun aglaman feryâd kılman
Beni siz girye-yile yâd kılman (b. 7112)

Seher vakti iricek geldi bir pîr
Salavât vir diyeyim n’oldı bir bir (b. 7116)

Nikâbı varıdı yüzinde anun
Aluban gitdi cismin Murtazânun (b. 7120)

Hemân ol dem nikâbın pîr giderdi
Yüzinün nûrı rûşen şu’le virdi

Nazar kıldı imâmlar gördiler şâh
Yine gendüzidür zî-kudretullâh (b. 7126-7127)

İbn-i Mülcem yaptıklarından dolayı pişman olmuştur. Allah ona bir kuşu musallat etmiştir. Bu kuş onun vücudundaki parçaları birer birer yiyip ardından onları kusmuştur. Böylece İbn-i Mülcem sürekli ölüp dirilmiştir:

Ben ol dem mescidün içine girdüm
Varuban hançerile şâhı urdum

Benüm zahmum sebeb oldu ‘Alîye
Ki irdi ol zamân va’de velîye

O demden berü işbu kuşı Allâh
Havâle kıldı bana derdile âh

Yedi kez öldürür bu resme her gün
Yedi yire iledür hor u magbûn

Dirilürem nice kim öldürüp yir
O mel’ûn hâlini bu resmile dir (b. 7221-7225)

3.3.3. Hz. Ali’nin Olgun İnsan Davranışları Sergilemesi

Fazîlet-nâme’de Hz. Ali’nin kemaliyetini anlatan pek çok olay vardır. O, peygamberin vasîsi ve velayet makamının şâhı iken ondan nakıs hallerin zuhur etmesi imkânsızdır. Eser, baştan sona kadar Hz. Ali’nin faziletleri ile doludur. Ancak onun olgun davranışlarının tümü anlatılamayacağı için bunlardan bazıları örnek olarak verilecektir:

Hz. Ali üç yaşına girince Kureyş aşiretinin üyeleri onun da putlara secde etmesini isterler. Bunu babasına da söylerler. Buna karşılık Hz. Ali putlara secde etmeyi, onlar için dua etmeyi reddeder ve onlara zarar verir. Hatta küçük yaşına rağmen babasına da bazı nasihatlerde bulunur:

Hîç eylemezdi büte iltifâtı
Kureyş ehline bu iş geldi katı

Didiler atasına oglunu sen
Sanemlere sücûd itdürgil ahsen (b. 615-616)

Ki tâ bekleyeler seni kazâdan
‘Alî didi utan ata Hudâdan (b. 619)

Nebîler gitmedügi yola gitme
Halîl evlâdısın yanlılık itme (b. 624)

Sana lââyık mı büte secde kılmak
Âbâ ecdâdınun adın yanılmak (b. 636)

Bu bâtıl bütlerle inkâr kılğıl
Hakı bil hak yola ikrâr kılğıl (b. 639)

Kamu şeytân işidür işbu bütler
Sana hakdur ata işbu öğütler (b. 641)

Demâdem Ka’be damına varurdu
Atup bütleri taşıla ururdu (b. 654)

Rum Kayseri ile yapılan savaşın sonunda, Kayser ve dokuz bin askeri esir alınır. Hz. Muhammed, Hz. Ali ile yaptığı istişare sonucu çeşitli şartları karşılamak kaydıyla onları serbest bırakırlar. Bu duruma Rum ülkesinin ileri gelenleri bile çok şaşırır:

Resûlullâh didi kim yâ ‘Alî sen
Ne dirsın kayserün hakkında ahsen

Hemândem nutka geldi anda Haydar
Didi budur kelâmum sana kayser

İmân getir Resûle dahi var ol
Yine var iklimüne şehriyâr ol (b. 2708-2710)

Tokuz bin er ki tutsak olmuş-ıdı
Ki cengün sonına tutulmuş-ıdı

Kamusın eli baglu dururdu
Kaçan İlyân ‘Alîye yalvarurdu

Kamusın kayserilen kılup âzâd
Resûl-i Hak buları eyledi şâd (b. 2742-2744)

Ne kudret pehlüvandur aferîn-bâd
Senünlen bunca âdem kılmış âzâd

Yahûd câdû mıdur dîv aslı mıdur
Melek midür yâ âdem nesli midür (b. 2760-2761)

Size diyem ‘Alîyi ben tamâmet
Ki ol gişide vardır çok ‘alâmet

Ne câdûdur ne dîv aslıdur ol er
Kerâmet ehlidür bilün o server (b. 2763-2764)

Rum Kayseri ile yapılan savaştan sonra elde edilen ganimetleri Hz. Muhammed ve Hz. Ali herkese dağıtır; fakat kendileri bu ganimete dokunmazlar:

Döküp orta yire yıgdi tamâmı
Hemândem kıldı da’vet hâs u ‘âmı

Kamu kısmet kılup yohsula baya
Virüben cümle dervîşe gedaya

Yedi yük Ka’beye gönderdi ol dem
Kalanın bahşış itdi nûr-ı a’zam

Üleştürdiler ol mâlı serâser
Muhammedden ‘Alîden gayrı server

Kamuya virüp almadı olar mâl
Onat fehm eyle nedendür bu ahvâl

Ki dünyâyı kabul itmedi anlar
Ki yanlış yola hîç gitmedi anlar (b. 2794-2799)

Sabah namazına yetişmek üzere camiye giden Hz. Ali'nin önüne yaşlı bir Yahudi çıkar. Yaşına hürmeten onun önüne geçmez, ona saygı gösterir:

Giderdi bir koca şâhun önince
O pîrûn Haydar ardından irince

Çü gördi ol pîri şâh-ı velâyet
Agarmış sakalı saçı be-gayet

Sünügi kahşamış bili bükülmiş
Enegi gögsi üstine dökülmiş

Özinden güç gözinden nûr gitmiş
Uzun 'ömrini küfrilen çürütmiş

Anıl yürürdi katı gidemezdi
Zâ'îfidi adımın adamazdı

Anun pîr olduğuçün hazret-i şâh
Önine geçmedi ol sâhib-i râh (b. 4449-4454)

Hz. Ali yaşlı bir adamı atına bindirmek ister. İhtiyar adamın Düldül'e rahat binmesi için önünde eğilir:

Didi şâh Düldülün arkasına bin
Didi pîr hâlûmi gördün ey mü'min

Za'îfem ata binmeklige tâkat
Getürmez cismüm ey zıll-ı hidâyet

Didi Haydar berü gel arkama bin
Götüreyim seni arkamda miskîn

Hemândem varuban Haydar egildi
Dizin çökdi pîrûn önine geldi (b. 4846-4849)

Bir gün Hz. Ali'nin yanına bir kadın gelir ve hurma bahçesine bir hırsızın dadandığını söyler. Hz. Ali bahsedilen hurma bahçesine gider ve hırsızı yakalar. Hırsız,

bu eylemi kendisini korkutan birileri olduğu için yaptığını söyleyince Hz. Ali onu affeder:

Suçum bağışla idem tevbe yâ şâh

Ogurluk itmeyem estagfirullâh

Görüp yalvarduğın rahm itdi Haydar

Anı eyledi âzâd ey bürâder

‘Alînün ileyinde tevbe itdi

Sevinüp vardı öz yolına girdi

Çü gördi kuldur öldürmedi anı

Şefâ’at eyledi kurtuldu cânı (b. 5471-5474)

Hayber Kalesi’nin fethi sırasında Hz. Ali, ‘Amr ve ‘Anter ile dövüşür. Her ikisini de öldürdükten sonra başka biriyle dövüşmeye başlar. O kişiyi de tam öldürecekken öldürülmek üzere olan adam Hz. Ali’nin yüzüne tükürür. Bu olaydan sonra Hz. Ali o kişiyi öldürmekten vazgeçer, çünkü artık kendi nefsi devreye girmiştir ve ona olan kızgınlığını dizginlemek istemektedir. Bu olay karşısında çok etkilenen Hz. Ali’nin rakibi Müslüman olur:

Bakup şâhun yüzine ol bed-ahter

Tükürdi yüzine şâhun o kâfer (b. 5679)

Didi Haydar tükürince yüzüme

Gazab irişdi andan gendüzüme

Gazab vaktinde ölürse bu kâfir

Rızâ-yı Hakk-içün degildür âhır (b. 5683-5684)

Ol kâfir işidüp ol dem imâmı

Didi saddak budur dînün tamâmı (b. 5686)

Îmân getürdi öninde ‘Alî’nün

Gazab def’ini gördi ol velînün (b. 5689)

İbn-i Süfyân (Muaviye), camiye gelirken gereken adabı göstermez. Camiye geç gelmesine rağmen, ön saflara geçerken insanları rahatsız eder. Bunun üzerine Hz. Ali kendisine bazı nasihatlerde bulunur:

Etegin tutdî didi gitme kardaş
Bu nev'a bî-edeblik itme yoldaş

Ayaklama oturan ehl-i dîni
Özüne pîşe itme kibr ü kîni

Hased itme oturan mü'minâta
Sakın ki hor bakma her sıfâta (b. 6399-6401)

Ki her dem cum'aya sen geç gelürsin
Basarsın halkı gey zahmet kılursın

Bu işi eyleme gâyet günâhdur
İşit ger mü'min-isen Hak güvâhdur

İriken gel ki tâ arta sevâbun
Hem âhır günde olmaya 'azâbun

Ne yirde hâlî yir görsen oturgıl
Hakun emrini yerine getürgil (b. 6410-6413)

Şam valisi Muaviye ile yapılan savaşta, karşı taraf Hz. Ali'nin gönderdiği elçiyi öldürür. Savaş devam ederken Hz. Ali İbn-i Süfyân'ı ele geçirir, ama onu öldürmez. Ona doğru yola girmesi için öğütler verir:

Didi haydar biz anı itmeyelüm
Bunun gıtdüğü yola gitmeyelüm

Bunun itdüğün idersek serâser
Oluruz buna mürvetde berâber

Bu oldı-yısa bize 'âk u 'âsî
Virelüm buna ölmeden halâsı (b. 6885-6887)

Hor u mahzûl ibn-i Süfyânı gör ol kân-ı kerem

Öz ‘adûsına kılup rahmet nice virür emân (b. 6924)

İbn-i Mülcem kendisini yaralamasına rağmen Hz. Ali fevri davranmaz ve ona son ana kadar merhamet eder. Kendisine getirilen şerbeti İbn-i Mülcem’in içmesi için ona uzatır:

Hasen böyle diriken geldi şerbet

Eline aldı ol kân-ı mürüvvet

O mel’ûnı turur karşuda gördi

Kadeh toptolu şerbet sunıvirdi

Didi ey ibn-i Mülcem berü gelgil

Elümden şerbeti gel berü algıl

İçüp kangıl sakın korkma kayırma

Bayılma hûşı gendünden ayırma

(b. 7083-7086)

SONUÇ

Alevî-Bektaşî edebiyatının yedi ulu ozanından biri sayılan Dervîş Muhammed Yemînî, Fazîlet-nâme adlı eserinde Hz. Ali'nin faziletlerini anlatmıştır. Eserde Hz. Ali'nin hayatının kronolojik bir şekilde anlatılmış olması, esere mevlit özelliği de kazandırmıştır. Şair, eserde Hz. Ali ile ilgili verdiği hikâyeleri birtakım tarihî kişiliklerin rivayetini referans alarak nakletmiştir. Hz. Abbas, Câbir-i Ensârî, Şeyh-i Şiblî, Ebû Zer, Selmân-ı Fârisî bu kişilerden bazılarıdır. Bu kişiler haricinde, sadece “Siyer” denerek ismi tam olarak verilmeyen bazı kitaplardan nakiller olduğu da görülmüştür.

Eserde anlatılan Hz. Ali'nin dinî, efsanevi ve tarihî bir şahsiyet olduğu ortaya çıkmıştır. Şairin Hz. Ali'ye karşı duyduğu aşırı sevgisinin tezahürü neticesinde ortaya çıkan Hz. Ali tasavvuru, tezde çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Bu başlıkların birçoğu “Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'e Vasî Olması ve Velâyet Nurunun Şahı Olması” başlığı altındadır. Çünkü Hz. Ali'ye verilen ulu lakapların hemen hepsi onun Hz. Muhammed'in vasîsî olması ve velâyet nurunun ilk halkası olması sebebiyledir. Bu ana başlık altındaki alt başlıklar şunlardır: “Hz. Ali'nin Manevî Kudret Sahibi Olması ve Hz. Muhammed'in Mucizesinin Delili Olması, Hz. Ali'nin İlminin Sınırsız Olması, Hz. Ali'nin Cömert Olması, Hz. Ali'nin Cesaret ve Kahramanlığı, Hz. Ali'nin Şefâ'at Sahibi Olması, Hz. Ali'nin Medhinin Sınırının Olmaması, Hz. Ali'nin Doğumundan İtibaren Günaha Bulaşmamış Olması, Hz. Ali'yi Sevmenin Gerekliliği, Hz. Ali'yi Sevmeyenlere Lanet Edilmesinin Gerekliliği, Hz. Ali ve Hz. Muhammed Arasındaki Yakınlık, Hz. Ali ve Diğer Peygamberler Arasındaki Yakınlık, Hz. Ali İle Cebrail Arasındaki Yakınlık”. Bu alt başlıklardan sonra Hz. Ali tasavvurunun anlaşılmasını sağlayan diğer başlıklar şunlardır: “Hz. Ali'nin İçinde Bulunduğu Olağanüstü Olaylar, Hz. Ali'nin Olgun İnsan Davranışları Sergilemesi”. Bu başlıklar ile okuyucunun zihninde oluşan karakterin somut olarak anlaşılması hedeflenmiştir.

Hz. Ali, küçüklüğünden beri Hz. Muhammed'in yanında ve onun terbiyesiyle yetişmiş, Hatâyî divanında da geçtiği bilinen “Etim etindir/Lahmüke lahmî” ifadesine mazhar olmuş biri olarak Fazîlet-nâme'de Hz. Muhammed ile olan manevî kurbiyeti anlatılmıştır. Bu yakınlığın neticesiyle onu Hz. Muhammed'den farklı görenler eserde münkir olarak nitelendirilmiştir. Çünkü şair, Hz. Ali için “Hz. Muhammed'in nuru, dinin ve imanın kendisidir” inancına sahiptir.

Eserin konusu, Hz. Ali'nin üstün vasıfları ve faziletleridir. Eserin teması ise “Hz. Ali sevgisi”dir. Şair, Hz. Ali'ye gönülden bağlıdır. Bu saf ve temiz sevgi, beyitlerde açıkça görülmektedir. Ancak bu sevginin sebebi bağlı olduğu mezhebin akidesi gereği, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'e vasî olması ve onun nurundan yaratılan velayet makamının ilki olmasıdır. Bu sebeple müellifin ona duyduğu sevgi, çoğu zaman mübalağa sanatına başvurularak anlatılmıştır. Müellif onun keramet sahibi oluşunu, peygambere “vasî” olmasına bağlamıştır. Onun gösterdiği keramet hakikatte peygamberin mucizesi olduğu inancı işlenmiştir.

Hz. Ali'nin kılıcı gökten indirilmiştir. O, bu kılıçla olağanüstü başarılar kazanarak kahramanlıklar göstermiştir. Onun atı Düldül ve yanından ayrılmayan yardımcıları da üstün niteliklere sahiptir. Hz. Ali'nin gösterdiği kerametler, onların içinde bulunduğu olaylarda gerçekleşmiştir. Bu yönüyle sadece Hz. Ali kutsal bir şahsiyet olarak görülmemiş, onun evlatları, yardımcıları ve eşyaları da kutsal görülmüştür. Hz. Ali'de görülen bu gücün aslı, Allah'ın kudretidir. Çünkü nübüvvet makamının bitmesiyle birlikte insanların hidayetine vesile olacak kimse, Allah'ın kudretinin yansıması olmalıdır. Onun cinlerle ve ifritlerle mücadele etmesi, üç başlı ejderleri yenmesi, savaşlarda büyük orduların başaramayacağı başarıları tek başına başarması gibi durumlar, Nusayr ve Benân adındaki kişilerin onun Tanrı olduğunu zannetmelerine sebep olmuştur. Şair, bu sebeple üstün vasıflara sahip bir şahsiyetin övgüsünün sınırsız olması gerektiğini belirtmiştir. Yemînî birçok beyitte, yerler ve gökler kâğıt olsa dahi onun övgüsünün yazılması için yetersiz olacağı tarzındaki ifadeleri eserde birçok kez tekrarlamıştır.

Eserde Hz. Ali sevgisinin işlenmesinin yanı sıra ona biat etmeyen ve onu sevmeyenlere birçok yerde beddua edilmiş, lanet yağdırılmış ve onlar için ağır ifadeler kullanılmıştır. Bu beddualarla birlikte Hz. Ali'ye inanmak ile İslamiyet'e iman etmenin eş değer görüldüğü inancı da birçok beyitte görülmüştür. Bu fikirlerden hareketle Hz. Ali'nin kendisini sevenler için şefaathçi olacağı fikri, kendisini sevmeyenlerin ziyanda olduğu görüşü açıkça beyan edilmiştir.

Hz. Ali, diğer peygamberlerle kıyaslanmıştır. Onun ağzından daha önceki peygamberlere saygı duyduğu fakat adı geçen peygamberlerin hasletlerinin kendi hasletleri kadar üstün olmadığı söylenmiştir. Kendi fiziki yapısı bile diğer peygamberlerin fiziki özelliklerinin toplamıdır. Bununla beraber esasında diğer peygamberlerle iletişime geçen Cebrail, olayların gidişatına göre Hz. Ali ile de iletişim kurmuştur. Cebrail, kendisine nasihatte bulunan ve kendisini birçok müşkül durumdan

kurtaran Hz. Ali'yi üstat görmüş ve ona hürmet göstermiştir. Şairin Hz. Ali'ye yüklediği bu üstünlük, tamamıyla evvelde onun ve Hz. Peygamberin bir nurdan yaratıldığı inancıyla ilgilidir. Bu nur, ilk insan Hz. Âdem ve silsile yoluyla diğer peygamberlerin alınlarında görülmüş ve son olarak tekrar Hz. Muhammed ve Hz. Ali'de karar kılmıştır. Dolayısıyla bu nurun sahiplerinin diğer insanlardan üstün olduğu görüşü, şairin işlediği konulardan biridir. Bu haseple şaire göre Hz. Ali cömertlikte Hz. İbrahim'den, kahramanlıkta da Hz. Süleyman'dan daha öndedir.

Fazîlet-nâme haricinde, Hz. Ali'nin tarihî süreçte şairler nezdinde saygın bir konumda olduğu görülmüştür. Başta “cömertlik, yiğitlik, kahramanlık ve kâmil insan” gibi birçok tabir, bazı şiirlerde Hz. Ali'nin kendisi için kullanılmışken bazı şiirlerde kendisine benzetilenin Hz. Ali olduğu memduh/benzeyen için kullanılmıştır. Başta padişahlar, sadrazamlar, şehzadeler, şeyhülislam ve devlet adamlarının bazı yönlerini ön plana çıkarmada, Hz. Ali'ye mahsus olan bu tabirlerin benzetme unsuru olarak çokça kullanılması, Hz. Ali'nin klasik edebiyat içerisinde çok önemli bir yere sahip olduğunun kanıtıdır. Fazîlet-nâme'de yer alan Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in sırtına çıkıp putları kırması olayı ve Hz. Ali'nin yüzüne tüküren kişinin Müslüman olması *Menâkıb-ı Çeharyâr-ı Güzin* adlı eserde de vardır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, eserdeki ifadeler Hz. Ali'nin tarihî ve dinî bir şahsiyet olarak saygın bir insan olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca kendisi bir insandan ziyade kutsallık atfedilen bir varlık olarak da görülmektedir. Çünkü kendisiyle beraber çocukları, eşyaları bir nevi dokunulmaz bir surette görülmüştür. Halk nezdindeki bu saygınlık günümüze kadar etkisini göstermiştir. Gerek Divan edebiyatı gerekse Halk edebiyatı eserlerinde onun meşhur kişiliğinin etrafında şekillenen deyişler, şiirler, hikâyeler görmek mümkündür.

SÖZLÜK

Âbâ: Babalar, atalar, cetler.¹²

Âb-ı hayât: Efsaneye göre sadece Hızır'ın içtiği, içeni ölümsüz kılan su, ebedî hayat suyu.

‘Adû: Düşman, hasım.

Aferîn-bâd: Aferin olsun.

Âgâh: Haberi olan, haberdar.

Ağyar: Gayrılar, başkaları. Yabancılar. Dost olmayanlar, düşmanlar. Konu dışı kalanlar. Halden anlamayanlar. Rakipler.

Ahbâr: Haberler, sözler, söylentiler.

Âhen-ger: Demirci.

Ahsen: En güzel, pek güzel.

‘Âk u ‘âsî: Asi, günahkâr, haydut.

Âl: Aile, evlat. Soy sop. Peygamberimizin aile efradı.

A’mâl: Ameller, işler.

‘Amel: Bir maksatla yapılan iş. Dinî emirleri yerine getirmek için yapılan fiil.

‘Amm: Amca.

Anıl: Yavaş yavaş, ağır ağır.

Âsân: Kolay.

Âşikâr: Açık, meydanda, belli.

‘Atâ: Cömertçe verme, ihsan, bağış.

‘Ayâl: Eş, zevce. Aile reisinin geçimlerini sağlamak zorunda olduğu kimseler.

‘Ayân: Açık, aşikâr, gözle görülür.

A’zam: Çok büyük.

Azığ: Yol yiyeceği.

Bâb: Kapı.

Ba’id: Uzak, ırak.

Bâr: Yük, ağırlık veren şey. Defa, kere.

Bay: Zengin, varlıklı.

Bed-ahter: Yıldızı kötü olan, talihsiz.

Bend: Bağ. Boğum, halka. Suyun önünü tutmak için yapılan set.

¹² Arapça ve Farsça sözcüklerin anlamı Kubbealtı Lugatı’ndan, Türkçe kelimelerin anlamı Yusuf Tepeli’nin çalışmasının ikinci cildinden alınmıştır.

Bende: Kul, köle, abd.

Benven: Benim.

Berr ü bahr: Toprak ve deniz.

Bihter: En iyi, daha iyi.

Bil: Toprak kazmaya yarayan alet. Bilmek, anlamak.

Bî-riyâ: İkiyüzlü olmayan.

Bugz: Kin, nefret, düşmanlık.

Buncılayın: Böylece, bunun gibi.

Bünyâd: Esas, temel. Yapı, bina.

Büt: Put.

Câmûs: Manda, su sığırı.

Cârî: Akan, geçen, yürüyen, geçerli.

Cem’: Toplanma, bir araya gelme.

Cevr: Haksızlık edip incitme, eziyet.

Ceyş: Asker, ordu.

Cûş: Coşma, kaynama, akma.

Cübbe: Elbise üstüne giyilen, bedeni uzun ve bol, düğmesiz giyecek.

Cüvânmerd: Temiz, asil ve cömert yaradılışlı, yiğit.

Çeşme-sâr: Çeşmesi, pınarı çok olan yer.

Çirk: Kan ve irin.

Çü: Çünkü. Gibi. Ne vakit ki.

Dâd: Adalet, doğruluk.

Dâl: Doğru yoldan ayrılmış.

Dânâ: Âlim, bilgili, bilen kimse.

Dâver: Adaletli ve insaflı hükümdar. En adil ve insaflı olan Allah.

Dermend: Dertli, üzüntülü.

Dest: El.

Destgîr: Yardımcı.

Deyyâr: Kimse, fert, şahıs.

Dımışk: Suriye’nin başkenti, Şam.

Dıraht: Ağaç, bitki.

Didar: Yüz, güzel yüz, çehre.

Dide: Göz.

Dirîgâ: Çok yazık, eyvahlar olsun.

Dîv: Dev.

Dûn u denî: Alçak, soysuz.

Dûr: Uzak.

Dühân: Duman.

Dülbend: Pamuk ipliğinden dokunmuş çok yumuşak bez. Bu bezden yapılan başörtüsü.

Dürimek: Türemek, peyda olmak.

Dürr: İnci.

Dürütmek: Yaratmak.

Düzmek: Düzenlemek, tanzim etmek.

Ebter: Kendisinden sonra zürriyeti kalmayan kimse. Eksik, noksan şey.

Ebyât: Beyitler.

Encâm: Son, nihayet.

Eneg: Çene, gerdan.

Envâr: Nurlar, ışıklar.

Erkân: Bir şeyde temel durumunda olan taraflar. Bir topluluğun başlıca kimseleri.

Âdet, yol yöntem.

Erre: Bıçkı, testere.

Esen: Sağ, selamet, kurtulmuş.

Esrâr: Herkesçe bilinmeyen şeyler, sırlar.

Etbâ': Bir kimseye tâbi olanlar, ona uyanlar. Hizmetkârlar.

Evlâd: Bir anne ve baba için kendi oğulları ve kızları. Birinin soyundan gelen kimseler.

(Evlâd-ı Resul, Evlâd-ı Ehl-i Beyt)

Evrâd: Okunması adet edinilmiş belli ayet, sure, dualar.

Eylüg: İyilik.

Fenâ: Hoşa gitmeyecek durumda olan. Üzücü. Gelip geçici olma durumu, ölümlü olma.

Ferâyız: Farz olan şeyler.

Fıkh: İslamiyet'in hukuki hükümlerini açıklayan ilim.

Figân: Izdırapla bağırma, haykırma.

Firâvân: Çok aşırı, bol.

Gâr: Mağara, in.

Gâret: Düşman toprağına yağma için yapılan hücum. Yağma, çalıp alma.

Gayyâ: Cehennemdeki bir kuyunun adı.

Geleci: Söz, laf.

Gey: Çok, pek çok. İyice, oldukça.

- Girye:** Ağlama, ağlayış. Gözyaşı.
- Gülzar:** Gül bahçesi.
- Gümân:** Zan, şüphe.
- Gümrâh:** Yolunu kaybetmiş kimse. Doğru yoldan sapmış.
- Güvâh:** Şahit, delil, tanık.
- Güwegü:** Güvey, damat.
- Hâdî:** Doğru yolu gösteren hidayet eden kimse.
- Halâs:** Kurtuluş.
- Halâyık:** Esir edilmiş ya da satın alınmış kız, kadın.
- Hâlî:** Boş. Tenha, ıssız.
- Hâr:** Diken, dikenli bitkiler.
- Har:** Eşek, eşek gibi insan.
- Hâs u ‘âm:** Seçkin kimseler ve halk.
- Hâşâk:** Çöp, süprüntü, yonga.
- Hatarlu:** Tehlikeli, tekin olmayan.
- Hatem:** Mühür. Üzerinde mühür bulunan yüzük. Son, sonuncu.
- Havâric:** Harici mezhebine uyanlar.
- Havlı:** Avlu.
- Hâzık:** Maharetli, işinin ehli.
- Hemândem:** Hemen, o anda, çabucak.
- Hemdem:** Birlikte bulunan, samimi, arkadaş.
- Hemîşe:** Daima, her zaman.
- Hergiz:** Asla, hiçbir vakit.
- Hicab:** Utanma, mahcubiyet.
- Hod:** Kendi, bizzat.
- Hor:** Değersiz, bayağı, hakir.
- Hubb:** Sevgi, tutku.
- Hudâ:** Allah, Tanrı.
- Hulk-ı Rızâ:** Hazreti Hasan
- Hüccet:** Delil, senet, belge.
- İrılmak (ırıl-):** Ayrılmak, uzaklaşmak. Sökülmek, koparılmak.
- İrmak (ır-):** Kaldırmak, kımıldatmak.
- ‘İfrît:** Cinlerin çok zararlı ve çok korkunç görüneni.

İhram: Hacca veya umreye giden bir Müslümanın Beytullah’a saygı göstermek maksadıyla, mubah olan şeylerden bazılarını hac veya umre müddetince kendisine haram etmesi. Hacceden Müslüman erkeklerin dikişsiz, beyaz bir peştemal ve omuza alınan bir havludan, kadınların ise bolca bir elbiseden ibaret olan ve kefeni andıran kıyafetleri.

İkrâr: Gizlemeyip açıklama, itiraf etme. Kabul etme, tasdik etme.

İley: Huzur, ön, kat, yan, makam.

‘İmâme: Sarık.

‘İnâyet: Lütuf, ihsan, iyilik.

İrgürmek: Ulaştırmak, eriştirmek. Vurmak, isabet ettirmek.

İriken: Erken.

İs: Sahip, malik.

‘İzzet: Hürmet, saygı, ikram. Kıymet, itibar. Mertebe ve rütbe yüksekliği. Kudret, kuvvet.

Kahşamak: Gevşeyip dağılacak hâle gelmek.

Kâm: Arzu, meram, maksat.

Kancaru: Nereye, ne tarafa.

Kankı: Hangi.

Kâr: İş, fiil, amel.

Karanu: Karanlık.

Karn: Boynuz. Yüz yıllık zaman. Devir, vakit.

Katı: Acı, ağır.

Kâyim: Ayakta duran. Birinin yerine geçen.

Kemter: Çok değersiz, pek itibarsız.

Kerâmet: Bir ermişin, Allah’ın kendisine yakın kullarına lütfettiği olağanüstü şeyler yapma gücü ile ortaya koyduğu iş.

Kizb: Yalan.

Kûh: Dağ.

Kum: Arapçada “kalk” anlamına gelir.

Lebbeyk: Emredersiniz.

Leşker: Asker.

Likâ: Yüz, çehre.

Livâ: Bayrak, sancak.

Mader: Anne, valide.

Magbûn: Şaşkın, şaşırmış.

Mahzûl: Terk edilmiş, hor, perişan.

Makdem: Gelme, geliş.

Makhûr: Yenilgiye uğramış. Mahvolmuş, bitmiş. Çok üzölmüş, üzgün. Allah'ın gazabına uğramış.

Ma'lûm: Herkes tarafından bilinen şey.

Mazhar: Erişmek, ulaşmak, nail olmak.

Meges: Sinek.

Melâmet: Azarlama, kınama, yeme.

Melâyik: Melekler.

Mel'ûn: Allah'ın lanetine uğramış. Nefret duyulan kimse.

Menba': Bir suyun kaynayıp çıktığı yer. Herhangi bir şeyin ortaya çıktığı yer.

Merdûd: Kovulmuş, def edilmiş.

Meşakkat: Güçlük, zorluk, sıkıntı.

Meşhed: Bir kimsenin gömüldüğü yer.

Mihmân: Misafir, konuk.

Mihr: Güneş. Sevgi, dostluk.

Mîlk: Mülk kelimesinin eski metinlerde kullanılan bir şekli.

Mu'ayyen: Belli, belirli. Kararlaştırılmış.

Muglak: Açık ve net olmayan, karışık.

Muhannet: Korkak, alçak, kalles.

Muhib: Sevgi duyan, sevgi besleyen kimse. Dost, yâr. Bir tarikata ilgi duyan kimse.

Muhkem: Dayanıklı, sağlamlaştırılmış. Anlamı kesin ve açık olan.

Murdâr: Kirli, pis, iğrenç.

Mutavvel: Uzun uzadıya anlatılmış.

Mübeyyen: Açıkça ortaya konan, beyan edilen.

Mücellâ: Cilalanmış, parlak.

Müdde'î: İstek ve iddiasında inatla direnen.

Mükedder: Kederli, gamlı, üzgün.

Mülhid: Allah'ı tanımayan, dinsiz, imansız kimse.

Mülûk: Hükümdarlar, padişahlar, melikler.

Münevver: Aydınlatılmış, ışıklk, nurlu.

Münkir: Reddeden, kabul ve itiraf etmeyen kimse.

Mürsel: Gönderilmiş, yollanmış.

Mürşid: Rehber, kılavuz, önder.

Müşkil: Zor, güç, çetin.

Nafîle: Boş, faydasız. Bir kimsenin mecbur olmadığı halde Allah'ın rızasını kazanmak için yaptığı davranış.

Nâgâh: Zamansız, vakitsiz. Ansızın.

Na'ra: Duyguların coşması etkisiyle yüksek sesle bağırma.

Nefh-i sûr: İsrâfil'in kıyamet gününde sur denilen boruyu çalması.

Nev'a: Çeşit, tür, cins.

Nihân: Gizli, saklı, gizlenmiş.

Nikâb: Yüz örtüsü, peçe.

Nîknâm: İyi nam kazanmış.

Nîme: Yarım, yarı, buçuk.

Nisâr: Saçma, saçılma, serpme. Düğün gibi merasimlerde saçılan para.

Od: Ateş.

Ogurluk: Hırsızlık.

Onat: Doğru, layıkıyla, iyi.

Onulmak: Şifa bulmak, onulmak, yara kapanmak.

Peder: Baba.

Peleng: Kaplan.

Penâh: Sığınacak yer.

Pend: Öğüt, nasihat.

Perverde: Beslenmiş, büyütülmüş, yetiştirilmiş.

Pes: Öyle ise, ancak, artık.

Peymân: Ant, yemin.

Peymâne: İçki kadehi.

Pinhân: Gizli.

Pîr: Yaşlı, ihtiyar kimse. Bir tarikatın kurucusu. Bir konuda baş durumda olan.

Pîşe: Sanat, meslek. İş, amel. Huy, tabiat.

Pür-günâh: Çok günahı olan.

Püş ü penâh: Arka, yardımcı, sığınak.

Ra'd: Gök gürlemesi.

Recîm: Taşlama, taş tutma. Lanetleme, sövme.

Ref': Yukarı kaldırma. Ortadan kaldırma.

Revân: Yürüyen, giden. Akan.

Rîze rîze: Ufak parçalar halinde, parça parça.

Rûşen: Parlak, aydınlık.

Rûy-ı zemîn: Yeryüzü.

Sad hezârân: Yüz binlerce, bin defa.

Saht: Katı, sert, kuvvetli.

Sâlâr: Baş, başkan, reis, kumandan.

Salat: Namaz.

Sanem: Put.

Savm: Oruç.

Sâye: Gölge. Yardım etme, destek olma.

Sâyil: Soran, sual eden. Dilenci.

Sebak: Ders.

Seg: Köpek.

Selâsil: Silsileler, sıradağlar.

Semme vechullah: Allah'ın yüzü oradadır.

Server: Bir topluluğun en ileri geleni, reis.

Seyyâre: Gezegen.

Sezâ: Yaraşır, uygun, layık.

Sıgamak: Sıvazlamak.

Sımak (Sı-): Bozmak, geçersiz duruma getirmek.

Sîl: Sel.

Sin: Mezar, kabir.

Sîne-çâk: Yüreği yaralı.

Su'bân: Büyük yılan, ejderha.

Sûret: Biçim, görünüş.

Sübhân: "Her türlü kusurdan, noksandan uzak olan" anlamında Allah'ın isimlerindendir.

Sünüg: Kemik.

Şâm u seher: Akşam ve sabah.

Şâh-ı encüm: Güneş.

Şak: Yarma, yarıлма. Yarık, çatlak.

Şakî: Bahtsız, fena hareketli. Haydut, eşkıya.

Şekk: Şüphe, zan.

Şerh: Açma, ayırma. Bir metni ayrıntılarına inerek açıklama.

Şeyh ü şâb: Yaşlı ve genç.

Şimşir: Kılıç.

Şîr: Aslan.

Şu'le: Ateş alevi. Işık.

Takrîr: Sözle anlatma, beyan etme.

Tapanca: Tokat, sille.

Tarîk: Yol. Meslek. Vasıta, vesile, sebep. Allah'a ulaşmak için tutulan yol.

Tasdîk: Gerçek olduğunu söyleme. Doğru ve yerinde bularak kabul etme.

Tayr: Kuş.

Tayy-ı mekân: Bir yeri atlarcasına aşma.

Tazarru': Yalvarma, yakarma.

Tecellâ: Görünme, belirme.

Telbîs: Ayıbını, kusurunu gizleme. Doğrucu görünerek aldatma.

Tîg: Kılıç.

Tîr: Ok. Sevgilinin kirpiği.

Tonuz: Domuz.

Uş: İşte

Uşbu: İşte bu.

Uçmag: Cennet.

Vâfir: Çok, bol.

Vasî: Ölen bir kişinin vasiyetini yerine getirmeye memur edilen kimse.

Vaz'-ı haml: Doğum yapma, çocuk doğurma.

Vech: Yüz, çehre. Tarz, biçim, yol.

Velâyet: Veli olma, ermişlik.

Velîk: Lakin, ama, velâkin.

Vesvâs: Vesvese veren, Şeytan.

Vird: Belirli zamanlarda düzenli bir şekilde okunan ayet ve dualar.

Visal: Sevdiğine kavuşma.

Yagrın: Sırt, omuz, kürek kemiği.

Yakîn: Bir şeyi şüphesiz olarak bilme. Kesin ve sağlam bilgi.

Yazığ: Günah, cürüm, suç.

Yedullâh: Allah'ın eli. mec. Allah'ın her yere erişen gücü.

Yeksân: Aynı seviyede, düz.

Yelmek: Rüzgâr gibi gitmek, koşmak.

Yen: Giyecek şeylerin kol kısmı.

Yezdân: Zerdüşt dininde hayır tanrısı. Allah.

Yidmek (yid-): Çekmek, yedeğinde götürmek.

Yügürmek: Koşmak, hızlı gitmek.

Zâhir ü bâtın: Açık ve gizli.

Zahm: Yara.

Zâyi': Kayıp, yok olmuş. Zıyan olmuş, boşa gitmiş.

Zecr: Eziyet, sıkma, ceza. Zorla, zorlayarak.

Zıll: Gölge; mec. Koruma, sahip çıkma.

Zî: Zehî “ne güzel” kelimesinin kısaltılmış şekli.

Zihî: Ne güzel, ne hoş, ne iyi.

Zuhûr: Meydana çıkma, baş gösterme, görünme.

Zûr: Zor, kuvvet, güç.

Zünnâr: Papazların bellerine bağladıkları kuşak. Hristiyan anlamına da gelir.

KAYNAKLAR

- Akkaya, V., 2019, Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 32, s. 69-90.
- Akkuş, M., 2018, Nef'î Dîvanı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 10.03.2023)
- Akyol, T., 1999, Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, N., 2013, Virânî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, s. 109-110.
- Apaydın, Y., H, 2013, Velâyet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 43, s. 15-19.
- Avcı, S., 2004, "Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır" Hadisi Üzerine, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 3, s. 355-364.
- Banarlı, N. S., 2004, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul.
- Banaz, Ş., 2020, Alevî-Bektaşî Yolunun Tokatlı Bir Ulu Ozanı: Kul Himmet, *Tokat İlmiyat Dergisi*, 8/1, s. 277-297.
- Bozkurt, K., 2020, Şefaat Kavramı ve Pîr Muhyiddîn'in Şefaat-nâmesi, Gece Kitaplığı, İstanbul.
- Çakır, Ö. G., 2017, Millî ve Manevî Târihimizin Büyük Sîmâları, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Demircan, A., 2014, Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, F., 2003, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğan, M., 2011, Doğan Büyük Türkçe Sözlük, Yazar Yayınları, Ankara.
- Eyuboğlu, İ. Z., 1991, Alevi – Bektaşî Edebiyatı, Der Yayınları, İstanbul.
- Fayda, M., 2020, Mübahele, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, s. 423-424.
- Fırlalı, E. R., 1989, Ali, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, s. 371-374.
- Fırlalı, E. R., 1996, Gadîr-i Hum, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, s. 279-280.
- Gölpınarlı, A., 2004, Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Güfta, H., 2002, Divan Şiirinde İlim ve İrfan Timsâli Hz. Ali, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Sayı 24, s. 69-111.

- Güfta, H., 2015, Dervîş Muhammed Yemînî'nin Fazîletnâme Adlı Eserinde Hz. Ali Sevgisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 38, s. 198-207.
- Gülmez, S., 2006, Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Gültekin, İ., 2012, Kasidelerde Hz. Ali ve Hz. Ali'ye Dair Unsurların Kullanımına Yönelik Tespit ve Değerlendirmeler, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 62, 2012, s. 17-44.
- Hamîdullah, M., 1998, Hayber, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 17, s. 20-22.
- İçli, A., 2023, Klasik Türk Edebiyatında Ehl-i Beyt, Necmiye Özbek Arslan ve Fazile Eren Kaya (ed.). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, s. 1-115.
- İsen, M. ve Kurnaz, C., 1990, Şeyhî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karakuş, Y., 2021, Klasik Edebiyatı "Çehâr Yâr-ı Güzîn" ve 17. Yüzyıla Ait Bir İhyâ Tercümesinde Yer Alan "Çehâr Yâr-ı Güzîn", *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Sayı 6, s. 1086-1126.
- Kâmûs-i Türkî (Latin Harfleriyle), Şemsettin Sami, 2012, Haz: Yrd. Doç. Dr. Raşit Gündoğdu, Yrd. Doç. Dr. Niyazi Adıgüzel, Faruk Önal, İdeal Kültür & Yayıncılık, İstanbul.
- Kanar, M., 2008, Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları İstanbul.
- Kaya, H. ve Çetin, N., 2015, Kul Himmet'in Bir Mecmuada Yer Alan 50 Şiiri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 37, s. 181-204.
- Kaya, M., 2011, Tasavvur, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 40, s. 126-127.
- Kılınç, A., 2021, Fuzûlî Dîvânı, İnceleme-Tenkitli Metin, Bilnet Yayıncılık, İstanbul.
- Kırman, A., 2004, Yemînî'nin Fazîlet-nâme'si -Şekil ve Muhteva Tahlili-, Doktora Tezi, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/FAZ%C3%8ELET>, [Erişim Tarihi: 26.06.2022]
- Kurt, A., 2015, Türk Edebiyatında Çehâr-Yâr-ı Güzîn: Abdî'nin Fezâil-i Hulefâ-i Râşidîn ve Hasâil-i Çehâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, s. 107-126.
- Laoust, H., 1999, İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Macit, M., 2017, Hatâyî Dîvânı, İnceleme-Tenkitli Metin, Tıpkıbasım, Bilnet Yayıncılık, İstanbul.

- Mélikoff, I., 2007, Kırklar'ın Cemi'nde, Demos Yayınları, İstanbul.
- Ocak, A. Y., 1989, Alevi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, s. 368-369.
- Okçu, N. (Tarihsiz) Şeyh Gâlib Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0>, [Erişim Tarihi: 10.03.2023]
- Osmanlıca-Türkçe Lügat, 2001, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul.
- Öz, M., 2010, Şia, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 39, s. 111-114.
- Özbay, A. ve Reca, Ö. F., 2009, Hz. Ali'nin Liderlik Sırları ve Hitabet Sanatı, Tutku Yayınevi, İstanbul.
- Özmen, İ., 1998, Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Pala, İ., 2008, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Püsküllü, A., 2004, Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Sağır, H. B., 2015, Vîrânî Abdâl Dîvânı, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Sarıcık, M., 2010, İlim Şehrinin Kapısı, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Soyver, Y., 1996, Sosyolojik Açıdan Alevî Bektaşî Geleneği, Seyran Yayınevi, İstanbul.
- Şener, O. Z., 2021, Dini Tarihi Kaynaklı Olağanüstü Anlatıların Dini Çocuk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi ve Hz. Ali Cenknemeleri'nin İncelenmesi, Doktora Tezi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kayseri.
- Şenyurt, G., 2019, Yemînî'nin Fazîlet-nâme'sinin On Dokuzuncu Fazîleti Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Şenyurt, G., 2020, Demir Baba Velâyetnâmesi'nde Derviş Muhammed Yemînî'nin Yeri, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 66-71.
- Şenyurt, G., 2020, Derviş Muhammed Yemînî'nin Fazîletnâmesi'nde On İki İmam'ın Yeri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 71, s. 94-106.
- Şenyurt, G., 2020, Yemînî'nin Fazîletnâmesi'nde Bulunan Kerametlerden Hz. Ali'nin Vefatı Hadisesi ve Bazı Başka Metinlerdeki Yansımaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 73, s. 187-199.
- Şeriati, A., 2005, Ali, Kent Yayınları, İstanbul.

Şimşir, S., 2019, Şah İsmail: Hayatı ve Şahsiyeti, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6 (5), Kış, s. 74-86.

Tarlan, A. N., 1945, Hayâlî Bey Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tarlan, A. N., 1992, Necatî Beg Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Taşkın, S., 2016, Şemseddîn-i Sivâsî'nin Menâkıb-ı Çeharyâr-ı Güzin İsimli Eserinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/virani>, [Erişim Tarihi: 12.06.2022]

TDK Türkçe Sözlük 2005, Haz: Şükrü Halûk Akalın, Recep Toparlı, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Mustafa Argunşah, Nurettin Demir, Belgiz Tezcan Aksu, Beyza Gültekin, TDK Yayınları, Ankara.

Tepeli, Y., 2002, Fazîlet-nâme / Dervîş Muhammed Yemînî, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tepeli, Y., 2011, Yemînî'nin Fazîlet-nâme Adlı Eserinde Geçen Özel Adlar, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, s. 49-80.

Turan, L., 1998, Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili, Tenkitli Metin, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

TÜRK DİL KURUMU SÖZLÜKLERİ, <https://sozluk.gov.tr/>, [Erişim Tarihi: 20.05.2022]

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevi Üniversitesi, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sah-ismail-hatayi>, [Erişim Tarihi: 07.06.2022]

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevi Üniversitesi, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/virani>, [Erişim Tarihi: 10.11.2023]

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevi Üniversitesi, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yemini-muhammed>, [Erişim Tarihi: 10.11.2023]

Türkçe Sözlük Cilt 2 1999, Haz: Sevinç Koçak, Kadriye Alkan, Kurtuluş Basımevi, Ankara.

Türkdoğan, O., 2004, Alevi Bektaşî Kimliği, Timaş Yayınları, İstanbul.

Uludağ, S., 1989, Âl-i Abâ, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, s. 306-307.

Üzüm, İ., 2022, Kızılbaş, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt 22, s. 546-557.

- Yıldıran Sarıkaya, M., 2004, Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali, Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Yıldırım, R., 2011, Abdallar, Akıncılar, Bektaşilik ve Ehl-i Beyt Sevgisi: Yemînî'nin Muhiti ve Meşrebi Üzerine Notlar, *Belleten Dergisi*, Cilt: 75, Sayı: 272, s. 51-86.
- Yıldız, A., 2009, Fuzulî'ye Göre Hz. Ali, *Hazreti Ali Sempozyum Bildirileri*, İzmir.

